

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI**

**KÜRESELLEŞME VE BÜYÜK ORTADOĞU
PROJESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan: Güngör KARACA

Danışman: Yrd.Doç.Dr. Hüsniye CANBAY TATAR

Malatya, 2007

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma, jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(imza)
Başkan.....
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

(imza)
Üye.....
Akademik Unvanı, Adı Soyadı (Danışman)

(imza)
Üye.....
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.../ .../ 20...

(imza)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	IV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME KAVRAMININ SOSYOLOJİK İZAHI

1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI	12
2. KÜRESELLEŞMENİN TARİHÇESİ	25
3. KÜRESELLEŞMEYE İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR	35
4. KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI	40
4.1. Ekonomik Alanda Küreselleşme	41
4.2. Siyasî Alanda Küreselleşme	70
4.3. Kültürel Alanda Küreselleşme.....	78
4.4. Teknolojik Alanda Küreselleşme.....	86

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE GENİŞLETİLMİŞ ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA GİRİŞİMİ

1. YENİ DÜNYA DÜZENİ VEYA DÜZENSİZLİĞİ ÇERÇEVESİNDE ATILAN İLK ADIMLAR VE ORTADOĞU	92
2. ORTADOĞU	102
2.1. Ortadoğu'nun Önemi ve Günümüzdeki Durumunu Etkileyen Faktörler.....	107
2.2. ABD'nin Ortadoğu Stratejisi ve Ortadoğu'nun ABD İçin Önemi.....	110
2.3. Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi'nin Kapsamı ve Sınırları.....	116
3. GENİŞLETİLMİŞ ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA GİRİŞİMİ VE TÜRKİYE	124
SONUÇ	129
KAYNAKÇA	132

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İş Birliği
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ulusları Birliği
BBC	: İngiltere Yerel Televizyonu
BIS	: Uluslararası Ödemeler Bankası
BİT	: Bilgi İşlem Teknolojileri
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTCOM	: ABD Merkezi Kuvvetler Komutanlığı
CENTO	: Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CNN	: ABD Yerel Televizyonu
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DB	: Dünya Bankası
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
G7	: Gelişmiş Yediler (Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, ABD ve İngiltere)
GATT	: Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması
GOKAG	: Genişletilmiş Ortadoğu Projesi ve Kuzey Afrika Girişimi
GSMH	: Gayrisafi Millî Hasıla
GSYİH	: Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IFC	: Uluslararası Finans Korporasyonu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KİS	: Kitle İmha Silahları
MAI	: Çok Taraflı Yatırım Anlaşması
MERCOSUR	: Güney Ortak Pazarı (Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay)
MIGA	: Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı

NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilâtı
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
RF	: Rusya Federasyonu
SDR	: Özel Çekme Hakkı
SEATO	: Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDE	: Tarife Dışı Engel
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
WB	: Dünya Bankası
WIR	: Dünya Yatırım Raporu
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
YDD	: Yeni Dünya Düzeni

ÖNSÖZ

“Küreselleşme ve Büyük Ortadoğu Projesi” konulu tez çalışması; Küreselleşme kavramı çerçevesinde, Büyük Ortadoğu Projesi ve Büyük Ortadoğu Projesi'nin amaçları, bölgeye ve Türkiye'ye yansımalarını incelemek amacıyla hazırlanmıştır.

Tezimizi hazırlamaya başladığımız tarihte, Amerika'nın bölgede başlatmış olduğu girişimler, Büyük Ortadoğu Projesi olarak Türkçe'ye çevirilmiştir. Çalışmanın hazırlanması süresince meydana gelen, gerek muhteva gerek isim değişikliklerinden dolayı, tez tamamlandığı zaman, ismi “Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi” şeklinde değiştirilmiştir. Türkçe'ye ise, girişim, “Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi” olarak tercüme edilmiştir. Tez önerisini sunduğumuzda, tez başlığını, “Küreselleşme ve Büyük Ortadoğu Projesi” olarak tespit ettiğimizden dolayı, bu başlık değiştirilmemiştir.

Çalışmada, öncelikle; küreselleşme kavramı ve küreselleşmenin boyutları detaylandırılarak ele alınmıştır. İkinci olarak; küreselleşme kavramı ile Yeni Dünya Düzeni arasındaki ilişki incelenmiş ve küreselleşmenin Büyük Ortadoğu Projesi ile olan ilintisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Son olarak; ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi ile gerçekleştirmek istediği hedefleri ve Türkiye'ye yansımaları, Türkiye'nin jeopolitik konumu göz önünde tutularak incelenmeye çalışılmıştır.

Bu tezin ihtiva ettiği hususlar, şahsi görüşlerim olup; Türk Silahlı Kuvvetleri'nin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Çalışmanın ortaya çıkmasında, başta tez danışmanım sayın Yrd. Doç. Dr. Hüsnüye CANBAY TATAR olmak üzere, emeği geçen bütün bölüm hocalarıma ve tezin hazırlanma safhasında her türlü desteğini bizden esirgemeyen, Tabur Komutanım Piyade Yarbay Celal GÜLTEKİN'e teşekkürleri bir borç bilirim.

GİRİŞ

1990'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, Soğuk Savaş'ın sona erdiğini simgeliyor ve özgür dünyanın nihai bir zaferi olarak yorumlanıyordu. Dolayısıyla, 21. yüzyıla girerken, tüm dünyada gözlemlenen değişim sürecinin, hayatımızın her alanına yansıtacağı sıkça ifade edilmeye başlanmıştır.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte, uluslararası sistem, henüz tamamlanmamış olan değişim süreci içine girmiştir. Değişimin nasıl sonuçlanacağını tam olarak kestirebilmek için, zamanın henüz erken olduğu bir dönemde bulunmaktayız. Ancak, bazı eğilimler şimdiden açıklık kazanmaya başlamıştır. Bu eğilimlerden birincisi küreselleşmedir. Küreselleşmenin, ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi gibi, farklı görünen ancak birbiriyle bağlantılı olguları içerdiği söylenmektedir.

İletişim teknolojileri ve ekonomik bütünleşme sayesinde, muğlak da olsa, durum olarak nitelendirilen küreselleşme, aynı zamanda ve çalışmamız açısından, güçlü ulusların diğer uluslar üzerinde oluşturdukları ekonomik, kültürel baskılar ve ulus üstü yapılanmalar aracılığıyla, çağımızın sömürgeci bir projesi haline dönüşme yolunda ilerlediği de ifade edilmektedir. Nitekim *yeni dünya düzeni*, başta ABD olmak üzere, merkez devletlerin küreselleşme araçlarıyla yürüttükleri yeni sömürgeleştirme süreci olarak görülmektedir. Bu yeni süreçte, çevre devletler (güçsüz devletler); içte, egemenliklerini ulus üstü kurumlarla paylaşmak zorunda kalmakta ve otoritelerini yerel yönetimlere aktararak güç kaybına uğramakta; dışta ise ekonomik ve siyasî bütünleşme yolu ile küreselleşmenin gereklerine hazır hale getirilmeye çalışılmaktadır. Ancak, bu ekonomik ve siyasî bütünleşme içinde; devletler, güçlerini koruyabilme potansiyellerini etkili stratejilerle harekete geçirebildiği takdirde, çizilen bu senaryonun büyümesine kapılmaktan kurtulabilirler.

Teknolojik alanda meydana gelen gelişmeler, küreselleşme sürecinin hem bir ürünü olarak görülmekte, hem de bu sürecin motoru olmakta; dünyayı ekonomik, siyasal ve kültürel bir küreselleşmeye doğru ittiği

varsayılmaktadır. Bu gelişmeler karşısında Türkiye, önümüzdeki dönemlerde yeni küresel ekonomik sistemin ortaya çıkardığı imkânları en iyi şekilde nasıl değerlendirebileceği ve bu imkânları gözeterek hangi stratejileri izleyebileceği hususu üzerinde durmak zorundadır. Türkiye açısından, bu süreçte, dünyadaki konumunu belirlemek, kısa ve uzun dönemli analizler yapmak büyük önem taşımaktadır. Ülkelerarası karşılıklı bağımlılığın arttığı bu dönemde bir ülkenin diğer ülkelerdeki gelişmelerden bağımsız olarak etkin ve sağlıklı politikalar oluşturması imkânsız gibi görünmektedir. Bu nedenle Türkiye, geleceğe yönelik politikalar oluştururken, yaşanmakta olan uluslararası etkileşim sürecini iyi analiz etmek zorundadır.

Yaşanan değişmelerle ilgili olarak, çeşitli yorum ve nitelendirmeler yapılmıştır. Bunlardan, en sık dillendirilmeleri itibariyle, Francis Fukuyama ve Samuel P. Huntington'un yorumlarına atıfla konunun çerçevesini çizecek olursak; söz konusu projeye bağlantısı da daha açık hale gelecektir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasını liberalizmin zaferi olarak yorumlayan Fukuyama, *tarihin sonu tezini*, liberal demokrasinin evrenselleştiği ve piyasa ekonomisinin alternatifsiz kaldığı tespitlerine dayandırmaktadır. *Tarihin sonu tezi*, ilk olarak, Fukuyama tarafından ortaya atılmamıştır. Daha önce, *tarihin sonu* kavramı, birçok bilim adamı ve düşünür tarafından dile getirilmiştir. Ancak, Berlin Duvarı'nın yıkıldığı dönemde, Fukuyama tarafından, tekrar ortaya atılan söz konusu tez, yeni dünya düzeni projesinin entelektüel zeminini oluşturması bakımından önemlidir. Görülmüştür ki, çok geçmeden, 1991 yılında yapılan Körfez Savaşıyla Amerika, "*yeni dünya düzeni*" sloganı ile yola koyulmuştur. Küreselleşme, "*tarihin sonu*" tezini çağrıştıracak biçimde, *yeni dünya düzeni* olarak da isimlendirilen, Soğuk Savaş sonrası dönemi tanımlamak için kullanılan bir kavram olmuştur. *Küreselleşme*, *tarihin sonu*, *yeni dünya düzeni* ve *medeniyetler çatışması* gibi kavramlar, Amerika tarafından sıkça dile getirilmesinin yanısıra maniple de edilen kavramlardır. Dolayısıyla, bu kavramların, Amerikan çıkar ve emellerinin üstünü örtmek ve insanlara güzel göstermek için kullanılmaya çalışıldığı yorumlarının yapılmasına yol açmaktadır.

Küreselleşme bir ideoloji olarak varlığını kabul ettirebilmek için, bütün ideolojilerin ölümünü ilan ederek, egemenlik tahtına kendisi oturmak istemektedir. Bu istikamette, başrolü, “*tarihin sonu*” iddiası oynamaktadır. Diğer taraftan, küreselciliğin ekonomik sömürü boyutunu gizlemek ve tıpkı “*tarihin sonu*”nun ilanında olduğu gibi, üstünlük sağlamak amacıyla “*medeniyetler çatışması*”ndan söz edilmektedir. Bir taraftan, Batı dışında kalan dünya tek bir ideolojiye mahkûm edilmeye çalışılırken, diğer taraftan egemenlik tesisi için gerekli olan meşruiyet temeli inşa edilerek, çatışmayı “üstün bir medeniyet”le sonlandırma hedeflenmektedir.

Soğuk Savaş sonrasında, liberalizmin karşısında hiçbir ideolojik alternatifin kalmadığını iddia ederek liberalizmin zaferini ilan eden Fukuyama; “Sovyetler Birliği’nin çöküşünün ardından dünyanın tek kutuplu bir sisteme doğru gittiğini söylemektedir. Bu sistem, serbest piyasa mekanizmasına dayalı liberal, kapitalist Batı demokrasisidir. O’na göre, insanoğlu, tarih boyunca aradığı ideal sistemi sözkonusu demokraside bulmuştur ve en mükemmel sistem Batı demokrasisidir. Bütün alternatif değer sistemleri ve medeniyet yapıları, tarihin bu son döneminde ortaya çıkan, Batı demokrasisinin ve medeniyetinin değer yargılarına teslim olmuştur. Artık insanoğlu, aradığı en ideal sistemi bulduğuna göre tarih sona ermiştir”,¹ şeklinde ifade ettiği *tarihin Sonu* tezi ortaya atılmıştır.

Fukuyama, modern liberalizm bağlamında çözülemeyecek temel çelişkiler bulunmadığını iddia ediyor; ancak, diğer yandan da şunları söylüyor: “Arnavutluk’ta ya da Afrika’da Burkina Faso’daki insanların kafasını ne tür garip düşüncelerin meşgul ettiği bizi pek ilgilendirmiyor. Bizi asıl ilgilendiren şey, bir anlamda insanlığın ortak ideolojik mirasıdır.”² Ancak, Balkanlar’da, Afrika’da ve Ortadoğu’da insanların ne düşündüklerini, sorunlarını ve gereksinimlerini hiçe sayarak, insanlığın ortak ideolojik mirasından söz etmek inandırıcı görünmemektedir.

Hem insanlığın ortak mirasından söz etmek, hem de “üçüncü dünya ülkelerinin büyük çoğunluğu hala tarihlerinin çamurlarına batmış durumdadır

¹ FUKUYAMA, Francis; “*The End of History*”, **National Interest**, Sayı:16, 1989, s. 3.

² FUKUYAMA, Francis; **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, (Çev.: Z. DİCLELİ), İstanbul, 1993, s. 60.

ve bu ülkeler, önümüzdeki yıllarda pek çok sürtüşmenin yaşandığı ülkeler olma özelliğini yitirmeyeceklerdir”³ şeklinde bir tespiti ortaya koymak birbiriyle çelişmektedir. Öyle görünüyor ki, Fukuyama, Hegel ve Marx’tan esinlenirken gündeme getirmek istediği tarihin sonunda açılan bazı boşlukları da görmek istememiştir.

Temel olarak, Marx ve Hegel, tarihin sonundan farklı toplum biçimleri betimlemektedirler. Marx, liberal devletin temel çelişkisi olan, burjuvazi ile proleterya arasındaki sınıf çelişkisini çözemediği görüşündedir. Marx, liberal devletin, yalnızca burjuvazinin özgürlüğünün zaferini temsil ettiğini söyler.⁴ Hegel ise, yabancılaşmanın *tarihin sonunda* liberal devlette özgürlüğün kavranmasıyla uygun bir çözüme ulaşacağına inanır.⁵

Fukuyama, *tarihin sonundan* söz ederken, 1989’un klişe vurgusu olan ideolojilerin sonundan söz etmez. Fukuyama, insanoğlunun ideolojik evriminin son noktasına ulaşılması ve beşeri yönetim biçiminin son evresi olan, Batı’lı liberal demokrasinin evrenselleşmesi anlamında *tarihin sonuna* tanıklık ettiğimizi vurgulayarak, Batı ve Amerika’yı ön plana çıkarmak istemektedir.⁶

Berlin Duvar’ı, Batı ve Doğu’yu birbirinden ayıran ideolojik bir duvardı. İsrail tarafından Batı Şeria’da örülen duvar ise, Huntington’un ortaya attığı “*medeniyetler çatışması*”nın simgesi gibidir. Gelecekteki ideolojiler, farklı biçimlerde kendilerini gösterebilirler.

Huntington ise, bir tarih kronolojisi oluşturarak, ileri sürdüğü *medeniyetler çatışması* tezini anlatmaya çalışmıştır. İlk makalesinde olduğu gibi, 1996 yılı sonunda yayımlanan kitabında da Huntington’un ileri sürdüğü tez şuydu: Soğuk Savaş sonrasında yeniden şekillenmeye başlayan dünya politikasının esas ve en tehlikeli boyutunu, değişik medeniyetlere ait gruplar arasındaki çatışmalar oluşturacaktır. Huntington, dünya barışına en büyük tehdidin, bu çatışmalardan gelebileceğini; medeniyet esası üzerine

³ A.g.e., s. 67.

⁴ MARX, Karl; **1844 Elyazmaları**, (Çev.: K. SOMER), Ankara, 1993, s. 39-61.

⁵ HEGEL, G. W. Friedrich; **Tarihte Akıl**, (Çev.: Ö. SÖZER), İstanbul, 1995, s. 80-99.

⁶ FUKUYAMA, “*The End of History*”, s. 12.

oturtulacak bir uluslararası düzenin ise, bu tehdide karşı en emin tedbir olacağını belirtmektedir.⁷

Huntington'a göre, medeniyetler arasındaki farklılıklar sadece gerçek değil, aynı zamanda temel ve kaçınılmaz gerçeklerdir. Bunları belirleyen hususlar; tarih, din, kültür, dil ve geleneklerin belirlediği farklılıklardır. Dolayısıyla, bu farklılıklar sonucu çatışma günümüzde yaşayan sekiz uygarlık arasında gerçekleşecektir. Bunları, Batı, Konfüçyanizm, Japon, İslam, Hint, Slav, Ortodoks, Latin Amerika ve muhtemel olarak Afrika şeklinde sıralar.⁸

Kısaca, O'nun iddiası, Batılı devletler ABD'nin liderliği altında, ortak düşmanları olan, Müslüman toplumlar ve Çin'e karşı birleşmelidirler. Aynı kaldıkları takdirde, Batı uygarlığına ait olan, Avrupalılar ile ABD'lilerin yenilmeleri kaçınılmaz olacaktır.⁹ Burada, Huntington'un, "ABD'nin liderliği altında Batıyı birleşmeye" yönelik daveti, ABD'nin küreselleştirme projesi çerçevesinde, Ortadoğu'ya yönelik yaptığı tehdit iddiası ile örtüşmektedir. Yani, "*medeniyetler çatışması*" tezi, ABD için, bilimsel meşruiyet dayanaklarından biri olarak, rol ifa etmektedir.

Genel ve bir bütün olarak, Huntington için önemli olan, ABD'nin ulusal menfaatlerinin veya bir diğer ifadeyle, ABD'lilerin refah ve güvenliklerinin en iyi nasıl korunacağı ve idame ettirileceğidir.¹⁰

Huntington açısından, başka bir sorun da, İslâm ve Ortodoks bloklarının yaratılma ihtimalidir. Türkiye'yi doğrudan ilgilendirmesi nedeniyle burada incelenmesi gereken, İslâm blokunun yaratılmasındaki sorundur. Huntington'a göre; İslâm dünyası, bir lider devletten yoksundur ve bu da İslâm dünyasının en büyük zayıflığıdır.¹¹ İslâm dünyasının lideri olacak devletin, ekonomik kaynaklara, askerî güce, organizasyonel yeteneğe ve

⁷ HUNTINGTON, Samuel P.; **The Clash of Civilizations and the Remarking of World Order**, New York, 1996, s. 13.

⁸ HUNTINGTON, Samuel P.; "*Uygarlıklar Savaşı mı?*", (Çev.: M. ÖZEL), **İzlenim**, Sayı:10, 1993, s. 6.

⁹ HUNTINGTON, **The Clash of Civilizations and the Remarking of World Order**, s. 31-32.

¹⁰ HUNTINGTON, Samuel P.; "*Why International Primacy Matters*", (Ed.: S. M LYNN, J. MILLER ve E. STEVEN), **The Cold War and After**, London, 1994, s. 307-322.

¹¹ HUNTINGTON, **The Clash of Civilizations and the Remarking of World Order**, s. 177.

İslâmî kimlikle, “İslâm ümmetine” politik ve dinî liderlik sağlama sorumluluğuna sahip olması gerektiğini ileri sürmektedir.

Huntington, İslâm dünyasına lider olabilecek bir tek devlet olarak Türkiye’yi göstermektedir.¹² Sonuç olarak, Batı Avrupa’nın ve RF’nin, bir diğer ifadeyle, Avrasya’nın büyük bölümünün ABD’nin koruyuculuğunu kabul etmesini sağlamak ve müteakiben bu büyük ittifaka dayanarak Avrasya’nın tamamının Batının hâkimiyeti altına girmesini gerçekleştirmek için, Huntington’ın Türkiye’ye önerdiği rol, İslâm dünyasının liderliğidir.

Bütün bunların dışında asıl önemli olan nokta söz konusu tezin, doğrudan doğruya ABD çıkarları ekseninde ele alınmış olmasıdır. Temel endişe, tespitten ziyade bir proje inşasıdır. Projede liderlik ABD’ye verilirken, dünya, ekonomi temelli olmayan bir çatışmaya sürüklenmeye çalışılmaktadır. Söz konusu çatışmanın ilk perdesi Irak’ta açılmış, bunu Afganistan ve tekrar Irak izlerken, İran ve Suriye çatışma için yeterince ısıtmaya çalışılmakta, bütün bunların dışında, Huntington’da ifadesini bulan tek bölgesel lider namzedi olan Türkiye’nin etrafı da kuşatılmış olmaktadır.

Batı, tarihte Hıristiyanlık ve medeniyet adına yaptığı sömürü amaçlı katliamlara, bugün de, demokrasi ve özgürlük adı altında devam etmektedir. Dolayısıyla, ortada bir medeniyetler çatışmasından ziyade, kâr ve nüfuz elde etme savaşı vardır. Türkiye bu mücadelenin, hem güç hem de jeopolitik konumu çerçevesinde, tam da kalbinde bulunmaktadır. Söz konusu konum, gerçekçi ve iyi planlarla desteklendiği takdirde, büyük bir güç sağlayacakken, tersi durumda ise, zafiyet oluşturacaktır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel ölçekli statik dengenin dağılması ile birlikte, çift kutuplu jeopolitik bölünmenin yerini kıta ölçekli ve kıtalar arası bloklaşmalar almıştır. Bu çerçevede, jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik havzalar, büyük güçlerin stratejileri çerçevesinde, özellikle Amerika tarafından, sömürü isteği çerçevesinde yapılandırılmaya çalışılmaktadır.

¹² A.g.e., s. 178-179.

Bir taraftan kendi içindeki ekonomik ve sosyal sorunlar, diğer taraftan bölgesel çatışmaların batağına saplanıp kalma korkusu, Washington'un hareket serbestisini sınırlayan önemli faktörler olarak görülmektedir. Amerika, yeni pazar imkânları oluşturmak, yeraltı kaynaklarını kendi lehinde korumak ve bu kaynakların ulaşım yollarının denetimini ele geçirmek istemektedir. 11 Eylül saldırılarının, bu anlamda, Amerika'nın işe koyulması bakımından iyi bir bahane teşkil ettiği söylenebilir.

Hem dünya gündemini meşgul etmesi hem de tez konumuzu oluşturması bakımından; 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, giderek kullanımı yaygınlaşan "Ortadoğu" kavramı, ilk defa 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi ve stratejisti, Alfred Thayer Mahan tarafından kullanılmıştır. Modern Ortadoğu, İngiltere'nin öncülüğünde 1. Dünya Savaşı döneminde şekillenmiştir. Başka bir ifadeyle, Ortadoğu kavramının şekillenmesinde, İngiltere'nin bölgedeki sömürgecilik faaliyetlerinin etkili olduğu söylenebilir.

Ortadoğu; Mısır, Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Irak, Arap yarımadası devletleri, Türkiye ve İran'ı içine alan bir bölgedir. Sınırları kesin olarak belli olmayan Ortadoğu kavramının, 20. yüzyılın sömürge politikalarının bir ürünü olduğu söylenebilir. Asya ülkeleri için fazla bir şey ifade etmeyen Ortadoğu, en dar sınıрыyla Mısır, Türkiye ve İran üçgeni ve arasında kalan bölgeyi; en geniş anlamında ise, bu üçgene, Kuzey Afrika ülkeleri, Sudan, Somali ve Afganistan'nın dâhil edilmesiyle oluşan bölgeyi ifade etmek olarak kullanılmaktadır.

Büyük Ortadoğu kavramı, ilk olarak ABD Genel Kurmay Başkanlığı'na yakınlığı ile bilinen, Joint Forces tarafından Quarterly dergisinin 1995 Sonbahar sayısında çıkan, 'The Greater Middle East-Büyük Ortadoğu' isimli bir makalede tartışılmıştır. Böylece, Ortadoğu'yu, Doğu Akdeniz (Levant) ve Basra Körfezi ile sınırlandırılmış olarak gören, Soğuk Savaş perspektifinin artık değiştiğini; onun yerine, daha büyük Ortadoğu'nun kuzeyde Türkiye ve güneyde Afrika Boynuzu; batıda Fas, doğuda Pakistan ile çevrilmiş olarak sıkıştırıldığını ifade etmektedir. Böylece, Ortadoğu belli bir bakış açısıyla kavramlaştırılmaya çalışılmıştır.

Fizikî-coğrafi bir kavram olmayan Ortadoğu, daha çok kültürel farklılık, ayırım hatta zıtlığı ifade etmek üzere kullanılmakta; bu itibarla da, onu kullanan kültürel, siyasî, stratejik ve ekonomik çevreler ile içinde bulunulan konjonktür ve bağlama göre anlam, içerik ve boyutları değişebilmektedir. Egemen güçler, tarih boyunca Ortadoğu'ya sürekli müdahale ederek hâkimiyet kurmak istemişlerdir. Ortadoğu'ya odaklanan Amerika, benzer şekilde, bu bölgeyi sömürmek için "Küreselleşme ve Büyük Ortadoğu Projesi" ile bölgede düzen arayışı içerisine girmiştir.

"Büyük Ortadoğu Projesi" adıyla Türkçe'ye çevrilen proje, daha sonra "Genişletilmiş Ortadoğu Projesi", nihayetinde "Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi" (GOKAG) şeklini almıştır. Projenin devamlı bir surette isim değiştirmesi, projenin devam eden bir süreçte bulunmasından kaynaklanmaktadır. Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi, ABD tarafından, küreselleştirmenin bir parçası olarak, Moritanya'dan, Afganistan'a kadar uzanan bir coğrafyada, siyasî, toplumsal, ekonomik ve güvenlik boyutlarında uzun vadeli bir dönüşüm projesi olarak ortaya konulmaya çalışılmaktadır. ABD'nin girişimiyle gündeme gelen bu proje; içeriği, kapsamı ve uygulanabilirliğine dair tartışmalara rağmen, gündemdeki yerini korumakta ve somut girişimleri zamanla ortaya çıkarmaktadır.

ABD tarafından yeniden tanımlanan bu coğrafya; ABD'nin hem ekonomik sistemine, hem de güvenliğine yönelik tehditleri oluşturan faktörlerin yoğunlaştığı bir bölge olarak kabul edilmektedir.

Büyük Ortadoğu Projesi, 8-10 Haziran 2004 tarihlerinde, Sea Island'da düzenlenen G-8 Zirvesinde kamuoyuna duyurulmuştur. Zirve öncesinde ABD yönetimi, Avrupa ülkelerinin endişelerini de dikkate alarak, Arap ülkelerinde demokratik reformların gerçekleştirilmesini ön gören projeyi yeniden gözden geçirmiş ve projenin başlığını Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi (GOKAG) olarak değiştirmiştir. Gözden geçirilen projeye göre, Haziran ayında yapılan G-8 zirvesinde, üye ülkelere dağıtılan yeni metinde, demokratik reformların hemen gerçekleştirilmesinin yerine, zamana yayılması; tüm bölgeye birden uygulanmasının yerine, ülkelerin birer birer ikna edilmesi önerilmiştir. Gözden geçirilmiş proje kapsamında, Arap

Dünyasına yönelik yapılan reform önerileri beş ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar;¹³

1. Genişletilmiş Ortadoğu Forumu Oluşturulması,
2. Genişletilmiş Ortadoğu Demokrasi Destek Grubu Oluşturulması,
3. Genişletilmiş Ortadoğu Demokrasi Vakfı Kurulması,
4. Bölgede Okuma Yazma Oranının Yükseltilmesi,
5. Bölgedeki Küçük Ölçekli İşletmelerin Desteklenmesi, olarak tespit edilmiştir.

Türkiye Zirveye, 'Demokratik Ortak' olarak davet edilmiş ve zirvede açıklanan, Demokrasi Yardım Diyalogu Girişimi'nin İtalya ve Yemen ile eş başkanlığını üslenmeyi kabul etmiştir. Söz konusu girişim, demokratikleşme alanında faaliyet gösteren Sivil Toplum Örgütleriyle hükümetler arasında bilgi değişimi ve ortak toplantılar yapılmasını ön görmektedir. Ayrıca G-8 Zirvesi kapsamında kabul edilen metinde, GOKAG'ın bir 'ortaklık' projesi olduğunun altı çizilmiştir.

Jeopolitik konumu itibariyle, Türkiye'nin GOKAG'ın içine çekilmek istenmektedir. G-8 Zirvesine Türkiye'nin 'Demokratik Ortak' statüsüyle çağırılmış ve Demokrasi Yardım Diyalogu Girişimi'nin eş başkanlığı verilmiştir.

1991 yılında meydana gelen Körfez Savaşı'ndan sonra bütün dünyanın dikkat ve ilgisini çeken Ortadoğu, Türkiye'nin etki alanında meydana gelen ve Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren küreselleşme ve GOKAG kapsamında, ABD'nin bölgeye yönelik çıkar çatışmalarının mercek altına alınarak dikkatle incelenmesi ve kendi çıkarlarına uygun stratejiler geliştirmesi, üstelik bunu, bölgenin uzağında olmadığına şuuruyla yapması gerekmektedir.

Tezimiz hazırlanırken, öne sürdüğümüz, "Amerikan merkezli küreselleşmede "Büyük Ortadoğu Projesi" dünyanın Amerikanlaştırılmasında ekonomik, kültürel ve siyasî bir mücadele alanıdır" temel varsayımından hareket edilmiştir. Yeraltı kaynaklarının çıkarılması ve kullanılabilir hale

¹³ G-8 Summit Documents; Sea Island, Georgia, 2004.

getirilerek pazarlanması, büyük bir ekonomik gelir sağlamaktadır. 2020'li yıllar düşünüldüğünde, yeraltı kaynaklarından petrolün, büyük oranda azalacağı öngörülmektedir. Büyük petrol yatakları barındıran Ortadoğu bölgesine uzak olan Amerika, geleceğe dönük olarak bölgeyi küreselleşme söylemi altında ekonomik, siyasi ve kültürel boyutlarıyla kontrol etmek istemektedir. Bunun devamında Amerika, küreselleşme söylemlerine dayandırarak ortaya attığı, "Büyük Ortadoğu Projesi" ile bölgenin dünyaya açılan geçit ve önemli ulaşım yollarını kontrol ederek, hem bölgeyi kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmeye, hem de bölgede kendi varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Bütün bunların çervesinde; şu anda Ortadoğu bölgesinde Amerika tarafından oluşturmaya çalışılan ortam, varsayımımızın temel nedenini oluşturmaktadır.

Teorik bir araştırma olan tezimiz, kurumlar temelinde, hem betimleyici hem de tarihsel çerçevede ele alınmaya çalışılmıştır. Başlangıçta, konuyla ilgili yerli ve yabancı kitap, dergi, tez ve diğer dokümanlar incelenerek bilgiler toplanmıştır. Çalışmanın ilk basamağını teşkil eden verilerin toplanması kapsamında, küreselleşme ve proje ile ilgili kitap, doküman ve raporlar incelenerek; 21. yüzyılda güç merkezi olarak öne çıkan ülkeler ile ABD'nin dış politika ve güvenlik anlayışlarının belirlenmesi amaçlanmıştır; bu noktada ABD'nin politikaları ve Ulusal Güvenlik Stratejileri üzerinde yoğunlaşmıştır. GOKAG'ın Türkiye üzerine etkilerinin incelenmesinde ise, Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik konumu çerçevesinde proje ve Türkiye'ye etkileri değerlendirilerek, ortaya konmaya çalışılmıştır.

Küreselleşme, internet, hızlı iletişim, uzaya seyahat vs. gibi, iletişim ve ulaşım imkânları; nano teknoloji, klonlama, insan ömrünün uzaması vs. gibi bilimsel ve teknolojik gelişmeler; rahat bir hayat yaşama, tatil, eğlence gibi, eğlence ve tüketim mesajlarıyla, büyüleyici bir şekilde takdim edilmektedir. GOKAG ise, aksi gayretlere rağmen kan, gözyaşı, acı, kaos ve savaşla medyada yer almaktadır. Bundan dolayı, GOKAG incelenirken, küreselleşmenin yukarıdaki takdimine, bir nebze de olsa eleştirel yaklaşabilmek için, bu proje ile küreselleşme ilişkisi, hassaten vurgulanmaya çalışılmıştır.

Tez, Mustafa Kemal Atatürk'ün büyük vasiyeti olan, "Gençliğe Hitabe"nin bir gereği olarak ve O'ndan ilham alınarak yazılmaya gayret edilmiştir. Amacımız, bir duruma işaret ettiği gibi aynı zamanda, bir proje halinde uygulanmaya çalışılan küreselleşme kavramını etkileriyle yorumlayabilmek ve bu kapsamda, ABD tarafından uygulamaya konan GOKAG'ın, bölge ve Türkiye üzerine etkilerini incelemek olmuştur. İşte bu noktada, Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi bize rehberlik etmiştir.

Bu çerçevede, tezimizin birinci bölümünde, küreselleşme kavramının sosyolojik izahı yapılmış; burada, küreselleşme kavramı, küreselleşmenin tarihsel gelişimi, küreselleşmeye ilişkin yaklaşımlar ve küreselleşmenin boyutları incelenmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde, "Küreselleşme, Genişletilmiş Ortadoğu Ve Kuzey Afrika Girişimi" genel başlığı altında; yeni dünya düzeni ve bu kapsamda atılan ilk adımlar, Ortadoğu'nun önemi ile bugünkü durumunu etkileyen faktörler, bunun ABD için önemi, GOKAG'ın kapsamı ve sınırları incelenmeye çalışılmıştır. Bunlarla bağlantılı olarak, Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi'nin, Türkiye üzerine olan etkileri araştırma yoluna gidilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME KAVRAMININ SOSYOLOJİK İZAHI

1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI

Günümüz dünyasında sosyolojinin ve birçok bilim dalının moda kavramlarından biri olan küreselleşme ile ilgili olarak farklı bakış açılarıyla birçok tanım yapılmıştır. Batı kaynaklı bir kavram olan "küreselleşme", İngilizce'de, Globalization; Fransızca'da, mondialization; Almanca'da, globalisierung; Türkçe'deki karşılığı ise bütün dünya için geçerli olan anlamında kullanılmaktadır. Küreselleşme, ülkelerin endüstrilerinden insanların günlük alışkanlıklarını ve kültürlerini açıklamaya kadar herkesi ilgilendiren bir kavram olarak teknolojik ve sosyal bir devrimdir. Öte yandan, insanı çok çeşitli alanlarda etkileyen bir sistem ve vazgeçilmesi mümkün olmayan bir öge; pazarların serbestleşmesi, kamu kurumlarının özelleştirilmesi ve devletin küçültülmesi, artan uluslararası yatırımlar sayesinde dünya pazarının küçülmesi, kapitalizmin ve liberalizmin hemen hemen her ülkeye yayılması anlamını taşımaktadır. Soğuk Savaşın bitmesi sonucunda küreselleşme ile ABD özdeşleştirilerek; ABD'nin elde ettiği siyasî, ekonomik ve kültürel bir zafer olarak görülmektedir.¹⁴

Küreselleşme, genel kabul görmüş bir tanımlama yapılamayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması ile ortaya çıkan, başlangıçta tek kutuplu olarak kendisini gösterse de zamanla belirsizliklerin ortaya çıktığı, kutupların arttığı yeni dünya düzeni içinde anlamını bulmaya çalışan bir kavramdır. Küreselleşmenin bugüne kadar belli bir tarzda ifade edilememesinin nedeni değişik çevrelerce farklı algılanmasından ve yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Burada belirleyici olan hususların belki de en önemlisi; yeni dünya düzeni anlayışı ile birlikte güç unsurlarının ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için daha baskın görünmeleri ve

¹⁴ ERBAY, Yusuf ; "Kavram Olarak Globalleşme", **Yeni Türkiye Medya Hizmetleri**, Ocak- Şubat, 1998, s. 169.

küreselleşme kavramının güç unsurlarının menfaatlerine göre şekillenmesidir.¹⁵

Küreselleşme, bilimsel-akademik, siyasal-bürokratik düzlemlerde çeşitli vesilelerle kendisine en çok atıf yapılan, en sık anılan kavramların başında gelmektedir. Küreselleşmeyi destekleyen de, eleştirip karşı çıkan da bir şekilde kendisini bu kavramla içli dışlı olmak zorunda hissetmektedir. Özgürlük, açıklık ve karşılıklı etkileşim temelinde yeni ve daha iyi bir dünyanın kurulmasında anahtar bir süreç olan küreselleşme, eşitsizlik, sömürü ve gelişmişlerle az gelişmişler arasındaki uçurumun daha da açıldığı bir dünyaya kapı aralayan dehşet verici bir süreci de beraberinde getirdiği ifade edilmektedir.¹⁶ Küreselleşme sözcüğü sadece Türkiye’de değil, başta ileri kapitalist ülkeler olmak üzere pek çok ülkenin gündemine 1980’lerde ve gitgide hızlanan, yayılan bir tempoda girdi ve yerleşti. Bugün artık bu terimle karşılaştığımız “somut bir olgu” söz konusudur. Aynı zamanda da insanlığın tarihsel yürüyüşünde yeni bir aşamaya geçmesine yol açan bir dinamik olmuştur.¹⁷ Kendi dinamiklerini büyük çoğunlukla oluşturan, hala fikir ve eylem bazında kendi öz eylemlerini sorgulayan küreselleşme, kapitalist sistemin var olduğundan beri yeryüzünde olan, fakat farklı boyutlar ve görüntülerle karşımıza çıkan bir olgudur.¹⁸ Küreselleşme, ideolojik açıdan değerlendirildiğinde, kapitalist sistemin kendisini devam ettirebilmesi için daha çok üretmek ve daha çok mal satmak ihtiyacını karşılamak amacıyla dünya pazarında serbestleşme ve sınırların kaldırılması sürecidir.

Küreselleşme, kavram olarak sosyal aktivistler, entelektüeller, iş adamları ve politikacılar arasında bölünmelere sebep olmuştur. Ancak küreselleşme hayatımıza olağan bir çehreye bürünerek girmiştir. Pew Global Attitudes Project çalışma grubu tarafından 44 ülkeden 38.000 kişi üzerinde yapılan bir araştırmada küreselleşmenin yaşamın rutin bir gerçeği olarak

¹⁵ KIZILÇELİK, Sezgin; **Küreselleşme ve Sosyal Bilimler**, 2. Baskı, Ankara, 2003, s. 3-4.

¹⁶ GİNN, Daniel ve MCCORMICK, John; “*The Boom Generation*”, Newsweek, 07 February 2000, s. 21.

¹⁷ GÜVENÇ, Nazım; **Küreselleşme ve Türkiye**, İstanbul, 1980, s. 13.

¹⁸ ÜRER Levent; “*Mustafa Kemal’in Dış Politika Anlayışı ve Cumhuriyetin İlk yıllarında Türk Dış Politikasının Genel Görünümü*”, **Değişen Dünya ve Türkiye’nin Dış Politikası**, (Der.: M. METİNSOY ve M. EROĞLU), İstanbul, 2001, s. 41.

kabul edildiği tespit edilmiştir.¹⁹ Küreselleşme yaşadığımız dünya konjonktürünü iyi yada kötü ama en tatminkâr biçimde tasvir eden etiket haline gelmiştir.²⁰ Benzer şekilde Hirst ve Thompson, küreselleşmenin her kesim tarafından araç olarak kullanılan “moda” bir kavram olduğunu ifade etmektedirler. Küreselleşme, Sosyal bilimlerde moda bir kavram, yönetim gruplarının reçetelerindeki ana buyruk ve her kanattan gazeteci ve politikacı için gündemi yakalama sözcüğü haline gelmiştir. Hirst ve Thompson, küreselleşme olgusu içerisinde küresel sürecin hayatımızın her alanında etkili olacağını; ulusal kültürün çözüleceğini, ulusal ekonomilerin önemini yitireceğini ve ulusal sınırların ortadan kalkacağı bir çağa doğru gittiğimizi savunmaktadırlar.²¹ Hirst ve Thompson’a göre, “egemenlik” artık politik bir ibareden başka bir şey değildir. Çünkü kutupsuzlaşma bağlamında devletler önemini yitirmekte, modern devlet ise yeni bir olgudur.²² Ancak bu cümleleri mevcudun birer ifadesi olarak değil, küreselleşmeye ait tasarımlar olarak görmek gerekir.

Küreselleşme, ülkeler arasındaki ekonomik, siyasî, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbirleriyle bağlantılı olguları içerdiği belirtilmektedir. Küreselleşme, maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal unsurları aşarak, dünya çapında yayılması anlamında değerlendirilmektedir. Bu değerler ekonomik nitelikli olabildiği gibi siyasî, sosyal ve kültürel özellikte de olabilmektedir.²³

Rodrik, küreselleşmeyi geçmişten gelen bir süreç olarak kabul etmektedir. Geçmişten gelen bu süreç dünyayı tek devlet haline getirmiştir. Bu bağlamda, devlet küçülmüş, ekonomik faaliyetler serbestleşmiş ve toplumsal zorunluluklar azalmıştır. Rodrik, dünyanın küçülmesini “milli

¹⁹ The Pew Global Attitudes Project; Views Of A Changing World, 2003, s. 71.

²⁰ FALK, Richard; **Yırtıcı Küreselleşme**, (Çev.: A. AKSU), 3. Baskı, İstanbul, 2004, s. 1.

²¹ HIRST, Paul ve THOMPSON, Grahame; **Küreselleşme Sorgulanıyor**, (Çev.: Ç. ERDEM ve E. YÜCEL), 3. Baskı, Ankara, 2003, s. 26.

²² A.g.e., s. 203.

²³ GÜZELCİK, Ebru; **Globalleşme Ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı**, İstanbul, 1999, s. 17.

ekonomileri birbiriyle girift hale gelmesinin yurt içi karşılıkları” şeklinde tasvir etmektedir.²⁴ Ancak, küreselleşme esasında ördüğü yapı ile birlikte dünyayı krizlere, kaosa, belirsizliğe ve risklere sürüklemektedir.²⁵

Küreselleşmeyi ideolojik kutupların çözülmesi olarak tanımlayanlar maddi ve manevi değerlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması yorumunu yapmaktadırlar.²⁶ Küreselleşmeyi “kutupsuzluk” ve “modern kapitalizm” olarak yorumlayan Graider küreselleşmeyi içsel ve tasviri olarak şu şekilde ifade etmektedir: “Globalleşme, harikulade bir makineye benzer. İmha ettiklerinin karşılığını alır. Modern ziraatın makineleri gibi büyük ve hareketlidir. Fakat çok karmaşık ve güçlüdür. Koşarcasına sahalar ve sınırları önemsemez. Hareketlilik devam ettiğinden, makine, arkasında büyük tahribat izleri bırakırken, aynı zamanda büyük miktardaki refah ve zenginliği beraberinde getirmektedir. Zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapmaktadır. Fakat direksiyonda kimse yoktur. Hızını ve yönünü kontrol eden bir iç dinamiği veya direksiyonu olmayan bir makine olabildiğince özgür ve de sınırsız (...) [bu durum temelde onun kendi içsel istekleriyle yönlendirilmiş gelişme hareketi tarafından sürdürülmektedir] Makine, dünyayı yeniden yapılandıran, kendi kendine işleyen, bir ekonomik sistem draması oluşturan, zorunlu global endüstriyel devrimin zorunlulukları tarafından yönetilen modern kapitalizmdir.”²⁷

Söz konusu oluşum yeni bir ulus ötesi emperyalizm çağının başlaması olarak tanımlanabilir. Bu anlamda küreselleşme, “kapitalizmin niteliksel dönüşümü”²⁸ olarak yorumlanabilir.

Sosyal ilişkilerin ülke dışı boyutlarının doğması ve hızla yayılması olarak tanımlanabilen küreselleşmeyi,²⁹ esasında daha önceden de var olan

²⁴ RODRICK, Don; **Küreselleşme Sınırı Aştı mı?**, (Çev.: İ. AKYOL ve F. ÜNSAL), Ankara, 2005, s. 115.

²⁵ KIZILÇELİK, Sezgin; **Zalimler ve Mazlumlar**, Ankara, 2004, s. 28-31.

²⁶ ÖNDER, İzzettin; “*Küreselleşme Yeni Ekonomik Düzen ve Uluslararası İlişkiler*”, **Değişen Dünya ve Türkiye’nin Dış Politikası**, (Der.: M. METİNSOY ve M. EROĞLU), İstanbul, 2001, s. 65.

²⁷ GRAIDER, William; **Tek Dünya Küresel Kapitalizmin Monik Mantığı**, (Çev.: Y.ALOGAN), İstanbul, 2003, s. 17.

²⁸ EROĞLU, Nadir; “*Finansal Küreselleşme: Devletin Düzenleyici Rolü Üzerine Etkileri*”, **Küreselleşme, İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar**, (Der.: A. SOYAK), İstanbul, 2002, s. 13.

ilişkilerin kuvvetlenmesi ve yaygınlaşmasının ideolojik söylemi olarak değerlendirmek mümkündür. Giddens'in küreselleşme tanımı bu yargıyı doğrular niteliktedir:³⁰ "Küreselleşme, bir ülkede meydana gelen olayların, başka yerlerdeki olaylar üzerinde etkiye sahip olması ya da ulusal sınırlar dışında meydana gelen olaylardan etkilenme bağlamında sosyal ilişkilerin dünya ölçeğinde yoğunlaşmasıdır." Bu açıdan bakıldığında küreselleşme, önceden de var olan bir dizi etkileşim ve ilişki biçiminin, hızla gelişen ulaşım ve iletişim teknolojileri ile yoğunlaşması olarak tanımlanabilir. Bu süreç içinde sadece birtakım geçirgenlikler artmış, herkesin birbirinden rahatlıkla ve hızla haberdar olabileceği bir yapısal dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Dolayısıyla, "Küreselleşme millî, ekonomik, siyasî, kültürel yapının bir dizi ulus ötesi gelişme ile koalisyonudur ve ideoloji olarak da her ülkenin bir diğerini etkilemesidir"³¹ diyen Mittleman'ın tanımı küreselleşmenin genel çerçevesini çizmektedir.

Amin, Wallerstein, Robertson, Hall gibi daha birçok düşünür küreselleşmeyi tarihî süreç içerisinde meydana gelen kapitalist dünya sistemi olarak tanımlamaktadırlar. Dünya sistemi görüşü, Robertson'un şu sözleriyle açıklanabilir: "yer kürede meydana gelip de sosyo-kültürel ya da siyasal ilgi alanına giren, kimlik tesisi de dâhil olmak üzere hemen her şey dünya sistemi dinamiklerine gönderme yapılarak açıklanabilir."³² Dünya sisteminin oluşumu ise, Wallerstein tarafından şu şekilde özetlenmektedir: "Başlangıçta dünyanın oldukça çok sayıda ayrı ve ayırt edici özellikleri olan gruplardan oluştuğu savunulmaktadır. Zamanla, etkinlik alanı yavaş yavaş yenileşmiş, gruplar azar azar birleşmiş, bilim ve teknolojinin de yardımıyla tek bir dünyaya, tek bir siyasal dünyaya, tek bir ekonomik dünyaya, tek bir kültürel dünyaya doğru yol

²⁹ SCHOLTE, James; "*Beyond the Byzzword: Toward a Critical Theory of Globalization*", **Globalization: Theory and Practice**, (Ed.: E. KOFMAN ve G. YOUNGS), New York, 1996, s. 46.

³⁰ GIDDENS, Anthony; **The Consequence of Modernity**, Cambridge, 1990, s. 64.

³¹ MITTLEMAN, James H.; "The Dynamics of Globalization", **Globalization: Critical Reflections**, (Ed.: J. E. MITTLEMAN), London, 1997, s. 3.

³² ROBERTSON, Roland; "*Toplum Kuramı, Kültürel Görecelik ve Küresellik Sorunu*", **Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, (Çev.: O. ŞEÇKİN ve Ü. H. YOLSAL), (Der.: A. D. KING), Ankara, 1998, s. 101.

alınmaya başlamıştır.”³³ Böylece tek dünya fikrinin temeline bilim ve teknolojinin etkileri yerleştirilerek yeni bir tanımlama yapılmaya çalışılmaktadır.

Küreselleşmenin tarihî bir süreç içinde meydana geldiğini savunan Wallerstein, birçok bilim adamı gibi küreselleşmenin geçmişinin 500 yıl önceye dayandığını ifade etmektedir. Tarihsel süreç içerisinde meydana gelen küresel sisteme halkların ve kurumların ürettiği fikirlerin, kavramların ve bilginin bu sistemle bir bütün oluşturduğunu ileri sürmektedir.³⁴ Küreselleşme kavramı ilk olarak 1960’lı yıllarda kullanılmaya başlanmış, 1980’li yıllardan itibaren ise yaygınlaşmaya başlamıştır. Küreselleşme, 1990’lara gelindiğinde bilimsel çevrelerce de kabul edilen bir anahtar sözcük haline gelmiştir. Bu anahtar sözcük hakkında ise oldukça fazla tanım yapılmış³⁵ ve bu tanımlar olumlu ve olumsuz yaklaşımları içinde barındırmıştır.

1945’ten beri iki kutuplu diye tabir edilen dünya, tek kutuplu dünya veya küreselleşmiş dünya diye tabir edilmeye başlandı. Bunun anlamı sınırsız ama herkesin olduğu dünya diye açıklandı. Friedman, bir sistem olarak kabul ettiği küreselleşmeyi “artık hepimiz tek bir nehir içinde akıyoruz”³⁶ şeklinde anlamlandırmaktadır. Güzel bir manzara olmakla birlikte küresel nehir içinde elbette birbirine çarpan kıyıya vuranlar olacaktır. Çünkü küreselleşme nehri Friedman’ın söylediği gibi herkesi taşıyacak bir nehir değildir.

Küreselleşme kavramı özellikle son on yıldır yaşantımıza giren yeni bir kavrammış gibi sunulmaktadır. Küreselleşme, ister bir sistem, ister bir olgu yada yeni bir yönetim biçimi olarak alınsın, yeni dünya düzeni, postmodernizm, yerelleşme ve neo-liberalizm gibi kavramlarla birebir yada genel olarak örtüşmektedir. Söz konusu kavramların hepsi kapitalizm ile

³³ WALLERSTEIN, Immanuel; “*Ulusal ve Evrensel: Dünya Kültürü Diye Bir Şey Olabilir mi?*”, **Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, (Çev.: O. ŞEÇKİN ve Ü. H. YOLSAL), (Der.: A. D. KING), Ankara, 1998, s. 123-124.

³⁴ WALLERSTEIN, Immanuel; 21. YY’DA SİYASET, (Çev.: T. DOĞAN ve E. ABADOĞLU), 2. Baskı, İstanbul, 2005, s. 123.

³⁵ GÜVENÇ, **Küreselleşme ve Türkiye**, s. 19-23.

³⁶ FRIEDMAN, Thomas; **Küreselleşmenin Geleceği**, (Çev.: E. ÖZSOYAR), 3. Baskı, İstanbul, 2003, s. 10.

bağlantılıdır ve ancak kapitalizm ile açıklanabilirler. Nitekim küreselleşmenin kapitalizmin günümüzdeki boyutunu ifade ettiğini belirten Kızılcılık, küreselleşmeyi kapitalizmin “diasporası” olarak nitelendirmektedir.³⁷ Küreselleşmenin teorik anlamda hedefi rekabetin artırılmasıdır. Bu da artan ticaret ve neo-liberal yapısal düzenlemelerle kendisini göstermektedir. Bu durum, ulaşılması hedeflenen dünyada, küresel temelde şirketlerin rekabet edeceği, en ucuz ve en kârlı ürünleri üretmenin amaç olacağı, hükümetlerin ise ekonomiye müdahale etme şanslarının azalacağı şeklinde yorumlanmaktadır.³⁸ Stiglitz’e göre, küreselleşme, ticaretin serbestleşmesi yani serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve ulusal ekonomilerin daha fazla bütünleşmesi içinde dünyadaki herkesi, özellikle fakirleri zenginleştirecek bir güçtür.³⁹ Ekonomilerin yani ulus devletlerin daha da bütünleşmesi küreselleşmenin nihai bir hedefidir. Ancak, göz ardı edilmemesi gereken husus küresel rekabet içerisinde herkesin zengin olma şartına sahip olamayacağıdır. Kapitalizmin mantığında sürekli bir birikim vardır ve herkesin aynı şartlara sahip olması bu mantığa ters düşmektedir. Bu sistemde, dünyada sürekli bir istikrar olacağını düşünmek bir hayal olmaktan öteye geçemez. Örneğin küreselleşme bir sistemdir diyen kesimin yorumuyla bakarsak herkesin zenginleşmesi mümkün görünmemektedir. Çünkü bu sistem sömürgecilik üzerine inşaa edilmiş modern dünyadır. Küreselleşmeyi bir sistem olarak kabul eden Friedman’a göre, küreselleşmenin ardındaki yön verici düşünce serbest piyasa kapitalizmidir; serbest piyasa kapitalizminin hemen her ülkeye yayılmasıdır. Bilgisayarlaşma, minyatürleşme, dijitalleşme, uydu iletişimi, fiber optik ve internet küreselleşmenin tanımının yapılmasını kolaylaştırmıştır. Friedman, küreselleşmenin anahtarının “bütünleşme” ve “iş sözleşmesi” olduğunu belirtmektedir.⁴⁰ Stiglitz ile Friedman’ın açıklamaları bu noktada çelişki doğurmaktadır. Başka bir ifade ile Stiglitz biraz daha iyimser yaklaşmaktadır.

³⁷ KIZILÇELİK, **Küreselleşme ve Sosyal Bilimler**, s. 19.

³⁸ FEFFER, John; “*Globalization and Militarization*”, **Foreign Policy Infocus**, Volume: 7, No: 1, February, 2002, s. 2-6.

³⁹ STIGLITZ, Joseph E; **Küreselleşme, Büyük Hayal Kırıklığı**, (Çev.: A. TAŞCIOĞLU ve D. VURAL), 3. Baskı İstanbul, 2004, s. 9.

⁴⁰ FRIEDMAN, **Küreselleşmenin Geleceği**, s. 31.

Ancak emperyalizm ile beslenmiş kapitalist bir sistemin herkesin yararına olacağını düşünmek tarihi görmezden gelmekten başka bir şey değildir. Fakat Stiglitz'in iyimser yaklaşımı gelişmekte olan ülkeler için yeni fırsat niteliğinde kabul edilebilir.

Küreselleşme sürecinin “on altıncı yüzyıldan beri egemen”⁴¹ olduğunu savunan Robertson küreselleşmeye kültürel bakış açısıyla yaklaşmıştır. Küreselleşmeyi “Ulus toplumlar, Dünya toplumlar sistemi, İnsanlık ve benlik”ten oluşan, “küresellik modeli” diye nitelendirdiği dört temel boyutuyla ele almaktadır. Robertson, “art zamanlı” olarak uygulanan “küresel saha” şemasından “küreselleşmenin farklı yaşam biçimlerinin karşılaştırmalı etkileşimlerinin rahatlıkla görülebileceğini ve küreselleşmenin son birkaç yüzyıldır aldığı şeklin rahatlıkla görülebileceğini”⁴² ifade etmektedir.

Robertson, küreselleşmeyi anlamının en iyi yolu dünyanın sınırlarının ortadan, ama ulusların kesinlikle işlevsel tarzda birleşmediği sorunu üzerinde yoğunlaşmaktan geçtiğini belirtmektedir. Buradan hareketle, genel anlamda küreselleşmeyi “dünya düzeni” oluşumu kavramına giriş olarak tanımlamaktadır. Geleneksel anlamda ise disiplinler arası yaklaşım adı verilen şeye belirgin bir şekilde gereksinim duyulan bir fenomen olarak değerlendirmektedir.⁴³

Robertson, küreselleşme süreci incelenirken işlevselci, faydacı ve materyalist indirgeme biçimlerinden kaçınılarak insanoğlu kadar bireyle toplumlar sistemi, tutarlı bir analitik çerçeve aracılığıyla ele alınması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü küresel saha uygarlıkların, kültürlerin, ulus toplumların, ulus içi ve uluslararası hareketler ile uluslararası örgütlenmelerin, alt toplumlar ile etnik grupların, toplum içi grupların, bireylerin ve benzerlerinin giderek daha fazla baskı altına alındığı ama aynı zamanda farklı bir biçimde güçlendirildikleri bir noktaya doğru sıkıştırılmasıyla ortaya çıkan toplumsal–kültürel bir sistemdir.⁴⁴ Sonuç olarak Robertson'a için,

⁴¹ ROBERTSON, Roland; **Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**, (Çev.: Ü. H. YOLSAL), Ankara, 1999, s. 282.

⁴² A.g.e., s. 50-53.

⁴³ A.g.e., s. 89.

⁴⁴ A.g.e., s. 103.

küreselleşme, dünyayı tek mekân haline getirip, bilinci yükseltmiştir. Bunun neticesinde de küreselleşme, toplumların ve insan topluluklarını daha da etkilemektedir.⁴⁵

Küreselleşmenin yeni olmadığını savunan toplum bilimcilerden biri de, Hall'dır. Hall, küreselleşmeyi "İngilizlik" bağlamında ele almakta ve İngiliz kültürüne tarihsel perspektiften bakıldığında küreselleşmenin yeni olmadığını görüleceğini belirtmektedir. Küreselleşmenin başlangıcını İngiliz toplumunun yada Birleşik Krallığın oluşumuyla bağdaştıran Hall, küreselleşmenin yeni olduğunu savunanları da eleştirmektedir. Hall, insanlığın bellek yitimi sürecine yaklaştığını, dolayısıyla sırf bir fikir hakkında düşünüyoruz diye, o fikrin yeni ortaya çıktığını sanmakta olduğumuzu ifade etmektedir.⁴⁶ Hall, küreselleşmenin çelişkili bir alan olduğunu ifade etmektedir. Hall, küreselleşmeyi geçmişten gelen bir süreç olarak değerlendirmekte; ancak genel olarak küreselleşmeyi post-modern-kültür zemininde incelerken bu zeminin son derece çelişkili bir alan olduğunu belirtmektedir. Hall, küreselleşmenin her şeyin sonunu getireceğine dair görüşlere katılmamaktadır. Çünkü bu eski diyalog sona ermiş olmadığından dolayı küreselleşme, her şeyin sonunu getirmeyecektir.⁴⁷ Hall küreselleşmenin egemen güçlere hizmet ettiğini, dolayısıyla küreselleşmeye tepki olarak yerelliğin ortaya çıkmasının da normal bir süreç olduğunu belirtir.⁴⁸ Böylece küreselleşme, küreselleştirme çerçevesinde ele alınmaktadır.

Hall, küreselleşmenin her zaman eklemleşmiş tikellerden oluştuğunu ve ona egemen tikelin kendi kendisinin temsil edilmesi, konumlandırılması, doğallaştırılması ve azınlıklarla ilişkilendirilmesinin bir yoludur şeklinde izah etmektedir. Hall'ın burada en tehlikeli gördüğü husus, küreselleşmenin herkesin ortak faydası olan insan ile özdeşleştirilmesidir.⁴⁹ Küreselleşme

⁴⁵ A.g.e., s. 163-174.

⁴⁶ HALL, Stuart; "*Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik*", **Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, (Çev.: O. ŞEÇKİN ve Ü. H. YOLSAL), (Der.: A. D. KING), Ankara, 1998, s. 39-40.

⁴⁷ A.g.m., s. 58-61.

⁴⁸ HALL, Stuart; "*Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler*", **Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, (Çev.: O. ŞEÇKİN ve Ü. H. YOLSAL), (Der.: A. D. KING), Ankara, 1998, s. 94.

⁴⁹ A.g.m., s. 94.

doğal bir süreçmiş gibi ele alınarak karşı konulamaz kılınmaya çalışılmaktadır.

Gerek İngiltere dış politikasına olan etkileri, gerekse sosyolojik teorileri ile tanınan Anthony Giddens ise, “küreselleşmeye değinmeyen hiçbir siyasal konuşmanın tam olmadığı”ni⁵⁰ ifade ederek, küreselleşmenin vazgeçilmesi mümkün olmayan bir unsur olduğunu belirtmiştir.⁵¹ Giddens, küreselleşmeyi “şüpheciler” ve “radikaller” olmak üzere iki grupta toplamakta, radikallerden yana tavır aldığını ifade etmekte; şüphecilerin ve radikallerin küreselleşmenin sonuçlarını doğru anlamadıklarını belirtmektedir. Giddens, şüphecilerin daha çok “siyasal solda” toplandığını, radikallerin ise; çok hayalci davranıp küreselleşme gerçeğini tüm çıplaklığıyla ortaya serdiğini düşünmektedir. Giddens, bunun nedeni iki grubun da “fenomene” sadece ekonomik açıdan bakmalarından kaynaklandığını belirtmektedir. Oysa Giddens için küreselleşme, “ekonomik olduğu kadar siyasal, teknolojik ve kültürel boyutlu bir olgu”dur.⁵² Giddens’a göre bizi “hemen hemen her yönüyle etkileyen bir dönüşümler çağında yaşıyoruz.”⁵³ Dolayısıyla tam olarak kimsenin etkisini anlamadığı ancak, hepimiz üzerinde etkisini hissettiren bir küresel düzene sürüklendiğimizi belirtmektedir.⁵⁴ Giddens, değişim süreci içerisinde yeni bir dünya sisteminin oluşturulmasından ziyade mekan ve zamanın dönüştürülmesini ifade etmekte ve onu uzaktan etki olarak tanımlamaktadır. Küreselleşmeyi modernlikle özdeşleştirerek küresel bilgi devrimi ve diğer değişimler aracılığıyla dünyanın daha çok evrenselleştiğini iddia eden ve küreselleşmeyi modernliğin radikalleşmesi sonucu olarak gören Giddens küreselleşmenin “ulus devlet sistemi, kapitalist dünya ekonomisi, uluslararası iş bölümü ve askeri dünya düzeni” olmak üzere dört boyutu olduğunu ileri sürmektedir. Giddens, Robertson tarafından eleştirilmekte ve Giddens’in modernlik doğal olarak küreselleştirmektedir⁵⁵ savının kültürel anlamda batılı

⁵⁰ GIDDENS, Anthony; **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, (Çev.: O. AKINBAY), İstanbul, 2000, s. 21.

⁵¹ GIDDENS, Anthony; **Sosyoloji**, (Çev.: H. ÖZEL ve C. GÜZEL), Ankara, 2000, s. 550-560.

⁵² GIDDENS, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, s. 20-24.

⁵³ GIDDENS, Anthony; **Sağ ve Solun Ötesinde Radikal Politikaların Geleceği**, (M. SÖZEN ve S. YÜCESOY), İstanbul, 2002, s. 12.

⁵⁴ A.g.e., s. 19.

⁵⁵ GIDDENS, **The Consequence of Modernity**, s. 177.

olmayanın ne anlama geldiğini sorgulamadığını ve bu noktada boşluk bıraktığını belirtmektedir.⁵⁶

Demirci, küreselleşmeyi teknoloji ve haberleşmedeki baş döndürücü gelişmeler sonucu dünyanın küçülmesi, ekonomik ve siyasal sınırların giderek ortadan kalkması ve neticede maddi ve manevi değerlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması ile, uluslararası ekonomik, siyasî, sosyal ve kültürel temas ve etkilerin giderek artması olarak tanımlamaktadır.⁵⁷ Bunu dünyanın küçülmesi, daha doğrusu egemenlerin etkisinin büyümesi şeklinde okumak mümkündür.

Kongar küreselleşmenin kaynağı üzerinde durmaktadır. Kongar'a göre, küreselleşme, dünyanın yaşadığı Tarım ve Endüstri Devrimlerinden sonra ortaya çıkan üçüncü büyük devrimin, İletişim-Bilişim Devriminin görüntülerinden biridir. O'na göre küreselleşmenin iki temel kaynağı vardır. Birincisi, İletişim-Bilişim Devrimi, ikincisi ise, Sovyetler Birliğinin çökmesi ile beraber Soğuk Savaşın sona ermesidir.⁵⁸ Bir başka eğilime göre, küreselleşme, teknolojik ve sosyal bir devrimdir. Çünkü küreselleşme, sadece ekonomik alanda değil sosyal alanda da kendini gösteren yeni bir sistemdir. Bu sistem sayesinde üretim ve teknoloji ulusal sınırları aşarak bütünleşecek, iç pazarlar birbirlerine entegre olarak tek pazar haline gelecektir.⁵⁹ George Soros, finans açısından yorumladığı küreselleşmeyi, sermayenin serbest dolaşması ve ulusal ekonomilerin küresel finans piyasaları ve çokuluslu şirketler tarafından yönetilmesi olarak tanımlamaktadır.⁶⁰ Esasında bu cümleler küreselleşmeyi değil ama küreselleşmenin ideolojisini bariz bir şekilde ifade etmektedir.

Sosyolojik anlamda küreselleşme mahalli kültürlerin ve geleneksel sosyal bağların çözüldüğü, ulus devletlerin belirleyiciliğinin azaldığı, gruplar ve kişiler arasındaki her türlü ilişkinin kolaylaşıp yaygınlaştığı, üretimin ve bölüşümün yeni bir dönüşüm içine girdiği, gerek toplumlar arasında gerekse

⁵⁶ ROBERTSON, *Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, s. 231.

⁵⁷ DEMİRCİ, Rasih; *Globalleşme ve Bütünleşme Hareketleri*, İstanbul, 1997, s. 3-6.

⁵⁸ KONGAR, Emre; *Küresel Terör ve Türkiye*, İstanbul, 2001, s. 29.

⁵⁹ ERBAY, "*Kavram Olarak Globalleşme*", s. 170.

⁶⁰ SOROS, George; *Küreselleşme Üzerine*, (Çev.: M. KEÇİK), İstanbul, 2003, s. IV.

aynı toplum içindeki sürtüşmelerin yayılma tehlikesinin her zamankinden daha çok olduğu, sınırların ve geleneksel aktörlerin öneminin azaldığı, farklı bir bireyselleşmenin geçerli olduğu, geleneksel sosyal kurumların fonksiyonlarını yitirdiği, dayanışmanın azaldığı ve değerler sisteminin henüz ortaya konulmadığı bir süreç olarak okunabilir. Küreselleşme, hem bir gerçeklik tespiti, hem bir hegomonik güç iddiası, hem mevcut sistemin işleyişinden esas payı alanların değer ve ölçülerini “evrenselleştirmek” anlamında “spekülatif” bir iddia hem de bir baskı aracıdır.⁶¹ Bu durum, değer ve ölçülerin evrenselleşmesinin sadece spekülatif bir süreç değil, aynı zamanda dayatılan bir süreç olduğunu göstermektedir.

Küreselleşmeyi Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde değerlendirdiğimizde görmekteyiz ki, küreselleşme, başını ABD'nin çektiği dünyayı yeni bir tarzda sömürgeleştirmenin ideolojisi, söz konusu proje de bu geniş ölçekli egemenlik mücadelesinin bir parçasıdır. Zira Amin'in de belirttiği gibi, küreselleşme kapitalizmin küreselleşmiş evresi olan küresel bir emperyalizmdir.⁶² Küreselleşme kutupsuzluğun aksine kutuplaşmadır diyen Amin, kapitalist düşünce çerçevesinde dünyayı “merkez” ve “çevre” olmak üzere iki gruba ayırmaktadır. Amin merkeze ABD, Japonya ve AB'yi yerleştirmiş ve küreselleşmiş kapitalizm merkez (üçlü kutup) arasında iç içe girmiştir.⁶³ Merkez ile çevre arasındaki münasebetler “daima eşitsizliği beslemiş” ve kapitalizmin özünde var olan eşitsizlik beraberinde ırkçılığı kaçınılmaz hale getirmiştir. Amin, merkezi tekelleşmeyle suçlamaktadır. Amin'e göre, merkezin tekelleşmesi, dünya üzerinde kutuplaşmayı, büyüyen eşitsizliği ve sonuç olarak da küresel bir “aparteid” (ayrımcılık) meydana getirmiştir.⁶⁴ Merkezin başını ABD çekmektedir ve küresel kapitalizm ABD'nin elindedir. Merkez'in çevre üzerinde beş tekeli vardır. Amin'e göre bu beş tekelleşme merkezin “yasası"dır. Bunlar: Teknoloji alanında tekelleşme, Küresel akışları denetleyen tekelleşme, Doğal kaynaklara erişim alanında tekelleşme, İletişim ve medya

⁶¹ KOÇDEMİR, Kadir; **Küreselleşme**, İstanbul, 2002, s. 277.

⁶² AMIN, Samir; “*Küreselleşme mi? Yoksa Küresel-Ölçekli Apartheid mi?*”, **Modern Küresel-Sistem**, (Çev.: M. K. ATALAR), (Ed.: I. WALLERSTEIN), İstanbul, 2005, s. 4-6.

⁶³ AMIN, Samir; **Küreselleşme Çağında Kapitalizm**, (Çev.: V. ERANUS), İstanbul, 1999, s. 13-14.

⁶⁴ AMIN, “*Küreselleşme mi? Yoksa Küresel-Ölçekli Apartheid mi?*”, s. 15.

alanında tekeli ve Kitle imha silahları alanında tekeldir.⁶⁵

Merkez beş tekeli uygulamada başarılı olmak için çevre ülkelerin sanayisini “anlamsızlaştırmakta”, iş gücünün değerini düşürmekte ve yapacağı sözleşmeler için çevreyi güçsüzleştirmektedir.⁶⁶ Bir taraftan anlamsızlaştırma gayreti verilirken, diğer taraftan yeni anlamlar üretilmektedir. Anlamlandırma ve anlamsızlaştırma hususunda en somut örnek belki de bugün Ortadoğuda sahneye konulanlardır.

Küreselleşmeyi, küresel sistem olarak ifade eden Dunn, merkez devletlerin düşüş ve yükselişlerini, “merkezleşmiş devletlerarası sistemler arasındaki bir antik salınımın modern versiyonu” olarak görmektedir.⁶⁷ Dunn, hegemonların küresel sistem içerisinde ekonomik ve siyasal askeri üstünlüğü ele geçirecek şekilde büyüyeceklerini, ancak çok kutuplu hegemonik rekabetin devam edeceğini vurgulamaktadır. Dunn, Amin gibi küreselleşmeye merkez ve çevre bağlamında yaklaşmaktadır. Benzer şekilde Pentagon’un Yeni Haritası eserinin yazarı olan Barnett de, küreselleşmeyi merkez çevre ilişkisi içerisinde incelemekte ve merkez-çevre yaklaşımını Amerika’nın küreselleşmesi olarak nitelendirmektedir. Barnett merkeze tek hegoman olan ABD’yi yerleştirmekte ve dünya üzerinde “entegre olamamış” boşluklar meydana geldiğini ABD’nin boşluk olarak ifade edilen bölgelere ekonomik sosyal ve kültürel olarak müdahale etmesi gerektiğini ileri sürmektedir.⁶⁸ Bu ifadeler ABD’nin gerek Afganistan gerekse Irak’taki varlığını açıklığa kavuşturmaktadır.

Gerçekten de Barnett’in küreselleşme tanımı, ABD’nin emperyalist düşüncesinin bir ürünüdür. Clinton yönetiminin 1999 yılında açıkladığı “Yeni Bir Yüzyıl İçin Ulusal Güvenlik Stratejisi”,⁶⁹ neredeyse tüm stratejii “küreselleşme” üzerine dayandıran bir yaklaşımla kaleme alınmıştır.

⁶⁵ A.g.m., s. 30-34.

⁶⁶ A.g.m., s. 34.

⁶⁷ DUNN, Christopher C.; “*Küresel sosyalizmin Önündeki Engel(ler) ve Küresel Sosyalizme Doğru*”, **Modern Küresel-Sistem**, (Çev.: M. K. ATALAR), (Ed.: I. WALLERSTEIN), İstanbul, 2005, s.55-56.

⁶⁸ BARNETT, P. M. Thomas; **Pentagonun Yeni Haritası 21. Yüzyılda Savaş ve Barış**, (Çev.: C. KÜÇÜK), İstanbul, 2005, s. 13.

⁶⁹ **A National Security Strategy for A New Century**; Washington , 1999.

Küreselleşmeye niçin bu denli değer verildiği, kavramın ABD yönetimi tarafından yapılan tanımından anlaşılmaktadır. ABD'ye göre, "küreselleşme, ekonomik, teknolojik, kültürel ve siyasal bütünleşmeyi hızlandıran, tüm kıtalardan insanları birbirlerine yakınlaştıran, fikirlerini, mallarını ve bilgilerini paylaşmalarına imkân sağlayan bir süreçtir."⁷⁰ Bu genel tanımı takip eden cümlelerde, ABD'nin küreselleşmeden ne anladığı ortaya konulmaktadır:⁷¹ "Dünyanın her tarafından artan sayıda insan, demokratik yönetim, serbest pazar ekonomisi, insan haklarına ve hukuk düzenine saygı, ülkeler arasında barışı, refahı ve iş birliğini sağlamak için yeni fırsatlar yaratma gibi ABD'nin temel değerlerini kucaklamaktadır. Birçok eski düşmanımız, bugün, ortak hedefler için bizimle iş birliği hâindedir. Küresel ekonominin dinamizmi, ticareti, kültürü, iletişimi ve küresel ilişkileri dönüştürerek Amerikalılar için yeni iş imkânları ve fırsatlar yaratmaktadır." Esasında bu ve ileride temas edeceğimiz diğer ifadelerden, küreselleşme değil ama küreselleştirme sürecinde, ABD'nin Türkiye'nin güneyinde ve doğusundaki varlığının gerekçesi, meşruiyet dayanakları ve asli gayeleri olan yeni sömürgecilik çabalarında neleri göze alacağı ve gözden çıkaracağı anlaşılmaktadır.

2. KÜRESELLEŞMENİN TARİHÇESİ

Küreselleşmenin ilk olarak ne zaman başladığı konusunda değişik fikirler bulunmaktadır. Bu durumun küreselleşmenin ekonomik, siyasal, kültürel ve sosyal alanlarda etkilerini gösteren çok boyutlu bir yapıya sahip olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Küreselleşme, tarih süreci anlayışı içerisinde ulaştığımız toplumsal bir olgudur. Teknoloji bu süreci hızlandıran ve kolaylaştıran genel ve geçer bir araç olmuştur. Küreselleşmenin ekonomik boyutunu amaç kabul edersek; küreselleşmenin siyasal boyutu ekonomik boyut için bir araç, kültürün ise, bütün bu boyutların gerçekleşmesi için nihai bir hedef olduğu gözler önündedir. Sonuç olarak, küreselleşme, uzun bir değişim sürecidir; İlhan'ın belirttiği gibi küreselleşme, emperyal kapitalizmin

⁷⁰ A.g.e., s. 1.

⁷¹ A.g.e., s. 1.

yeni yüzü için bir değişim sürecidir.⁷² Aslında maskeler değişse de niyetin hiç değişmediğini ifade etmek, bu değişim yönünü ve amacını gözler önüne sermektedir.

Bu çerçevede küreselleşmenin tarihsel süreci ile ilgili tartışmalar üç olasılık üzerinde yoğunlaşmaktadır:⁷³

1. Küreselleşme tarihin başlangıcından beri vardır ancak son dönemde artış göstermiştir.
2. Küreselleşme modernleşme ve kapitalizmin gelişmesiyle paralel olarak gelişmiş ve son yıllarda hız kazanmıştır.
3. Küreselleşme sanayi ötesi toplum, modern ötesi toplum ve kapitalizm düzeninin çözülmesi ile ilgili olarak son yıllarda ortaya çıkan yeni bir olgudur.

Küreselleşme düşüncesinin tarihsel sürecini yorumlarken somut görünüşleri karşısında tedbirli olmak gerektiğini belirten Keyman, modernleşme-küreselleşme ve küreselleşme-yeni bir oluşum ile ilgili olarak şu şekilde bir yorum getirmektedir:⁷⁴ “İlk olarak, küreselleşme düşüncesi evrimci [bir] üslupla kullanılmamalı, yani modernitenin gelişiminde ve yayılmasında yeni bir aşama olarak görülmemelidir. Modernitenin zaman içerisinde artan bir şekilde küreselleştiği düşüncesi, bundan önce kapsamı açısından daha az küresel olduğuna dair yanlış bir varsayıma sahip olan evrimci bir duruşu gerektirir. İkincisi, küreselleşme düşüncesinin yeni bir durumu, hali, şartı oluşturduğu düşünülmemelidir. Bu şekilde anlaşıldığı takdirde, düşünce, açıklanması gerekmeyen, başlangıç itibarıyla kurgusunu çevreleyen toplumsal ilişkilerin varolma şartını açıklayan bütünleştirici bir anlatıya dönüşür.”

Rodrik, küreselleşmeyi şişeden çıkan cine⁷⁵ benzetmektedir. Küreselleşme cini elbette kendi kendine şişeden çıkmamıştır; tarihî süreç ve bazı gelişmeler yaşadığımız dönemi şekillendirmiştir. Başka bir deyişle

⁷² İLHAN, Attilâ; **Hangi Küreselleşme**, İstanbul, 2003, s. 125-140.

⁷³ AY, İ. Cem; “*Küreselleşme Sürecinde Bölgeselleşme Eğilimlerinin Dinamikleri*”, **Küreselleşme, İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlar**, (Der.: A. SOYAK), İstanbul, 2002, s. 53.

⁷⁴ KEYMAN, E. Fuat; “*Kapitalizm- Oryantalizm Ekseninde Küreselleşmeyi Anlamak*”, **Doğu-Batı** , Sayı:18, Şubat-Nisan, 2002, s.35.

⁷⁵ RODRICK, **Küreselleşme Sınırı Aştı mı?**, s. 25.

küreselleşme, yaşadığımız çağın anlamlandırılması ve ifade edilmesidir. Burada önemli olan nokta her şey geçmişten kaynaklanan bir birikimdir. Davutoğlu, tarihî süreci daha spesifik yorumlayarak küreselleşmenin tarihsel sürecini daha belirgin bir şekilde detaylandırmaktadır:⁷⁶ “İlk defa küreselleşme sürecini yaşıyor değiliz, daha önce de benzer, daha yerel küreselleşme dönemleri, medeniyet tarihi içinde yaşandı; ancak, bu küreselleşmede önemli olan bazı unsurlar var ki, daha önceki dönemlerden farklılık arz ediyor. İlki, ekonomik politik yapının alışkanlığı; yani, çok uluslu şirketlerden, iletişim devriminden, uluslararası medyadan ve bunun arka planındaki ekonomik politik yapıdan bahsediyoruz.”

İlkesel düzeyde bir insan topluluğu veya bir kültürün başka bir topluluk veya kültürle karşılaşması ve temas geçmesi anlamında küreselleşme belki de insanlık tarihi kadar eskidir. Ancak küreselleşme daha çok yirminci yüzyılda gündeme gelmiş bir olgudur. ‘Global-küresel’ ve ‘Globalism-Küreselcilik’ terimleri, tarihte ilk kez, Raiser ve Davies’in 1944 yılında basılmış olan küçük bir okuma kitabında yer almıştır.⁷⁷ Küreselleşme kavramının yaygın ve modern anlamda ilk kullanımına 1960lı yıllarda rastlanmaktadır. Küresel kavramı ilk defa, Marshall Mc Luhan’ın, ‘Komünikasyonda Patlamalar’ (1960) adlı kitabında, bu yeni süreç için, ‘Global Köy’ terimini kullanmasıyla literatüre girmiştir. Kavram, 1980’lere doğru Harvard, Stanford, Columbia gibi prestijli Amerika işletme okullarında, özellikle Columbia Üniversitesi’nden komünizm uzmanı Amerikalı bilimadamı Zbigniew Brezinski’nin desteklemeleriyle ve yine bazı ekonomistler tarafından güncelleştirilmiştir.⁷⁸

1989 yılında Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından içinde bulunduğumuz dünya, çok hızlı bir değişim sürecine girmiş bulunmaktadır. Bu sürecin temellerini uzun yıllar öncesine dayanan bir küreselleşme süreci olarak değerlendirmek mümkündür. Bu süreçte üç temel nokta önem

⁷⁶ DAVUTOĞLU, Ahmet; “Küreselleşme Sürecinde AB ve Türkiye ilişkileri”, Anayasa Mahkemesi’nin 41. Kuruluşu Yıl Yönümü Sempozyumu, 25 Nisan 2003.

⁷⁷ HASANOĞLU, Mürteza; “Küreselleşmenin Devlet Yönetimine Etkileri”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı:43, Ekim-Aralık, 2001, s. 68.

⁷⁸ ZIEGLER, Jean; **Dünyanın Yeni Sahipleri**, (Çev.: M. N. DEMİRTAŞ), İstanbul, 2004, s. 33.

taşımaktadır. Bunların ilki 1453 yılında Osmanlı Devleti tarafından İstanbul'un fethiyle sona eren Ortaçağ karanlığından kurtulmaya çalışan Batı'nın, deniz aşırı yeni sömürgelere yelken açmasıyla ortaya çıkan zenginleşmelere dayalı gelişmelerdir.⁷⁹ Bu süreç, Avrupa'da 1800'lü yılların sonlarında başlayan endüstri devrimine kadar devam etmiştir. İlk aşama 15. yüzyılın sonunda merkantilizm ile başlamış, gelişen okyanus denizciliği ve keşif ruhu ile birlikte acımasız bir emperyalizme dönüşmüştür. Okyanusların olası kıldığı ulaşım imkânları ile dünyanın her yerine ulaşan Batı'nın iyi eğitilmiş ve teçhiz edilmiş orduları yerel halklar üzerinde kısa sürede egemen olmuşlardır. Doğal zenginliklerin Avrupa'ya akışı fikir ve siyasal yaşamdaki gelişmeler ve bilim dünyasındaki yeni buluşlar ile birleşince toplumsal yaşamın her alanında önemli ilerlemelere uygun bir refah ortamı hazırlamıştır. İlk sömürgecilik hareketiyle birlikte, kıymeti anlaşılan altın ve gümüş madeni, aynı zamanda, 16. ve 17. yüzyıllara damgasını vuran, devletlerin esas zenginliğinin değerli madenlerde olduğunu ileri süren, korumacılığı savunan bir ekonomik öğreti olan "merkantilizm"⁸⁰ akımını da başlatmıştır. Orta Çağ'ın sona ermesi ile ulusal devletler ortaya çıkmıştır. Batı Ulusal devletini güçlendirecek olan sömürge imparatorluklarının kurulması ile batı deniz aşırı ülkelere siyasî, askeri ve ticari etkisini yaymaya başlamış, bu dönemde sömürgecilik bir politika olarak kurumsallaşmıştır.⁸¹

Dönemin dünya sistemi, güç dengeleri üzerine kurulmuştur. İlk kez 30 Yıl Savaşları (1618-1648) döneminde Kardinal Richelieu (1624-1642) (Fransa) tarafından bir sistematığe oturtulan güç dengesi siyaseti⁸² Soğuk Savaşın son bulacağı döneme kadar tüm devletler tarafından uygulanmıştır. Güçlü için her türlü yolun meşru sayıldığı bu siyasî görüş doğal olarak ulusal çıkarları kürenin her yerinde acımasızca savunacak silahlar ve projeler oluşturmayı gerektirmiştir.

1450-1750 arası dönem, Güvenç'in deyimiyle, "Batı'da kapitalist döneminin koza dönemi olarak kabul edilirse, kozadan kelebeğin çıkışı

⁷⁹ GÜVENÇ, *Küreselleşme ve Türkiye*, s. 110-120.

⁸⁰ BAŞKAYA, Fikret; *Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme*, 4. Baskı, Ankara, 2004, s. 17-18.

⁸¹ ARMAOĞLU, Fahir; *20. yüzyıl Siyasî Tarihi*, 5. Baskı, Ankara, 1988, s. 79-81.

⁸² KISSINGER, Henry; *Diplomasi*, (Çev.: İ. H. KURT), 4. Baskı, İstanbul, 1994, s. 51.

anlamında 1750 tarihi uygun bir yeni başlangıç noktası sayılabilir. Çünkü bu, aynı zamanda, ekonomi politik tarihinde merkantilist dönemin sona erip klasik ekonomi politik dönemin başladığı bir dönüm noktası anlamına da⁸³ gelmektedir.

İkinci temel dönüşüm noktası ise, 1870'lerde başlayan Endüstri Devrimi olmuştur. Endüstri Devrimi'ni yaşamaya başlayan Kıta Avrupa'sında ortaya çıkan gelişmeler çeşitli şekillerde dünyanın diğer bölümlerine de ulaşarak insanlığı büyük ölçüde etkisi altına almıştır. Bu dönemin ardından yaşanan sömürgecilik ise o dönemdeki küreselleşmenin nihai sonuçlarını oluşturmuştur. 1870-1914 arası dönem, "özellikle uluslararası finansal hareketlerin büyük miktarlara ulaşması bakımından ayırt edici özellik taşımaktadır."⁸⁴ 1870 den sonra, sanayi devriminin yarattığı muazzam teknolojik olanaklarla ikinci küreselleşme şekillenmiştir. İkinci küreselleşmenin çarpıcı özelliği askeri işgallerin başlamasıdır.

Ticaret hacimleri ve sınırlar arası sermaye akışları karşılaştırıldığında Birinci Dünya Savaşı öncesi yaşanan bu süreç ile bugün yaşamakta olduğumuz küreselleşme süreci arasında önemli benzerliklerin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. O yıllarda, kimi zaman Arjantin'deki demiryolu tahvilleri kimi zaman Letonya ve Almanya'daki devlet tahvillerinde yaşanan olumsuz gelişmeler Avrupa, Amerika ve İngiltere'deki büyük şirketlerin finansal krizlere düşmelerine neden oluyordu. Dolaşımdaki para miktarı üzerinde bir denetim olmadığı için New York'ta yaşanan bankacılık ve finans krizleri çok kısa süre sonra Londra ve Paris'te hissedilebiliyordu. 1868 yılında İngiltere Sendikalar Birliği kongresinde yayımlanan sonuç bildirisinde "Asya sömürgelerinden kaynaklanan rekabetle mücadele edilmeli, ABD ve Almanya'daki eğitim ve yetiştirme çalışmaları yakından takip edilmeli ve ulaştıkları standartlar yakalanmalı"⁸⁵ cümlesi, daha o yıllarda küreselleşmenin nasıl şekillendiğini açıklamaktadır.

⁸³ GÜVENÇ, *Küreselleşme ve Türkiye*, s. 21.

⁸⁴ EROĞLU, "*Finansal Küreselleşme: Devletin Düzenleyici Rolü Üzerine Etkileri*" s. 14.

⁸⁵ FRIEDMAN, *Küreselleşmenin Geleceği*, s. 15-16.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar yaşanan süre içinde savaş zamanları hariç ülkelerin seyahat için pasaport talep etmemeleri, daha iyi iş imkânlarına kavuşmak için fakir ülkelere ABD kıyılarına büyük göçlerin yapılmasına neden oluyordu. Yaşanan bu işçi hareketleri tıpkı bugün olduğu gibi emeğin ucuzlaması sonucunu beraberinde getiriyordu. Bu durumdan yararlanan büyük sermaye sahipleri küçük ülkelere yatırımlar yapıyor, daha çok para kazanıyorlardı. Buharlı geminin, demiryollarının, telgrafın ve telefonun icadı ile ülkeler arasındaki mesafeler azalıyor pazarlar birbirlerine daha fazla yaklaşıyordu. Küresel sermaye bir ülkeden diğerine çok rahat yer değiştirebiliyordu, ülkelerin iç işlerine müdahale edebilme hakkını kendinde görebiliyordu. 1800'lü yıllarda bu tür gelişmelerle başlayan ve hızlanarak devam eden küreselleşme hareketleri, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile hızını kaybediyordu.⁸⁶ Bu dönemde belirginleşen küreselleşme, iki dünya savaşı süresince yavaşlamış, Birinci Dünya Savaşı önceki durumuna gerilemiştir. Bunun nedenleri arasında; “korumacılık, milliyetçilik, küresel karışıklıklar komünist bloğun yayılması”⁸⁷ olarak sayılabilir.

Yeni durum yeni bir emperyalizm dalgasını getirmiştir. Daha önceki dönemde altın gibi değerli madenlerin peşinde dünyaya yayılan Avrupalı emperyalist devletler bu defa sadece altının değil, taşınabilecek tüm zenginliklerin peşine düşmüşlerdir. İkinci küreselleşme dönemi bir koloni kapma yarışı olmuştur. Dünya, denizci emperyalistler tarafından bölüşülmüş, açık okyanus ulaşım yollarının emniyetle kullanılması önemli bir ulusal menfaat olmuştur. Misyoner faaliyetleri ile yürütülen dinî-kültürel emperyalizm, özellikle Hıristiyan kültürünün yerli halklar üzerine çoğu kez zorla dayatılması dönemin diğer önemli özelliğidir. Güvenlik stratejileri ve uluslararası politik sistem açısından önemli değişiklikler söz konusu değildir. Açık okyanus ulaşım yollarının emniyete alınması, uluslararası ticaretin önündeki tüm engellerin kaldırılması öncelikli ulusal hedefler olmuştur.

⁸⁶ A.g.e., s. 17.

⁸⁷ FLANOGON, Stephen L.; “*Meeting the Challenges of The Global Century*” **The Global Century, Globalization and National Security**, (Ed.: R. L. KUGLER ve E. L. FROST), Volume:1, Washington, 2001, s. 9-10.

Sömürgeci ülke, sömürge ülke ekonomisini kendi sistemine entegre etmiştir. Afrika, Asya, Uzak Doğu bölgelerinde, Batı'nın kapitalist sistemi hakim olmuş, kültürü yayılmaya başlamıştır. Bunun bir anlamda karşıtı olan "Aydınlanma Çağı" ile başlayan milliyetçilik hareketleri ile feodal-ümme toplununun, liberal-millet toplumuna dönüşümü ile "Ulusal Devlet" anlayışı doğmuştur.⁸⁸

İkinci küreselleşme sürecinde emperyalist ülkelerin paylaşım savaşı ve aralarındaki çıkar çelişkileri, petrol kaynaklarına hâkim olma yarışı, iki dünya savaşının yaşanmasına, kapitalist sistemin karşısında Sovyet Bloku'nun doğmasına ve güçlenmesine neden olmuştur. Bu iki bloğun dünyaya egemen olma mücadelesi yaklaşık elli yıl sürmüştür. "Soğuk Savaş" olarak adlandırılan bu dönem, batı emperyalizminin hızını kesmiş, başka bir ifade ile ikinci küreselleşmeye ara vermiştir.⁸⁹ 1990'lı yılların başından itibaren küreselleşme üçüncü temel çıkış noktasını yakalamıştır. Küresel ekonomi 1960-1970 yılları arasında en büyük gelişmeyi yaşamıştır.⁹⁰ 1970'li yıllardan itibaren dünya ekonomisinde söz sahibi olmaya başlayan çok uluslu şirketler, 1990 yılından sonra "yeni dünya düzeni"⁹¹ kavramı etrafında tek kutuplu dünyada batıyı, tek ekonomik ve siyasî güç haline getirme planını ortaya koymuştur. Küresel şirketlerin gelişmelerini ve dünya devletlerine oranla sermaye birikimlerinin gelişmesini daha iyi anlamak için UNCTAD tarafından yapılan araştırmaya göz atmak gerekir. UNCTAD'ın 1994 yılında dünya ekonomisi ile ilgili yayınladığı rapora göre :⁹² Dünya kapitalizminin yeni küreselleşme aşamasındaki uluslararası iş bölümü içinde en büyük paya sahip olan 500 büyük ÇUŞ'un yıllık cirosunun 1980 yılı itibarıyla 3.000.000.000.000 dolara ulaştığı, bu rakamın ise o yılın gayri safi dünya

⁸⁸ KAZGAN, Gülten; **Küreselleşme ve Ulusal Devlet, Yeni Ekonomik Düzen**, 4. Baskı, İstanbul, 2005, s. 3-10.

⁸⁹ TÖZÜM, Haluk; "Küreselleşme: Gerçek mi, ? Seçenek mi ?" **Doğu-Batı**, Sayı:18, Şubat-Nisan, 2002, s. 155.

⁹⁰ Global Trends 2015; A Dialogue About the Future with Nongovernment Experts, Washington, 2000, s. 23-24.

⁹¹ TUCKER, Robert W. ve HENDRICKSON, David C.; **İmparatorluk Özlemi**, (Çev.: A. ASAR), İstanbul, 1995, s. 7.

⁹² Trade and Development Report; United Nations Conference On Trade and Development, (UNCTAD), Geneva, 1994.

mal üretiminin %30'unu, dünya mal ticaretinin de %70'ini oluşturduğu görülmektedir. Öte yandan, 1970'li yıllarda günde yaklaşık sadece 190.000.000.000 dolar hacmi olan dünya döviz piyasası işlemleri, 1990'lı yılların başında günde 1.200.000.000.000 dolara, 1994'de de 1.800.000.000.000 dolara ulaşmış durumdadır. Bu rakamın, dünya ticaret hacminin 70 misline ulaştığı görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) sonrasında dünyanın ideolojik iki kampa bölünmesi ile 1989 Berlin duvarının yıkılması arasında geçen yaklaşık yarım asırlık bir aradan sonra uluslararası ekonominin küreselleşmesi yeniden mümkün olmuştur. Son küreselleşme için uygun altyapının hazırlanması iletişim devrimi ile başlamıştır. Yonga (mikroçip) teknolojisi, hızlı ve yüksek kapasiteli bilgisayarlar, fiber optik teknolojisi daha sonra tüm dünyayı sanal ortamla birleştiren internet ortamı, bilginin ışık hızı ile küresel hareketliliğini olası kılmıştır. Bu alt yapı sermaye hareketinin sınırların ötesinde hızlı dolaşımına uygun ortamı hazırlamıştır. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle son engelin de ortadan kalkması, bütün dünya pazarlarını çok uluslu şirketlere açmıştır. Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve Uluslararası Para Fonu uluslararası ticaret ve sermaye hareketleri için gerekli üst yapıyı oluşturmuşlardır.⁹³ Diğer taraftan, SSCB'nin çökmesi sonucunda oluşan stratejik boşluk, etnik kökenli şiddet, bölgesel çatışmalar ve uluslararası terörizm gibi yeni tehditleri ortaya çıkartmıştır. Yeni uluslararası güvenlik ortamı izlenecek ulusal stratejilerde önemli değişiklikleri zorunlu hale getirmiştir.

Burada ifade edilen üç temel çıkış noktasından sonuncusu içerik ve metot olarak diğerlerinden ayrılmaktadır. 1990'lı yıllarda ön plana çıkan küreselleşme çabalarının ardında, yüzyıla yakın bir zaman diliminde ortaya çıkan gelişmelere bakıldığında, bilim ve teknolojiye ortaya çıkan gelişmeler açısından yukarıda sayılan ilk iki çıkış noktasından farklı olarak, piyasalara ulaşmada artık zaman ve mesafe kavramının anlamını yitirdiği

⁹³ AYDOĞAN, Metin; **Yeni Dünya Düzeni, Kemalizm ve Türkiye**, Cilt:2, İstanbul, 1999, s. 507-530.

görülmektedir. Bu çok önemli bir gelişmedir ve batı sermayesinin yegâne kazanç noktasını teşkil etmektedir.⁹⁴

2. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin liderliğinde ekonomik, sosyal ve siyasî bir uluslararası yeniden yapılanmanın hedef alındığını görüyoruz. Üçüncü küreselleşme dönemi; bölgesel ve küresel kuruluşların kurulduğu, piyasayı etkilediği bazı ülkelerin baş aktör olduğu bir dönem olarak görülmektedir. Dolayısıyla: “gerçek anlamda entegre olmuş küresel pazarlar, dünyanın özelleştirme ve liberalizasyona yönelmesi, çok uluslu şirketlerin ağırlığının artması ve seçilmiş dünya ülkelerinin (G7, IMF, WTO, BIS, OECD, vs.) ve bölgesel blokların, (AB, NAFTA, MERCOSUR, vs.) gittikçe artan bir rol oynadıkları düzenlemenin çeşitli düzeylerinde riskli ve komplike bir iktidar ve sorumluluklarının devri sürecine tanık olunurken ulus devletler de hala önemli aktörler olarak kalmaya devam ediyorlar.”⁹⁵

1970'li yılların küreselleşme için bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. 1971'de “Bretton Woods Sistemi”nin çökmesiyle sabit kur sistemi terk edilmiş ve ABD, Almanya, İngiltere ve Japonya gibi gelişmiş ülkeler sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmışlardır. Bu dönemden sonra dünya devletleri korumacı politikalardan vazgeçmiş, liberalleşmeye yönelmişlerdir. Özelleştirme, piyasa ekonomisi, finansal serbestleşme, dünya ile entegrasyon gibi kavramlar işte böyle bir atmosferde sık duyulan kavramlar olarak ön plana çıkmışlardır.⁹⁶ Küreselleştirme yolunda söz konusu kavramlar köşe taşı durumundadır.

GATT şemsiyesi altında yürütülen ve Uruguay Turu adıyla anılan çok taraflı ticaret müzakereleri çerçevesinde, 117 ülkenin katılımıyla, Aralık 1993'te mutabakata varılarak 15 Nisan 1994'te Fas'ta Nihai Senet'in imzalanmasıyla sonuçlanmış olan, tarihin en kapsamlı ticaret anlaşması ekonomik küreselleşme açısından önemli bir aşamadır. Bu anlaşmayla dünya ticaretinde serbestleşme öngören, uluslararası ticaretin önündeki

⁹⁴ KENNEDY, Paul; *Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken*, (Çev.: F. ÜÇCAN), Ankara, 1995, s. 57-70.

⁹⁵ WENT, Robert; *Küreselleşme, Neoliberal İddialar, Radikal Yanıtlar*, (Çev.: E. DİNÇ), İstanbul, 2000, s. 25-26.

⁹⁶ EROĞLU, “*Finansal Küreselleşme: Devletin Düzenleyici Rolü Üzerine Etkileri*” s. 15.

engellerin kaldırılmasına yönelik önemli kararlar alınmıştır. 1994'te Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) GATT'ın yerini almış, dünya üzerindeki 200 civarındaki ülkeden 132'si bu örgüte katılmıştır. Anlaşma gereği 1 Ocak 2005'ten itibaren miktar sınırlamaları kaldırılacak mal, hizmet ve sermaye ülkeler arasında serbestçe dolaşacaktır. Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI) gereğince, uluslararası alanda faaliyet gösteren herhangi bir firmanın, anlaşmayı onaylayan ülkenin firmasıymış gibi o ülkede rahatça faaliyet göstermesi mümkün hale gelmiştir.⁹⁷ Bunlar ekonomik anlamda küreselleşmenin vazgeçilmezleri olarak sunulmaktadır.

Özetlemek gerekirse, küreselleşme süreci 1870'lerden 1. Dünya Savaşı'na kadar gelişme, iki dünya savaşı arasındaki dönemde (1914-1945) ise gerileme eğilimi göstermiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında tekrar yükselişe geçmiş, 1980 sonrasında özellikle bilgisayar teknolojisindeki hızlı gelişim sayesinde hızlanan bu süreç 1990'lı yıllarda zirveye ulaşmıştır. Dünya tarihi incelendiğinde, "tarihin hiçbir devrinde üzerinde yaşadığımız dünyanın tablosu 19. yüzyılda olduğu kadar kısa bir zaman içinde değişmemiştir. Bu değişme sosyal yapının ekonomik, fiziki, beşeri unsurlarında ortaya çıkardığı değişikliklerle insanlık tarihi açısından önemlidir."⁹⁸ Temelde Batı'nın ekonomik çıkarlarının küresel boyutta hakim kılınması için mücadele verilirken, kaçınılmaz olarak üstyapısını oluşturan, akılcılık, demokrasi, insan hakları gibi toplumsal öğeler ile kültürü de diğer toplumlara empoze edilmektedir. Küreselleşmenin tarihi üç aşamalı bir süreç içinde etüt edilir; birinci aşama 15. yüzyılda, ikinci aşama 19. yüzyılda yaşanmış ve emperyalizmle sonuçlanmıştır. Üçüncü aşama 20. yüzyılda başlamış ve büyük bir ivme ile yaşanmaktadır.

Bu üç küreselleşmeyi karşılaştıracak olursak; birinci küreselleşme döneminde sömürgecilik, ikinci dönemde emperyalizm ve üçüncü dönemde de ilk iki küreselleşme döneminin birleşimi olan ve bu iki dönemi genel hatlarıyla birleştirip adeta üzerine bir kılıf olarak geçen küreselleşmeyi görmekteyiz.

⁹⁷ KAZGAN, **Küreselleşme ve Ulus Devlet, Yeni Ekonomik Düzen**, s. 11-130.

⁹⁸ TATAR, Hüsnüye C.; **Nuh'un Gemisindekiler**, İstanbul, 1999, s. 5.

3. KÜRESELLEŞMEYE İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

Günümüzde küreselleşmeye yönelik yaklaşımları Held, McGrew, Goldbaltt ve Perraton'ı izleyerek 'aşırı küreselleşmeciler', 'kuşkucular' ve 'dönüşümcüler' şeklinde üçlü bir sınıflamaya tabi tutabiliriz.⁹⁹

Aşırı küreselleşmeciler, radikaller olarak da anılmaktadırlar. Bunlara göre, endüstri uygarlığının bir ürünü olan ulus devlet, küreselleşme sürecine paralel olarak önemini yitirmiştir. Artık küresel piyasa politikanın yerini almaktadır; çünkü piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel çalışmaktadır. Bir diğer ifadeyle, aşırı küreselleşmecilere göre, piyasalar artık devletlerden daha güçlüdür. Dünya toplumu geleneksel ulus devletin rolünü almaktadır.¹⁰⁰ Devletlerin otoritesindeki bu gerileme ise diğer kurumlar ile birliklerin ve yerel /bölgesel otoritelerin artarak yaygınlaşması şeklinde görülebilir. Birçok neo-liberal için küreselleşme, ilk gerçek küresel uygarlığın habercisi olarak değerlendirilmektedir. Aşırı- küreselleşmeci bakış açısına göre, küresel ekonominin yükselişi, radikal yeni dünya düzeninin bir delili olarak yorumlanacak, küresel düzeyde kültürel karışım, küresel yayılma ve ulus devletin ölümü olarak yorumlanmaktadır. Bunun yanında, ülkeler arasında uluslararası işbirliği kolaylaşmıştır; artan küresel iletişim alt yapısı sayesinde değişik ülkelerin halkları, ortak çıkarlarını daha çok farkına varmakta ve bunun sonucunda da küresel bir uygarlığın doğuşu ortak bir zemin oluştuğunu iddia etmektedirler.¹⁰¹

Radikaller, küreselleşmenin tamamen gerçek olduğunu iddia etmekle yetinmiyor, sonuçlarının istinasız her yerde hissedileceğini söylüyorlar. Global çarşı 1960'lı ve 1970'li yıllara kıyasla çok daha gelişkin durumda ve ulusal sınırları yıkıp geçiyor. Uluslar eskiden sahip oldukları egemenliğin, siyasetçiler de olayları etkileme yeteneklerinin bir kısmını kaybettiler. Siyasal liderlere artık hiç kimsenin fazla saygı duymaması yada söyleyecekleri

⁹⁹ BOZKURT, Veysel; "*Küreselleşme Kavramı, Gelişim ve Yaklaşımlar*", **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, (Der.: V. BOZKURT), İstanbul, 2000, s. 18.

¹⁰⁰ HABLEMİTOĞLU, Şengül; **Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere**, İstanbul, 2004, s. 19.

¹⁰¹ BOZKURT, "*Küreselleşme Kavramı, Gelişim ve Yaklaşımlar*", s. 19.

şeylere aldırması şaşırtıcı değildir. Ulus devlet çağı sona erdi. İş ve işletme konularında yazan Japon Kenichi Ohmae'nin belirttiği gibi, uluslar artık basit birer 'kurgu' düzeyinde kaldı. Ohmae gibi yazarlar 1998 Asya krizinin ekonomik sıkıntılarının, küreselleşme gerçeğini tüm çıplaklığıyla ortaya serdiğini düşünüyorlar.¹⁰² Ohmae'nin fikirlerine bakıldığı zaman karşımıza çıkan yeni dünya düzeni tüm tarih boyunca görülmemiş ve düşünülmemiş büyük bir yenilik getirmektedir. Aslında Ohmae'nin savunduğu fikirlere bakıldığı zaman, bunların bir Adam Smith-David Ricardo çizgisinde görüşler olduğunu, sadece devletlerin kendi avantajlarını ve tüketicilerin avantajlarını ön plana çıkarmaları önermesinin ters yüz edilip uluslararası şirketler ve tüketiciler için bunların ön plana alındığı görülebilir.”¹⁰³ Böylece tüketim iştihasının kabarması ve tüketimin amaç haline getirilmesi gayesi taşınmaktadır.

Küreselleşme karşıtları, radikal/aşırı küreselleşmecilerin tam karşısında yer almakta olup, şüpheçiler olarak da nitelendirilmektedir. Şüpheçiler küreselleşmeye kaygıyla yaklaşmakta, yaşadığımız dünyada hiçbir şeyin yeni olmadığını ifade etmektedirler.¹⁰⁴ Giddens'a göre, şüpheçiler daha çok siyasal solda, özellikle eski solda toplanıyorlar. Şüpheçilere göre, küreselleşme nosyonu, refah sistemlerini ortadan kaldırmak ve devlet harcamalarında kısıntı yapmak isteyen serbest piyasacıların ortaya attığı bir ideoloji. Gördüklerimiz ise olsa olsa yüz yıl önceki dünyanın bir tekrarından ibaret. Para ticareti dâhil olmak üzere yoğun ticaretin yapıldığı, açık bir küresel ekonomi on dokuzuncu yüzyılın sonunda da vardı.¹⁰⁵ Hirst ve Thompson'ın “küreselleşme sorgulanıyor” adlı çalışmalarında bu konuya daha açık ifadelerle netlik getiriyorlar. Küreselleşmenin radikaller tarafından üretilen bir mit olduğunu savunan Hirst ve Thompson, küreselleşmeye daha ılımlı şüpheçilikle yaklaştıklarını söyleyerek, bu konuda üç temel sonuç öne

¹⁰² GIDDENS, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, s. 21.

¹⁰³ KARADELİ, Cem; “*Küreselleşme ve Dünya Düzenleri*”, *Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme*, (Der.: C. KARADELİ), Ankara, 2005, s. 8.

¹⁰⁴ HABLEMİTOĞLU, *Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere*, s. 20.

¹⁰⁵ GIDDENS, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, s. 19-21.

sürmektedirler:“Birincisi, yeni küresel ekonomiye ve bunun uluslararası¹⁰⁶ ekonominin önceki hallerinden farkına ilişkin genel kabul görmüş bir modelin olmaması; ikincisi, yönelimlerin karşılaştırılabileceği açık bir modelin yokluğunda, sektörlerin süreçlerin uluslararasılaşmasının örneklerini, gelişigüzel bir şekilde, küresel, otonom piyasa güçleri tarafından idare edilen bir ekonominin büyümesinin kanıtı gibi gösterme eğilimi; üçüncüsü de, tarihsel derinliğin eksikliği, mevcut değişiklikleri hem öncesiz ve biricik hem de gelecekte uzun süre varolacaklarmış gibi gösterme eğilimidir.”¹⁰⁷

Bu grubun taraftarları, küreselleşmeyi, kapitalizmin savaşı olmayan işleyiş mantığı yada jeo-ekonomik emperyalizm olarak değerlendirirken küreselleşmenin, beklenilmeyen bir olgu olmadığını, sadece bu sürecin aşırı küreselleşmeciler tarafından abartılarak bir efsane haline getirildiğini öne sürmektedirler. Dünya ekonomisi geçmişte olduğundan daha az bütünleşmiştir. Bunun yanında ulusal hükümetler, uluslararasılaşmanın edilgen mağdurlar olmamalıdır.¹⁰⁸

Dönüşümcüler ise, ulusal hükümetlerin otoritelerini ve güçlerini yeniden yapılandırıldığını iddia ederler. Hem aşırı küreselleşmecilerin ‘egemen ulus devletin sonunun geldiği’ iddialarını, hem de küreselleşme karşıtı şüphecilerin ‘hiçbir şey değişmedi’ tezini reddetmektedirler. Evrenselci aydınlanma düşüncesi ile modernitenin bir türevi olarak değerlendirdikleri küreselleşme sürecinin, ulusal hükümetlerin gücünü yeniden yapılandırıldığını savunmaktadırlar.¹⁰⁹ Dönüşümcüler küreselleşme konusunda, şüphecilerden çok radikallere yakın durmaktadırlar.¹¹⁰ Dönüşümcülere göre, küreselleşme birçok açılardan yeni ve ciddi bir gelişmedir. Ancak aynı zamanda uzun bir tarihsel sürecin parçasıdır ve kendi içerisinde fazla sayıda çelişkili durumları da barındırmaktadır. Dönüşümcüleri endişelendiren, küreselleşmenin nelere öncü olabileceği ve ne tür bir dünya düzeninin habercisi olacağıdır.¹¹¹

¹⁰⁶ HIRST ve THOMPSON, *Küreselleşme Sorgulanıyor*, s. 27.

¹⁰⁷ A.g.e., s. 27.

¹⁰⁸ HABLEMİTOĞLU, *Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere*, s. 23.

¹⁰⁹ A.g.e., s. 24.

¹¹⁰ GIDDENS, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, s. 20.

¹¹¹ KARADELİ, “*Küreselleşme ve Dünya Düzenleri*”, s. 11-12.

Samuelson'a göre, "küreselleşme iki taraflı keskin bir kılıçtır; iktisadi büyümeyi hızlandıran, yeni teknolojiyi yaygınlaştırıp, zengin ülkelerde olsun, yoksul ülkelerde olsun, yaşam düzeyini artıran bir araç, aynı zamanda, ulusal hükümlanlığa tecavüz eden, yerel kültür ve geleneği aşındırıp iktisadi ve toplumsal istikrarı tehdit eden son derece tartışmalı bir süreç."¹¹² Çoğumuz Samuelson'ın söylediği gibi, hem küreselleşmeyi büyük bayraklarla karşılarız hem de bu kelimeyi duyar duymaz, küreselleşmeye karşı bir şeyler söyleriz. Bu aslında insanın tabiatında olmakla birlikte; bir süreç içinde gelişen bu olguya karşıt ve taraftar fikirler küreselleşmenin doğasından kaynaklanmaktadır. Çünkü küreselleşme, kimilerine göre faydalı oldu ve gelecek vaat etti, kimilerine de büyük hasarlar verdi. Tabi burada fayda ve zararı kurumsal olarak düşünmek lazımdır.

Bauman, küreselleşmeyi tersine çevirebilmek için yapılacak hiçbir şey olmadığını belirtmektedir. Ya küreselliğin yanında olabiliriz ya da ona karşı çıkabiliriz. Küreselleşmeyi, ay tutulmasına karşı çıkmak ya da taraftar olmanın bir sonraki ay tutulmasını engellenemeyeceğinin örneğine benzeten Bauman, kısaca küreselleşmenin kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu kaçınılmazlık durumu karşısında sessiz kalınmaması gerektiğini vurgulamaktadır ve bu sessizliği insanlık açısından ahlaki bulmadığını ifade etmektedir.¹¹³

Bauman, küreselleşmenin kaçınılmazlığı yanında, mutlaka bir şeyler yapmak gerektiğini ve bir nehir nasıl ki geri akıtlamıyorsa burada asıl meselenin nehri temiz tutmak olduğunu; nehirden nasıl faydalanılması ve hangi kanallara aktarılması gerekiyorsa; küreselleşme için de aynı durumun söz konusu olduğunu, dolayısıyla küreselleşmenin getirdiği faydaların eşit olarak dağıtılması gerektiğini vurgulamaktadır. Netice olarak; Bauman, küreselleşmeye karşı küresel çözümlerin bulunması gerektiğini söylemektedir.¹¹⁴ Bauman, dünyada bir küreselleşme olgusu yaşanırken,

¹¹² SAMUELSON, Robert J.; "Küreselleşmenin İki Tarafı", **NPQ Türkiye**, Cilt:2, Sayı:4, 2000, s. 62.

¹¹³ BAUMAN, Zygmunt; "Küreselleşmenin Etik Mücadelesi", **NPQ Türkiye**, Cilt:3, Sayı:3, 2001, s. 36.

¹¹⁴ A.g.m., s. 37-39.

buna mukabil küresel tedbirlerin alınmadığını ifade ederken, bu noktada küreselleşmeye karşı olduğunu ifade etmektedir. Ulus devlet yapısını; sosyal, kültürel, ekonomik, askeri, dünyanın “tasarlanmış hanesi” olarak tanımlamakta ve uluslararası şirketlerin bu düzeni bozduğunu, önlerine çıkan engelleri yıktığını, kendi amaçları doğrultusunda ilerlemek için, ekonomik açıdan gereksiz ve bu nedenle de gayri-meşru gördüğü diğer tüm amaçları yok saydığını yada by-pass ettiğini vurgulamaktadır.¹¹⁵ Bu açıdan küreselleşmeye egemenlerin menfaatini gerçekleştirme yolu olarak bakılabilir.

Sen’e göre, dünya her ne kadar, eskisinden daha varlıklı ise de dünyamız aynı zamanda olağan üstü yoksunluklar ve akıl almaz eşitsizlikler dünyasıdır. Bu yüzden, Sen, Seattle, Melborn, Quebee, Cenova ve diğer kentlerdeki küreselleşme karşıtları göstericilerinin aslında küreselleşmeye karşı çıkmadıklarını, dünyanın her yerinden gelen bu insanların şikâyetlerini dile getirmek için geldiklerini ifade etmektedir. Dolayısıyla da “küreselleşme karşıtı protestolar küreselleşme ile ilgili değil”dir şeklinde yorumlamaktadır.¹¹⁶ Sen, küreselleşmenin yeni olmadığını yada batılılaşma olarak algılanmaması gerektiğini ifade etmektedir. Küreselleşme, herkesin algıladığı gibi çılgınlık da değildir. Sen, sorunun dolaylı yada dolaysız biçimde eşitsizlik olduğunu; küreselleşmenin marjinal değişim olmadığını ifade etmektedir. Sen için, önemli olan, küreselleşmeden herkesin bir şeyler kazanıp kazanmadığıdır. Sen, burada küreselleşmenin adaletsiz bir şekilde geliştiğini, bu noktada küreselleşmeye karşıtlığını ifade ederken, bütün gelişmelere rağmen, küreselleşmenin kaçınılmaz olduğunu, ancak herkesin yararına bazı düzenlemelerin yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Sen’in bu açıklamaları emperyalist dünya güçleri için anlamsız kalmaktadır. Çünkü, küreselleşme ekonomik kaynaklı üstü örtülü günümüzün hukuki olarak serbestleşmiş bir sömürü yoludur. En azından bugün böyledir.¹¹⁷

¹¹⁵ A.g.m., s. 38.

¹¹⁶ SEN, Amartya; “Küreselleşme Üzerine On Tez”, **NPQ Türkiye**, Cilt:3, Sayı:3, 2001, s. 39-40.

¹¹⁷ A.g.m., s. 40-41.

Went, “ABD eski çalışma bakanı Robert Reich ve Japon iş dünyası Gurusu Ohmae gibi yazarlar için küreselleşme her şeyi değiştiren, ulus devletlerin ve sendikalarının ona karşı hiçbir şey yapamayacakları yada çok az şey yapabilecekleri kesin bir eğilimdir. Kısmen tepkisel olarak Ellen Meiksins Wood (‘Bugün genel olarak kullanıldığı anlamıyla küreselleşme, solun boğazını sıkan en ağır ideolojik engeldir’) ve David Gordon gibi yazarlar küreselleşmenin etkileri, önemi ve yeniliğini güçlü bir biçimde sorgulamaktadırlar. Bu yazarlar, diğer konuların yanı sıra şirketlerin gerçekten ‘özgür’-kendi seçtikleri zamanda yine kendi seçtikleri yere harekette serbest olmadıklarını yada dünya ekonomisinin on dokuzuncu yüzyılın sonrasında en az bugünkü kadar uluslararasılaşmış olduğunu vurguluyor. Küreselleşme sözcüğüne birçok farklı anlam yüklediğini ve onun artık ideoloji haline geldiğini söylüyorlar.”¹¹⁸ Burada iki farklı grup görüyoruz: radikal görüş ve karşıtlar cephesi. Yukarıda da ifade edildiği karşıt yada olmamak temel düşünceyi değiştirmiyor; küreselleşme, kaçınılmaz bir süreç olarak takdim ediliyor.

4. KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI

Küreselleşme ile ilgili değerlendirmeler, genellikle ekonomik boyutu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ancak küreselleşmenin teknolojik, siyasî, kültürel ve sosyal boyutları da dikkate alınmak zorundadır. Teknolojik küreselleşme, yeni iletişim tekniklerine ve enformasyon devrimine atıfta bulunmaktadır. Siyasî küreselleşme, ulus devletinin solmasından dem vurmaktadır. Kültürel küreselleşme, insanların televizyon, video gibi aşağı yukarı aynı ürünlere sahip, küresel bir köyde yaşamaları ile beliren kültürün homojenleşmesine atıfta bulunmaktadır. Sosyal küreselleşme ise bugünün, bireyci ve tüketici kültürü üzerine temellenmiş olan, hayat tarzının homojenleşmesine atıfta bulunur. Ancak bütün bu unsurların ve yönlerin birbirine bağlı olduğu unutulmamalıdır. Nihayetinde iktisadî küreselleşme, teknolojik küreselleşme tarafından kolaylaştırılmakta hatta kıymet bulmaktadır. Siyasî küreselleşme

¹¹⁸ WENT, *Küreselleşme, Neoliberal İddialar, Radikal Yanıtlar*, s. 22-23.

ise, iktisadî küreselleşmenin tamamlayıcılığına ihtiyaç duyar. Halbuki sosyal ve kültürel küreselleşme, iktisadî küreselleşmenin kaçınılmaz etkilerine maruzdur. Burada da vurgu uluslararası pazar ekonomisinin sınırların ötesine taşmasıdır.¹¹⁹

Büyük Ortadoğu Projesi'nin, tek tek incelendiğinde küreselleştirme hareketinin kurumsal boyutları ile doğrudan ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Irak'ın işgali ile askerî ve buna ilişkin "insan hakları, demokrasi, özgürleştirme" gibi kavramlarla ön plana çıkan siyasî cephesinin arkasında yer alan genel anlamda "küre"ye hâkim olma, özel olarak da bölgenin ekonomik değere sahip kaynaklarının sömürülmesi, küreselleşme ile söz konusu proje arasındaki kurumsal ilişkiyi göstermektedir. Bu çerçevede küreselleşmenin ekonomik, siyasal, kültürel ve teknolojik boyutları değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Meselenin ekonomik boyutunun ağırlığı, bu kurumun diğerlerine nazaran daha ayrıntılı incelenmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Zira tartışmalar kavramlar ve değerler üzerinden yapılmakla birlikte, uygulamalar daha çok ekonomik ekseninde gerçekleşmektedir. Başka bir ifadeyle, temel amaç ekonomik çerçevede belirlenen kâr olup, değerler onu meşrulaştırmakta kullanılmakta, siyaset taktikler alanı olarak şekillenmekte, teknoloji ise araç olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla küreselleşme kavramının bu açılardan incelenmesi Büyük Ortadoğu Projesi'nin uygulanmasının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

4.1. Ekonomik Alanda Küreselleşme

Günümüzde küreselleşme, ekonomiden toplumsal yaşamın düzenlenmesine kadar çeşitli alanlarda dünyayı etkileyen, uluslararası toplumun dokusunu ve yapısını, eskiye göre bütün kaideleri değiştiren bir parametre olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde (BİT) yaşanan hızlı ilerleme ve gelişme, uygarlık tarihinde 21. yüzyılın en belirleyici unsuru olmuştur. Yaşanan bu hızlı ilerleme ve genişleme, ticaretin ve işlerin

¹¹⁹ FOTOPOULOS, Takis: "Globalisation, the Reformist Left and the Anti-Globalisation Movement", **Democracy and Nature: The International of Inclusive Democracy**, Volume: 7, No: 2, 2001, s. 234.

yapılış yöntemlerini değiştirmiş, ekonomik ve sosyal hayatı derinden etkilemiş ve ulusal bağımsızlık, egemenlik ve ulusal güvenlik gibi yerleşmiş kavramların ve kalıpların sorgulanmasına neden olmuştur. BİT’de yaşanan gelişmeler küreselleşme olgusunun yayılmasının da ardında yatan en önemli etmenlerden biridir. Bilgi ve iletişim teknolojileri aynı zamanda, “yeni ekonomi” kavramını açıklamaya çalışan paradigmanın kaynağını oluşturmaktadır.¹²⁰ Birçok yazar yeni ekonomiyi ‘bilgi ekonomisi’ yada ‘dijital ekonomi’ olarak nitelendirmektedir. Küreselleşme söylemine göre dünya ekonomisi, özellikle telekomünikasyon alanında yaşanan teknolojik yeniliklerin finans piyasalarındaki sermaye “mobilitesi” üzerinde çok önemli rol oynaması ile sermayenin uluslararasılaşması anlamında büyük bir sıçrama ile bütünleşmeye doğru gitmekte ve finans-ticaret sermayesinin bütünleşme süreci giderek hızlanmaktadır.¹²¹ Nitekim ideoloji hiçbir şeyi umursamaz bir şekilde geçebildiğiniz kadar piyasa ekonomisine geçin diyor.¹²² Böylece küreselleşmenin önündeki engellerin kaldırılması amaçlanmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi hemen her kesimin ortak bir yargıda bulunduğu konu, küreselleşmenin “ekonomik” olduğudur.¹²³ Gerçek manada ekonomik alanda küreselleşmenin başlangıcı 1800’lü yıllara dayanmaktadır. 1800’lü yılların başlarından itibaren keşif ve icatlardaki artış sonucu ulaştırma ve haberleşmede ulaşılan yeni boyutlar sermayenin küreselleşmesi hareketlerini başlatmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması ile ekonomide küreselleşme duraklama dönemine girmiş, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş dönemlerinde duraklama dönemini devam ettirmiştir. Ekonomide küreselleşme 1970’li yılların başlarından itibaren tekrar gündeme gelmeye başlamış, 1980’li yılların başlarında ise ABD’de muhafazakârların “piyasa

¹²⁰ ODYAKMAZ, Necmi; “*Bilgi Teknolojileri, Küreselleşme ve Kalkınma*”, Dış Ticaret Degisi, Temmuz, 2000, s. 7.

¹²¹ PETRAS, James; “*Globalization: A Socialist Perspective*” **Canadian Dimension**, Volume: 33, No: 1, 1999, s. 4.

¹²² STIGLITZ, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, s. 96.

¹²³ FROST, Ellen L. ; “*Globalization and National Security: A Stratejik Agenda*”, **The Global Century, Globalization and National Security**, (Ed.: R. L. KUGLER ve E. L. FROST), Volume:1, Washington, 2001, s. 37.

ekonomisini devlet müdahalelerinden arındırma hareketleri” ile hız kazanmaya başlamıştır. ABD başkanı Reagan döneminde “daha serbestleştirilmiş bir dünya ekonomisi oluşturmak” amacıyla yeni politikalar üretilmeye başlanmıştır. 1989 yılında Berlin duvarının çökmesiyle ABD hâkimiyetinde tek kutuplu dünya düzeni oluşturma çabaları sonucu sermayenin küreselleşmesi hareketleri, az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin yani tüm dünyanın gündemine “yeni ekonomik düzen” adı altında yerleşmeye başlamıştır.¹²⁴ Yaşanan bu gelişmeler sonucunda ulusal mali piyasaların aralarındaki sınırların çoğu ortadan kalkmak suretiyle küresel bir sermaye piyasası oluşmaya başlamış, uluslararası örgütlerin ve çok uluslu şirketlerin sayısında artışlar meydana gelmiştir.¹²⁵ Şirketlerin çok uluslu hale gelmesi, küreselleşmeyi mümkün kılan en önemli adımlardan biridir.

19. yüzyılda uluslararasılaşmaya başlayan Avrupa ekonomisi, ekonomik alan olarak oldukça hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Ekonominin büyümesi, batı ulus devletlerini karşı karşıya getiren rekabetten ayrı düşünülemez. Bu mücadele sömürgecilik ve sanayi devriminden sonra katlanmıştır. Özellikle 1880’den sonra deniz aşırı ekonomik ulaşım ve bilhassa 1870’den başlayan ikinci sömürgeleşme dalgası yukarıda ifade edilen mücadeleyi daha da yükseltmiştir. Bu periyodun belki de en önemli sonucu kutuplaşmaya giden süreçte aktör devletleri, Almanya, ABD ve Japonya’yı ortaya çıkarmasıdır. Daha belirgin bir ifadeyle 1870’den sonra dünya hem uluslararasılaşmış hem de kutuplaşmaya doğru gitmiştir¹²⁶

Dünya ekonomisinin evrimleşmesi ve gelişmesi merkantilist dönemin doygunluğa ulaşmasıyla başlamıştır. 18. yüzyılda Avrupa’nın sanayide ilerlemesi ve üretilen ürünlerin dışarıya ihraç edilmesi ihtiyacı yeni bir açılımı, “laisser-faire”ı beraberinde getirmiştir. 18. yüzyılda İngiltere’de yapılan teknolojik buluşlar ticari kapitalizmin, merkantilizmin sınıflı kapitalizme geçişini sağlamıştır. Bu döneme kadar devam eden devlet müdahalesi sanayinin kurulmasıyla gündeme gelmiş ve laissez-faire mantığına ters düştüğü

¹²⁴ KAZGAN, *Küreselleşme ve Ulus Devlet, Yeni Ekonomik Düzen*, s. 64.

¹²⁵ YILDIZOĞLU, *Globalleşme ve Kriz*, s. 32.

¹²⁶ ADDA, Jacques; *Ekonominin Küreselleşmesi*, (Çev.: S. İNECİ), 3. Baskı, İstanbul, 2005, s. 51.

görülmüştür. Ancak, bu dönemde ham madde sağlamada devletin rolü çok büyüktür. Çünkü sömürgecilikle, ham madde sorunu 18. yüzyıldan itibaren koruyucu ve ticari anlaşmalarla çözülmeye, serbest ticaret gelişmeye başlamıştır.¹²⁷ Ancak bu serbestlik güçlülerin lehine, diğerlerinin ise aleyhine işlemiştir.

18. yüzyıldan sonra hegemonik güç unsuru da sürekli değişime uğramıştır. Bunun asıl sebebini ekonomik üstünlük düşüncesi oluşturmaktadır. 1648 Westfelya Barış Antlaşması, Birleşmiş Milletler sistemi, Bretton Woods anlaşmaları vb. oluşumlar hegemonik gücün kendisini tezahür amacını taşır.¹²⁸ Oysa ampirik gerçeklik ne evrensel bütünleşme ne de faydaların bütün dünyaya yayılması yönündedir.

Ekonomik alanda, 1913–1950 yılları arasında yaşanan durgunluk dönemini hariç tutarsak; 1870–1913, 1950–1980 ve 1980’den sonra olmak üzere üç büyük gelişme yaşanmıştır.¹²⁹ Mali küreselleşme 1945’ten sonra başlamıştır. Bu döneme kadar sanayileşmiş ve sanayileşme gayretinde olan devletlerin uzun dönemli borç senetlerinden oluşmaktadır. Mali küreselleşmenin üç dönemli olması ekonomik ilişkilerin işlevsizleşmesinden kaynaklanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra borçlu devletlerin borçlarını reddetmesi yada eksik ödemesi gibi durumların çoğalması, Bretton Woods’un kurumlarının idaresinde çok uluslu bir kamu finans sisteminin oluşturulmasını teşvik etmiştir. Ancak gelişen teknoloji ve yeni pazar ağı istikrarsızlığı beraberinde getirmiştir. Uluslararası ödeme dengesizlikleri için kurulan tek taraflı yada çok taraflı finans sistemi hiyerarşik sistemler doğrultusunda işlemektedir.¹³⁰

ÇUŞ’lar küresel ekonominin motorları olarak görülmektedir. 17. ve 18. yüzyıllarda büyük sömürgeci ticari firmaların kurulmasıyla devlet himayesi de gelişmiştir. Ancak modern çok uluslu şirketlerin en açık belirtisi, endüstri devrimiyle birlikte uluslararası imalatın gelişmesidir. Dünya ekonomisinde

¹²⁷ KAZGAN, Gülten; **İktisadi Düşünce Veya Politik İksisadın Devrimi**, 2. Baskı, İstanbul, 1974, s. 33-46 .

¹²⁸ ADDA, **Ekonominin Küreselleşmesi**, s. 55.

¹²⁹ World Bank; *Globalization, Growth, And Poverty: Building An Inclusive World Economy*, World Bank Policy Research Group, Washington, 2002, s. 39.

¹³⁰ ADDA, **Ekonominin Küreselleşmesi**, s. 75.

imalat alanındaki çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisinde 19. yüzyılın ortalarında ortaya çıktıkları ve Birinci Dünya Savaşı'na değin iyice kurumsallaştıkları konusunda görüş birliği vardır. 1920'lerde gerçek anlamda farklılaşmış ve bütünleşmiş çok uluslu şirketlerin olgunlaşmasıyla birlikte uluslararası ticari faaliyetler de hızla artmış; ancak krizli 1930'larda ve savaşın yıpratıcı etkilerinin olduğu 1940'larda yavaşlamış, 1950'lerden sonra yine dalgalı bir artış dönemine girmiştir.¹³¹ Sanayi toplumları, insanları kazanmak için rekabet ettiği çalışma alanının çatışma olduğu doktrinler sunar.¹³² Sanayi devrimi üretimi tekelleştirirken, tüketimi de yaygınlaştırmıştır. İletişim devrimi ise, üretim açısından tam bir standartlaşmayı ön görmektedir. Sanayide üretimin standartlaşması birbirini takip eden yeni oluşumlara meydana getirmiştir. Savaş sonrası üretim tarzı; Taylorizm, Fordizm, Keynesçilik ve ABD Hegemonyası olmak üzere birbirini izleyen dört aşama ile şekillenmiştir.¹³³

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ideolojik düşmanlıkları ortadan kaldırmış merkezin düşünsel yapısını ortaya çıkarmıştır. 1945–1989 arasında gelişen teknoloji ve bankacılık hareketleri beraberinde bir takım problemler getirmiştir. Bunların en önemlisi, gelişmekte olan ülkelere yardım fikrinin yeni bir sömürüye dönüşme tehlikesidir.¹³⁴ 1945–1990 döneminin özelliklerini dört noktada toparlayabiliriz:¹³⁵

1. ABD'nin, Avrupa ve Japonya ile yaptığı ekonomik ittifaklar ile ekonomik verimlilik konusunda doruk noktasına ulaşması ve hegemonik güç haline gelişi,
2. Gerçekte mevcut olmayan ABD, SSCB çekişmesi,
3. Üçüncü Dünya Ülkelerinin kuzeye yavaşmaya çalışmaları,
4. 1970–1980lerde meydana gelen küresel ekonomik durgunluk.

¹³¹ HIRST ve THOMPSON, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, s. 45-46.

¹³² KORKMAZ, Abdullah; "*İş İdeolojisinin Çalışma İlişkilerine Etkisi*", **Toplumsal Yapı**, (Ed.: Y. KAYA), İstanbul, 2005, s. 98.

¹³³ WENT, **Küreselleşme, Neoliberal İddialar, Radikal Yanıtlar**, s. 110.

¹³⁴ FALK, **Yırtıcı Küreselleşme**, s. 15.

¹³⁵ WALLERSTEIN, Immanuel; **Liberalizmden Sonra**, (Çev.: E. ÖZ), 2. Baskı, İstanbul, 2003, s. 23-30.

Küreselleşmiş dünya ekonomisi düşünülenin aksine doğrusal değildir. Çünkü dünya ekonomisinin üçlü takımı olan AB, Japonya, ABD arasında dikey bir yapılanmanın oluştuğunu görüyoruz. Dolayısıyla da bu süreç dünyanın geri kalanını marjinalleştirmektedir.¹³⁶ Tarihsel oluşum içerisinde öteki-biz, doğu-batı, kuzey-güney vb. kavramların yerini merkez-çevre ilişkisi almıştır. Merkez-çevre ilişkisi, kendisini küreselleşme ile şekillendirmiştir. Küreselleşme, ekonomik kaynaklı olması bakımından, merkez-tamamlanmış ve çevre-bütünleştirilmiş ilişkisi vardır. Merkez-çevre ilişkisi dünya devletlerinin tek hegemonik güç olma yarışından kaynaklanmaktadır. Bu durum 21. yüzyılda sömürgeciliğin kamufle olmuş şeklidir.¹³⁷ Özellikle 1960–1970 dünya ekonomisinin daralmasından sonra ABD, AB, Japonya üçlünün çok uluslu şirketlerin yaygınlaştığı dünyamız “jungle”a dönüşmüştür. 1980’de kuzey-güney ekonomik bunalımını ve bu ekonomik bunalımın sonucu olarak da iki süper gücün üstünlüğünü sarsmıştır. Bu sonuç SSCB’nin dağılmasına ABD’nin tekrar ekonomik hegemon güç olmasını sağlamıştır.¹³⁸ Bu da ABD’yi tek kutuplu, aslında tek küreselleştirici güç haline getirmiştir.

Günümüzde ABD dâhil otuzdan az ülke Merkezde, diğer devletler ise Çevrede yer almaktadır. AB üyeleri ve Japonya kendi sermayeleri yararlandığı ölçüde ABD ile uzlaşsalar bile, kendi kurumları ve toplum değerleriyle çatıştığı yerlerde ABD ile çekişmektedirler. Küreselleşme önünde en büyük engel ulus devlet olduğu için, “Çevre”de ulus–devleti geriletmede hepsi işbirliğini sürdürmektedir.¹³⁹ Örneğin, dünya nüfusunun %15,4’ünü oluşturan gelişmiş ülkeler, dünya üretiminin (GSYİH) yarıdan fazlasına (%55,7) sahiptir.¹⁴⁰

Birçok ideolog, işveren ve politikacı küreselleşmenin boyut ve etkilerini abartmaktadır. Birçok kısır politik karar karşısında kendimizi uyarlamaktan

¹³⁶ WENT, **Küreselleşme, Neoliberal İddialar, Radikal Yanıtlar**, s. 66-67.

¹³⁷ ADDA, **Ekonominin Küreselleşmesi**, s. 56-57.

¹³⁸ AMIN, Samir; “*Ekonomik Bunalım ve Kuzey Güney İlişkisi*”, **Dünyada Neler Oluyor? Ekonomik Ve Jeopolitik Dünya Yıllığı**; (Ed.: F. GEZE , A. Q. VALKODO ve Y. LACOSTE), (Çev.: A. BAYRAMOĞLU ve Diğerleri), İstanbul, 1982, s. 19.

¹³⁹ KAZGAN, **Küreselleşme ve Ulus Devlet, Yeni Ekonomik Düzen**, s. 43.

¹⁴⁰ International Monetary Found; World Economic Outlook 2003, s. 23.

başka bir şansımızın olmadığı manzarası karşımızda durmaktadır. Doğal bir fenomen olarak resmi çizilen küreselleşme hakkındaki yüzeysel ve yanlış iddialar yardımıyla meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Ancak hiçbir gerçek, dünya ekonomisini işleyişi ve örgütlenmesindeki reel ve niteliksel değişimlere gözümüzü kapatmamalı. Geline nokta itibariyle küreselleşmenin ekonomik boyutlarını şu şekilde ifade etmeliyiz:¹⁴¹

1. Entegre olmuş küresel pazarların sayısının artması (On yıldan kısa bir süre içerisinde OECD dışındaki dünyanın büyük çoğunluğu özelleştirme, liberalleşme ve deregülasyona yönelmiş ve dünya pazarlarında aktif rol almaya çalışmaktadır.)
2. ÇUŞ'ların büyümeye devam etmesi, (Hiç bir ÇUŞ özgür değildir. Burada söylenebilecek tek husus; ÇUŞ'ların aslında merkez devletlerinin kontrolünde olduğudur.)
3. Küresel düzeyde bir yönetim ve düzenleme problemine tanık olmamızdır. (G-7, IMF, WTO, BIS; OECD vb.; AB, NAFTA vb.).

Küreselleşme tersine işlemektedir. Spekülatif kazançların kapitalist mal edinilmesine dayanan olağan üstü kârlar Amerika-Avrupa borsalarını ve dev finans tekellerini artık beslemiyor.¹⁴² Küreselleşme karşıtı hareket, gücünü sadece ideoloji güdümlü politikaların gelişmekte olan ülkelere verdiği zararlardan değil, küresel ticaret sistemindeki adaletsizliklerden de almaktadır.¹⁴³ Bu durumu şöyle açıklayabiliriz; ABD emperyal devleti yolu açmakta, AB ve Japonya ABD'yi izlemektedir. Emperyal devletlerin iktidarı IMF, DB, WTO gibi uluslararası finans kuruluşlarına kadar uzanır. Emperyal devletler bu uluslararası finans kuruluşların fonlarının çoğunu sağlar, başkanlarını atar ve onları kendi ülkelerinin ÇUŞ'larının lehine politika uygulamakla yükümlü tutar.¹⁴⁴ IMF'nin 2005 raporuna göre, küresel büyüme 2004 yılının ortasındaki geçici yavaşlamadan sonra, 2005 yılının ilk çeyreğinde özellikle hizmet sektöründeki büyüme ile tekrar hız kazanmıştır. Fakat artan petrol fiyatları 2005 yılının ortasında küresel büyümeyi olumsuz

¹⁴¹ WENT, **Küreselleşme, Neoliberal İddialar, Radikal Yanıtlar**, s. 24-30.

¹⁴² PETRAS, James; **Küreselleşme ve Direniş**, (Çev.: A. EKBER), 2. Baskı, İstanbul, s. 17.

¹⁴³ STIGLITZ, **Küreselleşme, Büyük Hayal Kırıklığı**, s. 15.

¹⁴⁴ PETRAS, **Küreselleşme ve Direniş**, s. 33.

etkilemiştir. İçinde bulunduğumuz dönemde küresel düzeyde mal üretimi ve ticaret hacmi artmakla beraber, yüksek petrol fiyatları büyümenin önünde önemli bir engel olarak durmaya devam etmektedir. Burada da görüldüğü gibi yeraltı kaynakları ekonomik dengenin ana unsurunu teşkil etmektedir. Petrol fiyatlarının yüksek olması kaynakların kıtlığından ziyade kimin işleteceği ve ABD'nin Irak'a müdahalesinden kaynaklanmaktadır.¹⁴⁵ Bunun arkasında yatan gerçek ÇUŞ'ların etkisidir.

Ekonomik küreselleşmenin son on yıllardaki tarihî seyri yeni liberalizmin dünya tasavvuruyla özdeşleştirilen bir grup fikrin nüfuzu eşliğinde olmuştur. Bu bakış açısına mecburane Washington uzlaşması denir. Dolayısıyla yeni ekonomiye ABD ambalajını vurmaktadır. Falk'e göre, yeni liberalizmin kendine özgü politikası şu tür girişimler içerir: liberalleşme, özelleştirme, ekonomik kısıtlamaların en aza indirilmesi, sosyal politikalardan geriye dönüş, kamusal nitelikli mallara olan harcamaların azaltılması, mali disiplinin sıkılaştırılması, daha serbest sermaye akışının desteklenmesi, teşkilatlı iş gücü üzerinde sıkı denetim, vergi indirimleri ve sınırsız para hareketliliği.¹⁴⁶ Bu girişimlerin birlikte uygulanması sonucunda insan mutluluk ve refahı üzerinde ortaya çıkan ters etkileri beraberinde getirmektedir.

Ekonomik küreselleşmenin kriz yaratabilme etkisi gittikçe daha belirginleşmektedir. 1997–1998 yıllarında hızlı ve ani bir şekilde finansal akımların yön değiştirmesi, ilk gerçek krizini beraberinde getirmiştir. Gelir farklılıkları toplumlarda, ülkelerde ve bölgelerde hem sosyal hem de coğrafi bölünmelere neden olmaktadır. Küreselleşme bu ayrımları ortaya çıkarmakta ve derinleştirmektedir. Gelir ve gider dağılımındaki bu hızlı değişiklikler politik dengeleri de bozabilmektedir.¹⁴⁷ IMF'e göre, küresel yoksulluktan kurtulmak için küresel büyümenin artması gerekmektedir. Küresel büyümenin artması da daha etkin kurumlar aracılığı ile gerçekleşebilecektir. Söz konusu kurumlar; küresel düzeyde faaliyet gösteren uluslararası örgüt ve

¹⁴⁵ International Monetary Found; World Economic Outlook 2005, s. 14.

¹⁴⁶ FALK, **Yırtıcı Küreselleşme**, s. 1-2.

¹⁴⁷ FLANAGAN, L. Stephan; “*Meeting The Challenge Of The Global Century*”, **The Global Century, Globalization and National Security**, (Ed.: R. L. KUGLER ve E. L. FROST), Volume:1, Washington, 2001, s. 12.

kuruluşlardır.¹⁴⁸ Rapor bize ekonomik düzensizliği rakamlarla net olarak ifade etmektedir. Her ne kadar bazı bölgeler büyüme trendi içinde görülse de, Türkiye gibi ülkeler hâlâ cari açıkların içindedir ve bu da gelecek için küresel ekonomik istikrarsızlığı körüklemektedir.

Sonuç olarak; devletleri küçülterek şirketlerin egemenliğini kurmak için bürokratik her türlü engel ortadan kaldırılmak istenmektedir. Küreselleşmenin ardındaki yön verici düşünce, serbest piyasa kapitalizmi ya da emperyalizmidir. Küreselleşme devam eden bir süreç olup kendine özgü dışa açılma, devlet denetimini azaltma ve özelleştirme gibi kuralları vardır.¹⁴⁹ Fakat bu kuralların işlemediği durumlarda, farklı uygulamalara gidildiği de BOP'da açık olarak sergilenmektedir.

17 ve 18. Yüzyıllarda büyük sömürgeci ticarî firmaların kurulmasıyla birlikte Avrupa'da devlet himayesini de geliştirmiştir. Ancak modern çok uluslu şirketlerin en açık belirtisi, endüstri devrimiyle birlikte imalatın uluslararasılaşmasıdır. Dünya ekonomisinde imalat alanındaki çok uluslu şirketler 19. yüzyılın ortalarında ortaya çıkmış ve kurumsallaşmışlardır. 1920lerden sonra gerçek anlamda farklılaşmış ve bütünleşmiş çok uluslu şirketlerin olgunlaşmasıyla birlikte, uluslararası ticari faaliyetleri de hızla artmıştır.¹⁵⁰ Dünya ekonomisi 1913–1950 yılları arasında büyük bir gerileme yaşamıştır. 1913–1950 yılları arasında yapılan ihracat, 1720–1820 yılları arasında yapılan ihracattan daha az olmuştur. Ancak dünya ekonomisi 40 yıllık durgunluktan sonra tekrar dalgalı bir artış dönemine girmiştir.¹⁵¹

Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra önem kazanmaya başlayan doğrudan yatırımlar, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlı bir gelişme içine girmiştir. 1960–1995 yılları arasında yapılan doğrudan yatırımlar, mal ve hizmet tedarikinde ticaretten daha önemli hale gelmiştir. Hali hazırda küresel düzeyde yatırımlar 64 bin civarında ÇUŞ ve bunlara ait 870 bin bağlı şirket tarafından gerçekleştirilmektedir¹⁵²

¹⁴⁸ International Monetary Found; World Economic Outlook 2005.

¹⁴⁹ FRIEDMAN, **Küreselleşmenin Geleceği**, s. 33.

¹⁵⁰ HIRST ve THOMPSON, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, s. 45-46.

¹⁵¹ World Trade Organization; Annual Report, 1998, s. 32-34.

¹⁵² United Nation Conference On Trade and Development; World Investment Report, 2002.

Çok uluslu şirketler genel merkezi belli bir ülkede olduğu halde, faaliyetlerini bir veya birden fazla ülkede kendi tarafından koordine edilen şubeler, yavru şirketler veya bağlı şirketler aracılığıyla ve genel merkez tarafından kararlaştırılan bir işletme politikasına uygun olarak yürüten büyük şirketlerdir. Bu şirketlerin yatırım, üretim, araştırma faaliyetleri ve personel politikası ile ilgili stratejik kararlar ana merkezde alınmaktadır.¹⁵³ ÇUŞ, firmanın kapitalist kazancının küresel olarak başka ülkelerde devam etmesidir. ÇUŞ'un yerel firmalar üzerinde rekabeti artırıcı olumlu veya yerel firmaların yok edilmesi gibi olumsuz etkileri vardır.¹⁵⁴ Seyidoğlu, ÇUŞ'u "bir ana merkez ile ona bağlı çeşitli ülkelerde üretimde bulunan ve ana merkezin denetimi altındaki şubelerin oluşturdukları bir bütün"¹⁵⁵ olarak tanımlamaktadır. Bu tanımları artırmak mümkündür, fakat hepsinde genel olarak iki özellik ortaya çıkarabiliriz: birincisi mülkiyetin iki ülkeye ait olması, ikincisi ise yönetim kadrosunun iki ülke yöneticilerinden oluşabilmesidir.

Dünya ekonomisinin, iki dünya savaşından sonra kesintiye uğramasının ardından, uluslararası ekonomik bütünleşme süreci tekrar başlamıştır. Yeni ekonomik bütünleşmenin bir özelliği de bağımsızlığına kavuşan sömürge devletlerin de bütünleşme hareketi içinde yer almalarıdır. Ancak, çok uluslu şirketlerin gelişmesi ve yayılması ilk önce gelişmiş ülkelerde görülmüştür.¹⁵⁶ İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok uluslaşma ilk olarak Amerikan şirketlerinde ortaya çıkmış, onu Avrupa ve Japon şirketleri izlemiştir. Çok uluslu şirketler, kuruluş şekilleri, mülkiyet yapıları ve faaliyet amaçları bakımından farklılık gösterebilirler. Günümüzde ulus devletlerin ekonomik egemenliği, büyük ölçüde küresel ekonomilerin egemenliğine geçmiştir. Küresel ekonomilerin egemenliğinden bir anlamda çokuluslu şirketlerin etkinliği anlaşılmaktadır. 1970'li yıllarda çok uluslu şirketlerin sayıları birkaç yüzü geçmez iken bugün çok uluslu şirketlerin sayıları 40 000'i

¹⁵³ KUTAL, Gülten ve BÜYÜKUSLU, A. Rıza; **Çokuluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi**, İstanbul, 1996, s. 29.

¹⁵⁴ ATHREYE, Suma S.; "Multinational Firms and The Evolution Of The Indian Software", East-West Center Working Papers: Economics Series, No: 51, January, 2003, s. 16

¹⁵⁵ SEYİDOĞLU, Halil; **Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama**, 9. Baskı, İstanbul, 1993, s. 131-132.

¹⁵⁶ ADDA, **Ekonominin Küreselleşmesi**, s. 85-86.

aşmaktadır. Bu şirketler, ekonomik avantaj nereye gösterirse oraya yerleşmektedirler.

ÇUŞ'larda ucuz maliyetle çok üretmek mantığı hâkimdir; dolayısıyla, maliyetleri ve vergi yükümlüklerini yerel hükümetlere yıkacaklar, rahatsız edilirlse gitme tehdidini ortaya atacaklar ve hem ücretleri hem de sosyal maliyetleri aşağı çekmek isteyeceklerdir.¹⁵⁷ Günümüzde çokuluslu şirketler dünya ticaretinin %70'ini kontrol etmektedirler. Hemen hemen tüm birincil ürünlerin pazarlanması, altıdan daha az sayıdaki çok uluslu şirket tarafından yapılmaktadır. Tepedeki beş şirket dünya tahıl ticaretinin %77'sini; en büyük üç şirket dünya muz ticaretini %80'nini, en büyük üç şirket dünya kakao ticaretinin %83'nü, en büyük üç şirket dünya çay ticaretinin %85'ini, en büyük dört şirket de dünya tütün ticaretinin %87'sini gerçekleştirmektedir.¹⁵⁸ Küreselleşmeye çalışılan dünyada, yeni ekonomik sorunlarla baş edebilmek ve kaynaklarını arttırabilmek amacıyla, ürün pazarlarını dünya geneline yaymak isteyen çokuluslu şirketler, şirket birleşmeleri ve satın almalar yoluyla dünya ekonomisindeki etkinliklerini arttırarak sürdürmektedir.

UNCTAD'nin 2001 Dünya Yatırım Raporu verilerine göre; dünyada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tutarı, 1984–1994 yılları arasında yıllık ortalama 200 milyar dolar iken, yaklaşık olarak bu oran 1998'de 690 milyar dolara, 1999'da 1 trilyon dolara, 2000 yılında 1,3 trilyon dolara yükselmiştir. Gelişmekte olan ülkeler ise; 1989–1994 yılları arasında yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yıllık ortalama tutarı 60 milyar dolar olmuş ve bu oran 1998'de 188 milyar dolara, 1999'da 220 milyar dolara, 2000'de ise 240 milyar dolar civarına yükselmiştir.¹⁵⁹ Buna karşılık olarak DYY'ye kaynaklık eden ülkelerin gelişmiş ülkeler olduğu gözlenmektedir.¹⁶⁰

Dünya ekonomisi çoğunlukla egemen uluslardan ekonomik olarak daha büyük olan çokuluslu şirketler tarafından yönlendirilmektedir.¹⁶¹ Çok

¹⁵⁷ HIRST ve THOMPSON, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, s. 15.

¹⁵⁸ WENT, **Küreselleşme, Neoliberal İddialar, Radikal Yanıtlar**, s. 40.

¹⁵⁹ United Nation Conference On Trade and Development; World Investmen Report, 2001.

¹⁶⁰ United Nation Conference On Trade and Development; World Investmen Report, 2002, s. 307-309.

¹⁶¹ WENT, **Küreselleşme, Neoliberal İddialar, Radikal Yanıtlar**, s. 37.

uluslu şirketlerin sahip olduğu gücün ne derece büyük olduğu İnsani Kalkınma Raporu'nun verilerinden anlaşılmaktadır. Buna göre, çok uluslu şirketlerin 1 yıl içerisinde gerçekleştirdikleri satış hâsılatı bazı ülkelerin GSYİH'si kadar yada GSMH'den daha büyüktür. Örneğin, Endonezya'nın 1994 yılında gerçekleşen GSYİH'si 175 milyar dolardır. Oysa sadece General Motors adlı Amerikan şirketinin aynı yıl içerisindeki satış hâsılatı 169 milyar dolardır. 1994 yılı verilerine göre Türkiye ve Danimarka'nın GSYİH toplamı ayrı ayrı yaklaşık 150 milyar dolar civarındadır. Amerikan otomotiv şirketi Ford'un 1994 yılında gerçekleşen yıllık satış hâsılatı 137 milyar dolardır. IBM, Unilever, Nestle, Sony gibi dev çok uluslu firmaların gücü birçok devletin sahip olduğu katma değerden çok daha büyüktür. Yapılan tahminlere göre 1994 yılında en büyük 5 çok uluslu firmanın satış hâsılatı toplamı 871 milyar dolardır. Oysa tüm az gelişmiş ülkelerin aynı yıl içerisinde gerçekleşen GSYİH tutarı sadece ve sadece 77 milyar dolardır. İnsani Kalkınma Raporu'na göre, dünyada çok uluslu şirketlerin önemli bir kısmının ABD, Avrupa ve Japonya'daki şirketler olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶²

Küreselleşme dalgası ile birlikte ulusal, bölgesel ve uluslararası alanda dış ticaret ve yabancı sermaye alanlarında gerçekleştirilen serbestleştirme faaliyetleri büyük bir hızla artmaktadır. Buna bağlı olarak ülke düzeyinde sermaye piyasalarının serbestleştirilmesi ve deregülasyonu; özelleştirme uygulamaları ve Ar-Ge maliyetlerinin ve risklerin artması, yeni bilgi teknolojilerinin devreye girmesi gibi teknoloji ile bağlantılı değişiklikler sonucunda, küresel düzeyde şirket birleşmeleri ve şirketlerin el değiştirmesi faaliyetleri artmaktadır. Firmalar, küreselleşmenin getirdiği rekabet baskısının üstesinden gelebilmek için, ulus-ötesi üretim faaliyetlerini diğer araçlara göre hız ve müseccel varlıklara erişim açısından daha avantajlı olan şirket birleşmeleri ve şirketlerin el değiştirmesi yoluyla gerçekleştirmektedirler. Bunun yanı sıra, firmalar, yeni piyasalara erişme, piyasada güç ve üstünlük sağlama; oluşan güç birliği yoluyla verimliliklerini artırma; işletme büyüklüğünü küresel düzeyde etkin olacak düzeye çıkarma; ortaya çıkan

¹⁶² United Nation Development Program; Human Development Report, 1997, s. 92.

riskleri yayma ve yeni fırsatları değerlendirmek amacıyla bu faaliyetlere girişmektedirler.¹⁶³

Sigaradan otomobile kadar çeşitli mallar bugün dünyanın her köşesinden getirilen parçaların birleştirilmesi mantığıyla üretilmektedir.¹⁶⁴ ABD eski Başkanı Bush ve yardımcısı Quayle'nın "Amerikan malı kullan" kampanyasına karşılık Clinton'un Çalışma Bakanı Robert Reich şunları söylemekteydi; "Bir Amerikalı, General Motors'dan bir Pontiac Le Maus aldığı anda, bilmeden bir uluslararası anlaşmaya girer. General Motors'a ödenen 10.000 dolardan yaklaşık 3.000 doları iş gücü ve montaj karşılığı için Güney Kore'ye gitmektedir. 1850 doları teknik aksam (motorlar, şaft ve elektronik aksam) için Japonya'ya, 700 doları stil ve tasarım mühendisliği için Almanya'ya, 400 dolar küçük parçalar için Tayvan, Japonya ve Singapur'a, 250 doları reklâmçılık ve pazarlama şirketleri için İngiltere'ye ve yaklaşık 50 doları da bilgi işlem için İrlanda ile Barbados'a gitmektedir. Kalan 4000 dolardan az miktar Detroit'teki strateji uzmanlarına, New York'taki bankacı ve avukatlara, Washington'daki lobicilere, ülkenin her yanındaki sigorta ve sağlık sektörü çalışanlarına ve dünya çapındaki General Motors hissedarlarına gitmektedir.¹⁶⁵ Yukarıdaki ifadeler aynı zamanda ÇUŞ'ların bir ülkede fabrikanın tamamını kurmaktansa küresel montaj hattını tercih ettiklerini göstermektedir.

Çok uluslu şirketler riski yüksek olsa da yeni fırsatlar nedeniyle dış piyasalara girmektedirler. Çünkü küreselleşme, çok değerlilik ve çok kaynaklılık düzeylerinde düşürücü bir etkiye sebep olmaktadır. Bu nedenle de çok uluslu şirketlerin yabancı ülkelerdeki küreselleşme aktiviteleri; piyasa yapılarındaki, uluslardaki, etnik yapılarındaki, dillerdeki, gümrüklerdeki ve hukuk sistemlerindeki farklılıklar kalkıncaya kadar devam edecektir. Bunların kalkması da ulus devletlerin sonunu getirecektir düşüncesini doğurmaktadır. Yani tam küreselleşme düzeyi, bu şirketlerin giriş-çıkış kavramlarının olmadığı her şeyin "homo economicus" haline geldiği bir düzey olacaktır. ÇUŞ'lar

¹⁶³ United Nation Conference On Trade and Development; World Investmen Report, 2000, s. 154.

¹⁶⁴ WENT, **Küreselleşme, Neoliberal İddialar, Radikal Yanıtlar**, s. 35.

¹⁶⁵ Wall Street Journal; 05 June 1991.

makro ekonominin motor güçleridirler. Dolayısıyla üretim düzeylerini arttırmak ve böylece yüksek kârlar elde etmek için piyasalarını genişletmeleri onlar için bir zorunluluktur. Buradan hareketle onların yayılmacı bir özellik taşıdığını da söylemek mümkündür.¹⁶⁶ Çok uluslu şirketlerin diğer ülkelerde yatırım yapmalarının esas sebebi yatırımın kendi ülkelerine göre daha kârlı olmasıdır. Ancak bu yatırım kararında sadece kârlılık değil, yatırımın riski de dikkate alınmaktadır. Bu riskler yatırımın yapılacağı ülkeye ve zamana bağlı olarak değişmekle beraber, ekonomik ve siyasî nitelikte de olabilmektedir.¹⁶⁷ ÇUŞ'lar bazen riskleri göze alırken, bazen de doğrudan risk konusu olabilmektedirler.

Stiglitz, ÇUŞ'ların IMF ve WTO gibi kuruluşların denetiminde olması "devletsiz küresel yönetim"den bahsetmeyi mümkün kıldığını belirtir.¹⁶⁸ Çok uluslu şirketler, sanıldığı gibi gelişmekte olan ülkelerde çalışma şartlarını geliştirmek için ellerinden geleni yapmamaktadırlar. Çalışma şartlarını iyileştirmek, işi verimliliğini arttırabilir ve genel maliyetleri azaltabilir ya da en azından fazla arttırmaz. Çünkü Stiglitz'in belirttiği gibi, yabancı şirketler teknik uzmanlığı ve yabancı piyasalara erişimi beraberinde getirirler ve sadece yeni istihdam olanakları oluştururlar.¹⁶⁹ Ayrıca, yabancı şirketlerin finans kaynaklarına erişimi vardır; yerli finans kuruluşlarının zayıf olduğu gelişmekte olan ülkelerde bu, özellikle önemlidir.¹⁷⁰ Bu konudaki diğer bir zorunluluğun gereği olarak, özellikle öz kaynakların yetersiz olduğu ve dış borçlarla yatırım yapmanın riskli ve pahalı olduğu durumlarda, yabancı sermayeden faydalanmak önem arz etmektedir.¹⁷¹ Bir ülkeye yabancı sermayenin gelebilmesi açısından, o ülkede uygulanan faiz oranları önem taşımaktadır. Dışarıdan sermaye çekmek isteyen ülke, faiz oranlarını ülke içinde uygulanan nominal faiz + ülkenin risk primi + ülkede yıllık oluşması gereken devalüasyon beklentisi formülüne uygun olarak belirlemek zorundadır.¹⁷² Faiz

¹⁶⁶ ÖZDEMİR, Durmuş; "Küreselleşme, Ekonomik Büyüme ve Çok Uluslu Şirketler", **Doğu-Batı**, Sayı:18, Şubat-Nisan, 2002, s. 240.

¹⁶⁷ SEYİDOĞLU, Halil; **Ekonomik Terimler Sözlüğü**, Ankara, 1992. s. 570.

¹⁶⁸ STIGLITZ, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, s. 43.

¹⁶⁹ A.g.e., s. 90.

¹⁷⁰ ZENGİN, Ahmet; "Türkiye Ekonomisi Açısından Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Bir Değerlendirme", **İktisat, İşletme ve Finans**, Sayı:203, 2003, s.225-230.

¹⁷¹ KAZGAN, Gülten; **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, 2. Baskı, İstanbul, 1988. s. 97-98.

¹⁷² YILDIZOĞLU, **Globalleşme ve Kriz**, s. 138.

oranları eğer bu formül doğrultusunda belirlenmezse içeriden dışarıya sermaye kaçıışı meydana gelir. Çevre ülkeleri olarak adlandırdığımız az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler için risk primi oldukça yüksektir. Bu çerçevede doğrultusunda yükselen faiz oranları karşısında kamu açıkları artmakta, yabancı sermayenin ulusal paraya çevrilmesi sonucu harcama genişlemesi ile dış açıklar büyümekte yani ithalat artmaktadır. Bu gelişmelerden sonra dışarıdan gelen sermaye ile döviz fiyatları düşük tutulmakta ve ulusal para aşırı oranda değerlenmektedir.

Aslında gelişmiş ülkelerin yaşadığı bu olumsuzlukların nedeni ekonomide “azalan kâr haddi kanunu” olarak bilinen şirketlerin kârlılıklarının azalmasından başka bir şey değildir. Kâr haddinin azalması yatırımları ve büyümeyi sınırlar. Kâr haddini artırmanın en iyi yolu, ise serbest piyasa ekonomisinin ithalatı serbestleştirdiği ekonomilerde yeni mal ve hizmetlerin pazarlanması ile mümkün olur. Bunun için ise az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerine sermayenin girişinin sağlanması gereklidir. Bu sermayenin girişi için ise uluslararası şirketlere ihtiyaç vardır.

Çok uluslu şirketler ile ilgili yapılan araştırmalarda 1980 yılında dünyada 80 000 şubeye sahip 11 000 adet çok uluslu şirket olduğu tespit edilmiştir. 1993 yılında ise çok uluslu şirketlerin sahip olduğu şube sayısı 206 000 olarak tespit edilmiştir. ÇUŞ’ların yurt dışına gönderdikleri sermaye tutarı 1990 yılında 35 milyar ABD doları iken 1994 yılında 160 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Bu sermaye akışı ile çok uluslu şirketler, dünya sanayi üretiminin %30’unu kontrol eder duruma gelmişlerdir.¹⁷³ Yukarıdaki rakamlar ÇUŞ’ların nasıl küresel aktörler haline geldiklerinin ipuçlarını vermektedir. Söz konusu aktörlerden bazıları da uluslararası örgütlerdir.

1930’lu yıllarda dünya, ekonomik olarak tam bir dar boğaz yaşamıştır. Büyük Buhran yılları olarak bilinen bu dönemde IMF’nin kurulma şartları oluşmuştur. ABD ve İngiltere gibi gelişmiş kapitalist ülkelerin öncülük etmesiyle 1–22 Temmuz 1944 tarihleri arasında ABD’nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında 44 ülkenin temsilcilerinin katıldığı bir

¹⁷³ A.g.e., s. 15.

konferans düzenlenmiş ve burada Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) kurulması kararlaştırılmıştır. Buhranın milli gelir ve istihdam üzerinde yarattığı daraltıcı etkilerinden kurtulabilmek için yeni bir uluslararası para sisteminin kurulması, bu sistem aracılığıyla döviz kurlarında istikrar sağlanması, dünya ticaretinin serbestleştirilmesi, uluslararası rezerv sorununun çözüme kavuşturulması amacıyla Bretton Woods Sistemi kurulmuştur. Uluslararası Para Fonu 27 Aralık 1945'de 30 ülkenin, kuruluşu yaratan antlaşmayı imzalamasıyla doğmuş, mali anlamda çalışmalarına ise 1 Mart 1947 tarihinde başlamıştır.¹⁷⁴

Başlangıçta sömürgeci, sanayileşmiş ülkelerin bozulan ekonomik dengelerine katkı amacıyla, geçici ödeme sağlamak için kurulan IMF'den son yirmi yıldır hiçbir sömürgeci ülkesi, borç almamıştır. Kuruluşunda az gelişmiş ülkelere yönelmeyen IMF, ileriki dönemlerde faizi yüksek borç vererek az gelişmiş ülkelerin ekonomik düzenine müdahale ederek; az gelişmiş ülkeleri "ekonomik, politik, kültürel ve düşünsel bağlamda bir nesne, efendinin (master) bir nesnesi (slave) durumuna getirmektedir."¹⁷⁵ Bu haliyle küreselleşmenin merkezi ve yönünü belirlemede etkili bir fail haline gelmiştir.

Günümüzde IMF-DB gibi uluslararası mali kuruluşlardan "Washington' uzlaşması" diye söz edilmektedir.¹⁷⁶ Shafaeddin'e göre Washington uzlaşması, yeni gelişmekte olan ekonomilerin sanayisini yok edecektir. Yeni sanayiler özellikle gelişmekte olan ülkelerin sanayileri statik kalacaktır. Bu ülkeler ileri sanayi ürünleri ihraç edemeyeceklerdir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde ise ulusal yeni sanayilerin kurulmasını da engelleyecektir.¹⁷⁷ Washington uzlaşması adından da anlaşılacağı gibi ABD'yi işaret etmektedir. Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar ABD'nin güdümündedir.

¹⁷⁴ ALPAR, Cem ve ONGUN, Tüba M.; **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**, 3. Baskı, İstanbul, 1988, s. 142-145.

¹⁷⁵ ERKIZAN, Hatice N.; "Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine", **Doğu-Batı**, Sayı:18, Şubat-Nisan, 2002, s. 62.

¹⁷⁶ KOZİNOĞLU, Hayri; "Küreselleşme ve Uluslararası Sermaye Sınıfı" **Doğu-Batı**, Sayı:18, Şubat-Nisan, 2002, s. 173.

¹⁷⁷ SHAFÄEDDİN, Mehdi; "Trade Liberalisation and Economic Reform in Developing Countries: Structural Change or De-industrialisation?", **Discussion Paper**, No: 179, UNCTAD, 2005, 23.

Bu kuruluşlar, belli şartları yerine getiren ve üye olmak isteyen tüm ülkelere açıktır. IMF ve Dünya Bankası, ABD'nin hazine bakanlığının arka bahçesi gibidir ve birkaç istisna dışında kendi programlarını dayatmaktadırlar.¹⁷⁸ Gelişmekte olan ülkeler dış kredilerinin büyük bir bölümünü Dünya Bankası aracılığıyla yapmaktadırlar. Ancak Dünya Bankasının üretmiş olduğu projelere bakıldığında sonucu başarılı olmayan proje sayısı hiç de azımsanmayacak sayılara ulaşmaktadır.¹⁷⁹ IMF ve Dünya Bankası'na tepkiler konusunda dikkat çekici bir gelişme işsizlik ve gelir dağılımının kötüleşmesi sonucu intihar ve cinayet olaylarında görülen artıştır. IMF tarafından uygulanan küresel ekonomiye uyum programlarının yol açtığı sosyal ve ekonomik sorunlar nedeniyle 1995 yılında Güney Kore'de günde ortalama 25 kişinin intihar etmesi, bu rakamın 3 ay içinde 2289'a yükselmesi, tepkilerin boyutunun yorumlanabilmesi için önem arz ettiği¹⁸⁰ gibi uyum programlarına uymaya çalışanların içine itildiği durumu da göstermesi bakımından önemlidir.

1995 yılı verilerini baz alarak dünyada var olan 164 ülkeden 137'si IMF'den borç almak zorunda kalmıştır. Dünyada 24 ülkenin gelişmiş sanayi ülkesi olduğu düşünüldüğünde, IMF'ye borcu olmayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke yok gibidir. 137 az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeden 81'inin uygulanan politikalar sonucu IMF'ye bağımlılıklarının arttığı, 89 az gelişmiş ülkeden 48'inin durumunun kötüleştiği, 32'sinin ise tamamen yoksullaştığı ortaya çıkmıştır. Buna karşılık, IMF üyesi gelişmiş ülkelerin dış satımları sürekli artış göstermiştir.¹⁸¹

Yükselen faizler ve uygulanan hatalı politikalar nedeniyle ülkeler borçlarını ödeyemez duruma düşmüşlerdir. Bunun sonucunda borçların ödenebilmesi için yeni borç vermeler devreye sokulmuş (stand-by anlaşmaları) ve kısır döngü başlamıştır. Borcu tekrar borç olarak ödeme şekli olan stand-by anlaşmaları çok kolay yapılmamaktadır. Bu anlaşmaların yapılabilmesi yapısal uyum programlarının hazırlanması, yabancı sermayeye

¹⁷⁸ STIGLITZ, *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, s. 102.

¹⁷⁹ ALPAR ve ONGUN, *Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar*, s. 131.

¹⁸⁰ Hürriyet Gazetesi, 23 Nisan 1998.

¹⁸¹ International Monetary Found; World Outlook 1995, s. 10-21.

daha fazla imkân tanınması, sosyal hakların kısıtlanması, ulus devletin etkinliğini azaltıcı bazı önlemlerin alınması, tahkimin hayata geçirilmesi gibi egemenlik haklarını kısıtlayıcı şartların yerine getirilmesi gereklidir. Stiglitz'in belirttiği gibi bu durum sömürgeciliğin bir diğer adıdır ve IMF politik bir kuruluştur.¹⁸² Örneğin, IMF'ye üye olmak için Birleşmiş Milletler üyesi; Dünya Bankası'na üye olmak için IMF üyesi şarttır. IMF, Dünya Bankası ve DTÖ Merkez'in tam kontrolündedir. Uluslararası gelişmelere paralel olarak IMF ve Dünya Bankası işlev değiştirmiş ve 1970'li yılların son çeyreğinden itibaren gelişmekte olan ülkelere karşı birlikte hareket etmeye başlamışlardır. 1972'ye kadar farklı ulusal para birimleri arasında sabit kur desteklenmiştir. ABD doları dalgalanmaya bırakıldığında, orijinal işlevi ortadan kalkmıştır. Bundan sonra IMF, borçlu yoksul ülkelere ekonomilerini yeniden yapılandırmak üzere yapısal uyum programlarını kabul etmeleri şartıyla uluslararası borç krizlerinin yönetimini üstlenmiştir.¹⁸³ Krizin olduğu ülkelerle krizi yönetenlere bakıldığında yeterince fikir sahibi olunabilir.

IMF artık kısa vadeli krediler yanında orta vadeli krediler de açarken, Dünya Bankası da uzun vadeli proje kredilerine ek olarak yapısal uyum amacıyla cari işlemler dengesi için orta vadeli program kredileri açmaya başlamıştır. IMF'den kredi alma durumundaki gelişmekte olan ülke ne kadar güç durumdaysa, IMF'nin dayatma gücü o kadar artar.¹⁸⁴ Buradan hareketle IMF için temsil edilmeden vergi ödeme biçimidir diyebiliriz.¹⁸⁵ Aynı zamanda kendine bağımlılıklar yaratan bir kuruluş olduğunu da söylemek mümkündür.

Dünya Bankası'nın anlaşması Temmuz 1944 yılında 44 devlet tarafından parafe edilmiş, anlaşma bu 44 ülkeden 41'i tarafından onaylandıktan sonra 1945'te yürürlüğe girmiştir. Banka, 25 Haziran 1946 günü faaliyetlerine başlamıştır.¹⁸⁶ Banka'nın kuruluşundan sonra üye sayısında hızlı ve muntazam bir artış kaydedilmiş ve 2002 yılında üye sayısı

¹⁸² STIGLITZ, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, s. 94, 191.

¹⁸³ BRECHER, J., COSTELLO, Tim, ve SMITH, Brenden.; **Aşağıdan Küreselleşme**, (Çev.: B. KURT ve Diğerleri), İstanbul, 2002, s. 170.

¹⁸⁴ ŞENSES, Fikret; **Kalkınma İktisadı**, İstanbul, 1996, s.2001-210.

¹⁸⁵ STIGLITZ, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, s. 98.

¹⁸⁶ World Bank; World Bank Group Historical Chronology, World Bank Group Archives, 2005, s. 1-4.

182'e ulaşmıştır.¹⁸⁷ Dünya Bankası, 1945 yılında kurulan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD), 1956 yılında kurulan Uluslararası Finans Korporasyonu (IFC), 1960 yılında kurulan Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) ve 1988 yılında IBRD bünyesinde kurulan ancak özerk yapıda oluşturulan Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı'ndan (MIGA) oluşmaktadır.¹⁸⁸ Dünya Bankası gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerinin desteklenmesini amaçlamaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde büyüme sağlanması amacıyla üretimi ve verimliliği artıracak uzun vadeli projeleri desteklemektedir.¹⁸⁹ İddialı söylemlerle kurulan Dünya Bankası, işlevlerini yerine getirememiş ve gelişmiş ülkeler tarafından dünyanın kontrol edilmesi amacıyla günümüzde etkin olarak kullanılabilir hale gelmiştir.

Başlangıçta Banka için kabul edilen sermaye miktarı 10 milyar dolar iken bu miktar 1994 yılında 170 milyar dolara ulaşmıştır. Banka'nın başlıca üç kaynağı vardır:¹⁹⁰

1. Üye ülkelerin sermaye iştirakleri,
2. Sermaye Piyasasından alınan borçlar,
3. Toplanan fonların işletilmeleri sonucu elde edilen net gelir.

İkinci Dünya Savaşı'nın harap ettiği ekonomileri yeniden inşa etmek üzere Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası kurulmuştur. Üyelerinden toplanan aidatlar ve uluslararası sermaye piyasalarından alınan borçla finanse edilen banka üyelerine ticari bankalardan daha düşük faizli kredi sağlamaktadır. Dünya Bankasının başlangıçta görevi enerji santralleri, barajlar, yollar, hava meydanları, limanlar, tarımsal kalkınma ve eğitim sistemi projeleri gibi altyapı yatırımlarına kredi sağlamak olarak tespit edilmiştir. Dünya Bankası, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa'nın yeniden inşası ve kalkınması için Avrupa'ya büyük paralar akıtmıştır, ancak bu yeterli olmamıştır. Ayrıca, hızla genişlemekte olan sanayileri için sağlıklı piyasalara ihtiyaç duyan ABD'yi tatmin edecek kadar hızlı olmamıştır. ABD,

¹⁸⁷ A.g.e., s. 287.

¹⁸⁸ SÖNMEZOĞLU, Faruk; **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul, 2000, s. 256.

¹⁸⁹ World Bank; World Bank Group Historical Chronology, World Bank Group Archives, 2005, s. 1-10.

¹⁹⁰ SEYİDOĞLU, Halil; **Uluslararası Finans**, İstanbul, 1944, s. 214-220.

bu nedenle kendi Marshall Planı'nı oluşturmuş ve çok daha gevşek şartları olan bu plan çerçevesinde Avrupa ülkelerine kendi yerine hibe şeklinde doğrudan dolar sağlamıştır.¹⁹¹ 1950'lerden sonra Avrupa yavaş yavaş toparlanmaya başlamış hatta kendi aralarında birlikler kurmaya başlamışlardır. O sıralarda, Dünya Bankası bağımsızlığa kavuşmuş ülkelere ilgisini yöneltmiş ve Güney'in yoksul ülkeleri üzerinde önemli bir güç haline gelmiştir. Bu tarihten sonra DB'dan en son kredi sağlayan gelişmiş ülke 1960 yılında Japonya'dır.¹⁹² Böylece güneyin daha zayıf ve daha bağımlı hale gelmesi kaçınılmaz olmuştur.

Esasında Dünya Bankası ABD'nin güdümünde olan bir kuruluştur. Eski başkanlarından Eugene R. Black'in söylediği şu sözler, bu düşüncenin doğruluğunu kanıtlar bir nitelik taşımaktadır. "Dış yardım programlarımız Amerikan iş dünyasına çok belirgin faydalar sağlamaktadır. Başlıca üç fayda şunlardır: Birincisi; dış yardım, ABD malları ve hizmetleri için derhal ve önemli bir pazar sağlamaktadır. İkincisi; dış yardım ABD şirketleri için yeni yeni dış pazarların geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Üçüncüsü; dış yardım, ulusal ekonomileri ABD firmalarının geliştirebilecekleri bir hür teşebbüs sistemine doğru yönlendirmektedir."¹⁹³ Bu ifadeler dış yardımın pazar yaratma gayretine nasıl dönüştüğünü anlatması bakımından önemlidir.

Dünya Bankası'ndan kredi alabilmek için banka tarafından belirlenen alanlara yatırım yapma garantisi vermek esas şart olarak aranmaktadır. Dünya Bankası'nın kredi verdiği ülkeler için yapılan yatırım projeleri genellikle kredi alan ülke haricindeki danışman ve mühendislik şirketleri tarafından yapılmaktadır. Projelendirme faaliyetleri kapsamında harcanan paralar, krediyi alacak olan ülkeden masraf olarak alınmaktadır. Dünya Bankası tarafından Tayland'daki Yanhee enerji projesine verilen kredinin şartları, yatırım alanlarının Dünya Bankası tarafından belirlenmesi konusundaki çarpıcı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. "Tayland hükümeti yetkilileri

¹⁹¹ ELLWOOD, Robert; **Küreselleşmeyi Anlama Klavuzu**, (Çev.: B. D. GENÇ), İstanbul, 2002, s. 29.

¹⁹² World Bank; World Bank Group Historical Chronology, World Bank Group Archives, 2005, s. 85.

¹⁹³ AYDOĞAN, **Yeni Dünya Düzeni, Kemalizm ve Türkiye**, s. 465.

dışında karar yetkisine sahip ayrı bir kurul oluşturulacak, Enerji Bakanlığı'nda genel müdür dâhil bütün üst düzey atamalarda Banka'nın onayı alınacak, Dünya Bankası tarafından kabul edilen mühendislerin onayı alınmadıkça hiçbir ara sözleşme yapılmayacak."¹⁹⁴ Böylece ekonomi yoluyla yönetime müdahil olmanın kapısı açılmış olacaktır.

Küreselleşmenin ekonomik anlamda nasıl bir emperyalizme dönüştüğünün incelenmesi bakımından değinilmesi gereken diğer bir konu ise, Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması (GATT) ve Dünya Ticaret Örgütü'dür. GATT, 1947 yılında 23 gelişmiş ülke emperyal ABD liderliğinde bir araya gelerek dünya ticaretinin serbestleştirilmesi, ülkeler arasındaki ticaret kısıtlamalarının kaldırılması, gümrük vergilerinin indirilmesi ve korumacı önlemlerin yumuşatılması amacıyla imzalanmıştır. GATT, ticaretin küreselleşmesi sayesinde dünya ticaretinin gelişeceğini ve tüm dünya uluslarının zenginleşeceğini, kurulan evrensel düzen ile insan haklarının dünyanın her yerinde savunulacağını ve dünya barışının uluslararası ticaret hacminin artması sonucu sağlanacağını savunmaktadır.¹⁹⁵ Dünya barışı ibaresi de ekonomik ilişkiler ve kâr için araç haline getirilmekte; bu tavır Ortadoğuda barışın ve demokrasinin temini için verilen üstün gayretin aslı amacını açıklar niteliktedir.

Bu çerçeveden olmak üzere GATT'ın temel amaçları;¹⁹⁶

1. Uluslararası ticaret ve ticaretle ilgili faaliyetler için kurallar belirlemek,
2. Ticaretin serbestleştirilmesine yönelik çok taraflı ticaret müzakereleri için forum oluşturmak,
3. Üye taraflar arasında ticaret anlaşmazlıklarını çözümlenmek,
4. Ticaret ve ticaret politikaları konularında bilgi tedarik etmek,
5. Diğer çok taraflı kuruluşlarla iş birliği yapmak olarak sıralanmaktadır.

¹⁹⁴ World Bank; World Bank Group Historical Chronology, World Bank Group Archives, 2005, s. 92-102.

¹⁹⁵ General Agreement On Tariffs and Trade 1947, (GATT 1947), Geneva, 1986, s. 2-5.

¹⁹⁶ YAPICI, Metin; **Anti-Damping Anlaşması ve Türk İşletmeler Açısından Değerlendirilmesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Amme İdaresi, 2000, s. 11-22.

Korunan ve korunulan ülkeler hakkında bilgi vermesi açısından önem arzeden GATT sisteminin temel prensipleri ise;¹⁹⁷

1. En çok kayırılan ülke kuralı,
2. Ulusal muamele kuralı,
3. Gümrük vergilerinin indirilerek konsolide edilmesi,
4. Tarifeler yoluyla koruma olarak sıralanabilecek dört temel prensip üzerine inşa edilmiştir.

Yukarıda sıralanan temel prensiplerin içinde herkes tarafından en çok dikkat çeken husus ‘en çok kayırılan ülke kuralı’dır. En çok kayırılan ülke kuralı; üye ülkeler arasındaki dış ticaretin, ayırımçı olmayan tabanda yapılmasıdır. Kural, her DTÖ üyesinin tüm taraflara aynı gümrük tarife oranının uygulanmasını ve ayırımçı işlemde bulunulmamasını öngörmektedir. Bu kurala göre üye ülkelerin biri diğer bir ülkeye herhangi bir gümrük kolaylığı sağlarsa, anlaşmaya taraf bütün ülkeler de bu ayrıcalıktan otomatik olarak yararlanacaklardır. Bu yararlanma içine dış ticaret ile ilgili her çeşit gümrük vergisi, vergi uygulaması ve gümrük formaliteleri girmektedir.

Dünya Ticaret Örgütü, II. Dünya Savaşından beri Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşmaları çerçevesinde sürdürülen uluslararası ticari gelişme ve liberalleştirme çabalarının ulaştığı nokta olarak değerlendirilmelidir. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), 1983’ten 1993’e dek süren Uruguay Turlarında (Uruguay Rounds) alınan kararlar çerçevesinde Nisan 1995’te Marekeş’te (Fas) 109 ülke kurumsallaştırılmıştır. Böylece Dünya Ticaret Örgütü, GATT’ın işlevini üstlenmiştir.¹⁹⁸ Küreselleşmenin başka bir ifade ile emperyalizmin problemsiz yürüebilmesi için; büyük şirketlerin sermaye gelişimi önündeki engeller kalkmalı, rekabet şartları eşitlenmeli, devlet tekelleri özelleştirilmeli, devlet destekleri ortadan kaldırılmalı ve devletin küçülmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla GATT uygulamalarını gözden geçirmek amacıyla 1986 yılında ABD tarafından başlatılan Uruguay Round görüşmeleri 7 yıl gibi uzun bir süre devam ettikten sonra, ABD’nin “13 Aralık 1993 son gündür” dayatması sonucu 1993 yılında tamamlanmıştır. Bu görüşmeler, uluslararası ticari

¹⁹⁷ The General Agreement On Tariffs And Trade, (GATT 1947), Genava, 1986, s. 41-60, 65-80.

¹⁹⁸ ORAN, Baskın; **Türk Dış Politikası**, Cilt:2, İstanbul, 2002, s. 250.

ilişkilerin temel ilkelerinin saptanması ve ülkeler arası anlaşmalarda uyuşmazlıkların çözümlenmesi için yargıçlık görevinin Dünya Ticaret Örgütü vasıtasıyla yapılması (uluslararası tahkim) gibi kararların alınması bakımından önem arz etmektedir.¹⁹⁹ 1994 yılı sonu itibariyle GATT'a üye ülkelerin sayısı 130 iken, bugün DTÖ'ye üye ülke sayısı 146'ya ulaşmıştır. Ancak bu durum genelde küreselleşme, özelde ise Ortadoğu pastasından herkesin pay alacağı anlamına gelmediği gibi, Ortadoğu pastasından buradaki toplumların yararlanamayacağına da açık bir göstergesi olmaktadır.

DTÖ üyeliği, Nihai Senet'in tek bir taahhülle istisnasız kabul edilmesini gerektirmektedir. Uruguay Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri neticesinde, ticaretle bağlantılı yatırım tedbirleri, fikri mülkiyet hakları ve hizmet ticareti uluslararası ticaret sistemine dâhil edilmiştir. DTÖ anlaşmaları temel olarak aşağıdaki çerçevede gerçekleşmektedir:

1. Mal Ticareti
2. Hizmet Ticareti
3. Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları
4. Çoklu Anlaşmalar

Rekabet kurallarının eşitlenmesini ve tüm dünyanın zenginleşmesini sağlamaya yönelik GATT kararları, gerçekte az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin rekabet güçlerini ve ihracat oranlarını azaltmıştır. Başta ABD, AB ve Japonya olmak üzere sanayileşmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere ve az gelişmiş ülkelere uyguladıkları TDE'lerin sanayileşmiş ülkelere oranla çok yüksek olduğu görülmektedir.²⁰⁰ Böylece vaat edilenler ve ifade edilenlerle uygulamalar arasındaki mesafe, Ortadoğu projesini, küreselleşme zihniyeti açısından çok daha dikkatli incelemeyi zorunlu kılmaktadır.

GATT kararlarına uzak durmayı başarabilen ve gümrük tarifelerini yükselterek ulusal pazarını koruyabilen olan ülkeler hızla büyüyerek, bu anlaşmanın tuzağına düşmemişlerdir. Birbirini tamamlayan bir dizi ikili ticarî antlaşmalardan oluşan GATT, dünya ticaretinin dörtte üçünü elinde

¹⁹⁹ MIZRAK, N. Yıldırım; “Uluslararası Hizmet Ticaretinin Serbestleştirilmesi ve GATS”, **Dünyada Ekonomisinde Bütünleşme Hareketleri ve Türkiye**, (Ed.: N. Y. MIZRAK), Ankara, 2004, s. 17-30.

²⁰⁰ World Bank; World Development Report, 1995.

bulunduran emperyalist ülkelerin gereksinimlerine cevap vermek üzere hazırlanmıştır. Bu anlaşma, bugün yaygın bir biçimde gerçekleştirilmiş olan, ortak pazarların ticarî alt yapısını oluşturmuş ve yeni dünya düzeninin temel anlayışını uygulama alanına sokmuştur. GATT anlaşmasından sadece ABD şirketleri yararlanmamıştır. Avrupa ve Japon firmaları da bu anlaşmadan yararlanarak sermaye ihraç etmeye başlamışlardır. Avrupalı şirketlerin dış pazarlarda açtığı üretim amaçlı şirket biçimleri sayısı 1945 yılında 623 iken 1970 yılında 3023 oldu. Japonya'nın aynı dönemdeki dış şirket sayısı 44'den 521'e, ABD'nin ise 979'dan 4836'ya çıkmıştır. 1970 yılında tamamı gelişmiş ülkelere ait toplam 10 000 dolayında uluslararası şirket varken bu sayı 1980'de 11 000, 1990'da ise 27 000'e çıkmıştır.²⁰¹ Bu durum küreselleşme-yerelleşme söyleminde olduğu gibi dünyayı düzenleyenler ve dünyada düzenlemeye tabi olanlar açısından da Ortadoğuya yöneltilen yoğun ilginin arkasındaki gerçeğe işaret etmesi bakımından önem arz etmektedir. Bunların doğal sonucu ise gelir eşitsizliği olacaktır.

Dünya ülkelerinin genel manzarasına bakıldığında kendilerini sanayileşmiş ülkeler olarak tanımlayan sömürgeci grubu ile geri kalanlara arasında hem ekonomik hem de sosyal anlamda ciddi uçurumlar bulunmaktadır. Az gelişmiş ve gelişme yolundaki ekonomilerin yalnızca ekonomik büyümeyi gerçekleştirmeleri, kalkınmaları için yeterli olmamaktadır. Gelişmemiş toplumlarda ekonomik ve sosyal yapının dönüştürülmesinin, sürdürülebilir büyüme sağlanırken sanayi kesiminin, bilgi ve teknolojinin üretim ve ticaret içindeki ağırlıklarının artması da gereklidir. Zira kalkınma, sadece toplam üretimin ve kişi başına gelirin artmasını değil ülkelerde hayat standardı ve kalitesinin yükseltilmesini de içermektedir.²⁰² Dolayısıyla Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi Örgütlerin etrafında oluşan protestolar haksız bir reaksiyon değildir. Bu protestolar esas olarak dünya ekonomisinin daha adaletsiz hale gelmekte olduğu, küreselleşme ile birlikte zengin ve yoksul ülkeler arasında artan eşitsizliğin,

²⁰¹ AYDOĞAN, *Yeni Dünya Düzeni, Kemalizm ve Türkiye*, s. 540-544.

²⁰² AGÉNOR, Pierre, R.; "Does Globalization Hurt the Poor?", *World Bank Working Paper*, No:2922, Washington, 2002, s. 13.

Ülkelerin kendi içinde de eşitsizliği artırdığı kaygılarından kaynaklanmaktadır.²⁰³ Dünyada yoksullukla mücadele, 2. Dünya Savaşı sonrasında beri Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Dünya Bankası ve Uluslararası alıma rgt gibi kurumların katkısıyla gündemde tutulmaktadır. İlk defa 1972 yılında Birleşmiş Milletler yeni dünya düzeni adıyla bir dizi karar çıkarılmış, bu yeni düzende gelişmekte olan ülkeler ve gelimi ülkeler arasındaki giderek açılan gelir ve hayat kalitesi farkını azaltmak hedeflenmiştir. Ancak, o dönemde Kuzey ve Güney lkeleri olarak adlandırılan iki grup arasındaki farklılık bugüne kadar azaltılamamıtır.

2. Dünya Savaşı sonrası 'altın aę' yılları hariç, dünyada hep küresel eşitsizlik olmuş ve 1970'lerin ortasından itibaren artmıştır.²⁰⁴ 1820'lerde dünyadaki gelir eşitsizliğinin temeli ülke içi eşitsizlik olarak görülmekte iken 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeler arasındaki eşitsizlik ağırlık kazanmıştır.²⁰⁵ Gelişmiş ekonomilerin ve bazı gelişmekte olan ülkelerin küreselleşme ile çok önemli kazanımları olmuştur. Ancak dünyanın azgelimi özellikteki büyük bölümünde, ticaretin serbestlemesinin yanı sıra, özellikle 1990'da hızla artan mali entegrasyon sonucu krizlere karşı duyarlılık ve mali kırılganlık artmış, krizler ciddi yoksullamaya neden olmuştur. Dünyada yoksulluğun mutlak anlamda artması ve ülkeler arasında ve ülke içinde gelir dağılımının düzeltilememesi küreselleşme ile ilgili endişe ve eleştirileri arttırmıştır.

Dünya nüfusunun %10'nunu oluşturan emperyalist kesim, buna karşılık olarak mal ve hizmetlerin yüzde 70'ini üretmekte ve dünya toplam gelirinin %70'ni almaktadır. Dünya nüfusunun yaklaşık yarısı ise günde 2 dolardan daha az bir gelirle yaşamaktadır. Dünya nüfusunun %50'sinin dünya üretimindeki payı sadece %6'dır. 1993'te araştırma ve geliştirme için yapılan yatırımın %84' sömürgeci ülkelerde gerçekleşmiştir. Ekonomik liberalleşme ve teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak ülkelerin ve

²⁰³ ATKINSON, Tony; *"Income Inequality and the Welfare State in a Global Era"*, **School of Policy Studies**, Queen's University, 2002, s. 2.

²⁰⁴ LEE, Marc; *"The Global Divide; Inequality in the World Economy"*, **Canadian Centre for Policy Alternatives**, Volume: 14, No: 2, 2002, s. 2.

²⁰⁵ O'ROURKE, Kevin; *"Globalization and Inequality: Historical Trends"*, **Workin Paper**, No: 8339, NBER, 2001, s. 16-21.

insanların gittikçe birbirlerine yakınlaşmasına rağmen, gelir farklılıklarındaki uçurumlar dünyanın en göze çarpan gerçeklerinden biridir. Bazı çevrelere göre küreselleşme eşitsizliğe neden olmaktadır. Modern teknoloji ve ekonomik liberalleşme yoksulu daha da yoksul yapmamıştır. Fakat zenginlerin daha da zengin olmasına yardımcı olduğu²⁰⁶ gözler önündedir.

Dünya nüfusunun yarısı günde 2 dolardan daha az bir gelire yaşamaktadır. Ayrıca dünya nüfusunun 1/5'i, yani yaklaşık 1,2 milyar kişi 1 dolardan daha az bir gelire sahip bulunmaktadır. İkinci grubun sayısı 1987 yılındaki ile yaklaşık aynı olmasına rağmen, dünya nüfusuna oranı yüzde 24'den yüzde 20'ye düşmüştür. Doğu Asya'da aşırı yoksulların oranı yüzde 27'den yüzde 15'e ani bir düşüş göstermiştir. Güney Asya'da da oran yüzde 45'den yüzde 40'a düşmüş, fakat alt Afrika'da yüzde 46 ile yüzde 47 arasında sabit kalmıştır.²⁰⁷

Dünyadaki eşitsizlik 200 yıldır yükselen bir eğilim göstermektedir. Emperyalist ülkeler ile geri kalanlar arasındaki gelir oranı 1820'de 3 iken 1913'te 11 olmuştur. Bu oran 1950'de 35, 1973'te 44, 1992'de 72 olmuş ve giderek artmıştır. Örneğin İngiltere'nin 1820'deki geliri Etiyopya'nın 1992'deki gelirinin 6 katıdır. Başarılı ülkelerin ortalama gelirlerinin, daha az başarılı ülkelerinkine oranı iki yüzyıl boyunca artış göstermiştir. Japonya'nın 1950'de ABD'ye olan gelir oranı %20 iken 1992'de %90, Avrupa için bu oran 1950'de %26 iken 1992'de %53 olmuştur. Aynı şekilde bazı Arap ülkelerinde bu oran %45'tir.²⁰⁸

Dünyada büyüme oranlarına bakıldığında, 1985–95 arasında Doğu Asya %7'den fazla büyürken, Güney Afrika ülkeleri % -1,1, Uzak Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ise %-3 küçülmüşlerdir. 1985–95 arası Hindistan %3,2, Çin %8,3 büyümüşlerdir. Zaten çok yüksek nüfusa sahip bu ülkelerdeki yüksek büyüme ortalamayı yükseltmiş ve bu şekilde dünyanın yarısından fazlasının %2'den fazla büyüyor olduğunu söylemek mümkün olmuştur.²⁰⁹ Dollar ve Kraay küreselleşmiş zengin ülkelerin büyüme oranlarını; 1960'ta

²⁰⁶ United Nation Development Program; Human Development Report, 1999, s. 1-20.

²⁰⁷ World Bank; The World Bank Annual Report, 2002, s. 7-10.

²⁰⁸ United Nation Development Program; Human Development Report, 1999, s. 38.

²⁰⁹ World Bank; Global Economic Prospects, 2004, s. 9.

%4,7, 1970'te %3,1, 1980'te %2,3 ve 1990'da azalan bir eğilimle %2,2 olarak tespit etmişlerdir. Aynı çalışmada küreselleşmekte olan ülkelerin büyüme trendlerinin yükselme eğilimi gösterdiğini, bu ülkelerin büyüme oranları; sırasıyla %1,4, %2,9 %3,5 ve %5,0'dir. Ülkelerini açık ticarete açmayan küreselleşmeye direnen ülkelerin büyüme trendlerinin azalan bir eğilim gösterdiğini ve bu ülkeler için 1960'ta %2,4, 1970'te %3,3 1980'de %0,8 ve 1990 için büyüme oranını %1,4 olarak tespit etmişlerdir.²¹⁰ Bir grup geliştirmekte olan ülkede, sanayileşmiş ülkelere çok daha yüksek büyüme oranları kaydedilmesine rağmen hayat standartlarının düştüğü gözlemlenmektedir.

Artan büyüme ile beraber ortalama reel gelirler de yükselmektedir. Ancak mutlak yoksulluk içindeki kesimlerde hiçbir olumlu gelişme kaydedilmemektedir. Bu ülkelerde nüfus artış oranlarının yüksekliği gelişmiş ülkeleri yakalayabilmelerinin önünde ciddi bir engeldir. Buna rağmen, durumu farklı yorumlayanlar da mevcuttur. Bunlarda biri olan Dollar'a göre, 1980'den sonra gelirde eşitsizlik azalmıştır. Dolar, bu konudaki gelişmeleri şu şekilde sıralamaktadır:²¹¹

1. Modern tarihte fakir ülkelerin gelirleri hızla arttı, hatta gelişmiş ülkelere daha yüksek gelir elde etmektedirler.
2. Dünyadaki fakir insanların sayısında tarihte ilk defa gözle görülür bir şekilde azalma olmuştur.
3. 200 yıllık küresel yetersizlik artık tersine dönmüştür.
4. Ülkeler arasındaki gelir dengesizliği yükselen bir trend göstermemektedir.
5. Ücretlerde yetersizlik görülmektedir. (4. maddeye zıt düşüyormuş gibi görünebilir.)

Kısa dönemde ülke piyasalarının yabancı şirketlere açılması ile yurtiçi firmaların üzerinde rekabet baskısı artacak ve bir kısmı piyasadan çekilmek zorunda kalacaktır. Rekabet edememe ve işgücü piyasasındaki ücret

²¹⁰ DOLLAR, David ve KRAAY Aart; "Trade, Growth and Poverty", *The Economic Journal*, No:114 February, 2004, s. 22-30.

²¹¹ DOLLAR, David; "Globalization, Poverty, and Inequality Since 1980," *World Bank Policy Research Working Paper*, No:3333, Washington, 2004.

katılımları işgücünün, ticareti yapılan ve yapılmayan mal sektörleri arasında yeniden dağılımını zorlaştırmaktadır. Sonuçta hem işsizlik hem de yoksulluk artmaktadır. Uzun dönemde ise ülke verimli kaynaklarını daha etkin kullanabileceğinden büyüme oranının yükseleceği ve dolayısıyla yoksulluğun azalacağı savunulmaktadır. Ancak beklentilerle mevcut durum arasındaki farklılığın gözden uzak tutulmaması gerekir. Ticaretin serbestleşmesi vasıflı işgücüne olan talebi, vasıfsızlar aleyhine azaltmakta ve böylece gelir dağılımını bozarak yoksulluğu arttırmaktadır. 1980'li ve 90'lı yıllarda, özellikle Latin Amerika ülkelerinde vasıflı işgücüne olan talep yüksek teknoloji kullanımı nedeniyle artmış ve vasıfsız işgücü istihdam dışı kalmıştır. Sonuçta, vasıflı ve vasıfsız işgücü arasındaki ücret farkı da açılmıştır.²¹²

Dolar ve Kraay'ın çalışmasında yazarlar, ithalat ve ihracatın GSMH'ya oranına, yani ticaretin dışa açıklığına ve azalan tarifelere göre ülkeleri, 'küreselleşenler' ve 'küreselleşemeyenler' biçiminde sınıflandırmış ve küreselleşenlerin kişi başına GSMH'larının zengin ülkelere yakınlaştığını göstermişlerdir. Toplam dünya nüfusunun en yoksul %5'lik kesiminin geliri ve 80 ülkenin kişi başına geliri arasında yakınlaşma ilişkisi aramışlar, 40 yıllık veriler ile çalışarak, aralarında pozitif korelasyon bulmuşlardır.²¹³ Sonuçta, küreselleşmenin yoksulların gelirleri üzerinde olumsuz etkisi olmadığını savunmuşlardır. Ekonomik büyüme ve bunu destekleyen politika ve kurumların tüm toplumun ve dolayısıyla da en yoksul kesimin de yararına olduğunu belirtmişlerdir. Böylece, büyümeyi arttırıcı politikalar aynı zamanda yoksulluğu azaltıcı politikalar olarak kabul edilmiştir. Fakat bunun böyle olmadığı daha önce verilen rakamlardan da anlaşıldığı üzere, büyümeyi arttırıcı politikalar sadece sömürgeci ülkelere yaramaktadır.

Rodrik, Dolar ve Kraay'ın makalesi için yazdığı eleştiride teknik verilerle ilgili sorunlara işaret etmiş, çalışmaya dâhil edilen örnek ülkeleri eleştirmiş, örnekler değişince sonuçların da değişeceğini savunmuştur. Çin'in 1980'lerin başında yüksek büyüme sürecine girmiş olduğunu ve

²¹² AGÉNOR, “Does Globalization Hurt the Poor?”, s. 23.

²¹³ DOLAR, David ve KRAAY Aart; “Trade, Growth and Poverty”, **World Bank Policy Research Workin Paper** No:2615, Washington, 2001.

ticarete serbestleşmeye 10 yıldan daha fazla bir zaman sonra gittiğini belirtmiştir. 1980'lerden 1995'e kadar Çin'de tarifelerin gelişmekte olan ülkelerin iki katı, sanayileşmiş ülkelerin dört katı olduğunu, 1996'da ortalama tarifelerin %26'ya ve sonra da %16'ya indirildiğini ifade etmiştir. Yazar benzer durumun Hindistan için de geçerli olduğuna işaret etmiş ve ticaret reformunun bu ülkede 1991–93 döneminde başladığını, 1980'lerde ise tarifelerin %80–90 civarında olup daha sonra ancak %40'lara indiğini belirtmiştir. Bu durumda, alınan verilerin, yanıltıcı sonuçlara neden olduğu öne sürülmektedir.²¹⁴ Quah, dünyanın nüfusu en kalabalık ülkeleri olan Çin ve Hindistan için bir çalışma yapmıştır. Çalışmada bu ülkelerde kişi başına gelir artarken, eşitsizliğinin de sürekli artan bir trend izlediği, yoksulluğun ise büyüme ile birlikte mutlak anlamda azaldığı tespit edilmiştir.²¹⁵

Ülkeler arasındaki gelir eşitsizliği 200 yıldır var olmakla beraber özellikle 1980'li yıllardan itibaren ciddi artış göstermiştir. Dahası, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki gelir adaletsizliği düzelmeye yolunda da görülmemektedir. Kısıtlamaları kaldırarak tümünden dışa açılma, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin kırılğan iç dinamiklerini yıkıcı güçlerin etkisine maruz bırakmıştır. Kalkınma için küresel piyasalara erişim güçlü bir etkendi ancak kalkınmanın başarısı, dünya piyasalarına seçici ve aşamalı bir entegrasyonla mümkündür. Bugün hakim görüş, küreselleşmenin büyümeye olumlu etkisinin maliyetlerinin çok üzerinde olduğu ve gelişmekte olan ülkelerin ticari ve mali akımlara ekonomilerini entegre etmek için tüm engelleri kaldırmaları gerektiğidir.²¹⁶ Gerçekte, sürekli büyümeyi yaratmada başarısız olan ülkeler, küresel entegrasyona sırtlarını dönmüş ülkeler ile çoğunluğu Sahraaltı (sub-Saharan) Afrika'da yer alan ve küreselleşmenin sunduğu fırsatlardan yararlanmak için gerekli önkoşullara sahip olmayan ülkelerdir. Yoksulluğu azaltmanın ve gelir farklılıklarını kapatmanın yolu bu tür engelleri ortadan kaldırmaktır. Fakir ülkelerin büyüme oranları ve gelir

²¹⁴ RODRICK, Don; “*Comments on Trade Growth and Poverty by D. Dollar and A. Kraay*”, **World Bank**, Washington, 2001, s. 19.

²¹⁵ QUAH, Danny; “*One third of the World's Growth and Inequality*”, **Growth and Inequality: Issues and Policy Implications**, (Ed.: S. EICHER ve S. TURNOVSKY), California, 2003, s. 156-173.

²¹⁶ RAO, J. Mohan; “*Development in a Time of Globalization*”, **Working Paper Series**, No:1, University of Massachuttes, 1998, s. 2.

seviyeleri küresel entegrasyon yoluyla yükseltilebilirse, bu ülkelerin gelişmiş ülkelerle olan gelir farklılıklarının azaltılması mümkün olabilecektir.²¹⁷

Sonuç olarak, ekonomik küresel yetersizliğin küreselleşmeden etkilenmesini aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz:²¹⁸

1. Ticaretin ve pazarların küreselleşmesi ile birlikte küreselleşmeye entegre olan uluslararasıdaki gelir boşluğu azalmıştır, artmamıştır.
2. 1914'ten önce yüksek üretim kapasitesine sahip, uluslararası ticarete açılmış ülkeler küresel yetersizliği düşürmüşlerdir ki bunlar daha çok göç alan ülkelerdir.
3. 1914'ten önce yüksek üretim kapasitesine sahip olmayıp, uluslararası ticarete açılmamış ülkeler küresel yetersizliği yükseltmişlerdir ki, bunlar daha çok göç alan ülkelerdir. Küreselleşme aynı zamanda ikinci dünya savaşından sonra OECD ülkeleri arasında yetersizliği artırmıştır.
4. Bütün küresel ve yerel etkiler gösteriyor ki, daha fazla küreselleşme demek daha az yetersizlik demektir.
5. Dünya gelirleri, ulus devletlerin etkisi olduğu sürece yeterli olmayacaktır. Dünya tamamen küreselleştiği zaman dünya gelirleri yeterli olacaktır.

Yukarıdaki ifadeler, küreselleşmeye yüklenen misyonu açıklamakta olup, küreselleşmenin getirisini kısmen de olsa ortaya koymaktadır. Zira son cümle bunun açık ifadesi ve beklentisi durumunda olup, geleceğe atıf yapılarak, gün katlanılabilir kılınmaya çalışılmaktadır.

4.2. Siyasî Alanda Küreselleşme

Konumuzu oluşturan ve kısmen uygulamaya konan GOKAG'ın daha iyi anlaşılması için siyasî alanda küreselleşme bahsinin dikkatlice incelenmesi gerekir. Zira küreselleşmenin siyasî boyutu, ekonomik boyuttan

²¹⁷ LİNDERT, Peter H. ve WILLIAMSON, Jeffrey G.; “Does Globalization Make The World More Unequal?”, **Globalization in Historical Perspective Conference**, NBER, California, 2001, s. 61.

²¹⁸ A.g.m., s. 55.

bağımsız değildir. Siyasî alanda küreselleşme, dünya devletlerinin değişen güçleri ve rolleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Küreselleşme kavramı içerisinde siyasî alanda küreselleşme süreci, devletin temel fonksiyonlarının yerine getirildiği ortamın niteliklerinin değişmesi olarak nitelendirilmektedir. Keohane ve Nye, bu ortamı “karmaşık karşılıklı bağımlılık” olarak nitelendirmektedirler. Birincisi, uluslararası ortamdaki ilişkilere bakıldığında, ulus devletlerin resmi ilişkiler çerçevesinde değil; hükümet dışı elitler, ulus ötesi firmalar, bankalar vb. kanallardan yapılmaktadır. İkinci olarak, dünya politikasındaki konuların hiyerarşisi kaybolmuştur. Ortam, çevre, enerji, nüfus, ticaret gibi konularda ulus ötesi koalisyonlar oluşturmaya zorlamaktadır. Dolayısıyla, devletler artık kendi çıkarlarını savunmaya yönelik “gerçekçi” politikalar yapmaktan uzaktırlar. Devletler ötesi koalisyonlar, ulus devletlerin iç politika-dış politika konusu ayırımı yapmasını zorlaştırmakta, neredeyse yok etmektedir. Üçüncü olarak, devletlerin siyasî ya da ekonomik sorunlarını silah marifetiyle çözmeye teşebbüsleri “marjinal” bir olasılık olarak görünmektedir.²¹⁹ Böylece dünya tarihinde ya tek bir Hegemonik güç olmuş ve bu gücün etrafındaki gelişmelere göre biçimlenmiş, ya da birden fazla güç merkezi olmuş ve bunlar arasındaki çekişme ve rekabet tarihsel olayların belirlenmesinde etkin olmuştur.²²⁰ Tarih incelendiğinde, anlaşmazlığın temelinde ekonomik çıkar mücadeleleri vardır. Küreselleşme ile oluşan ekonomik bütünleşmeler, uluslararası alanda siyasî ilişkileri de etkilemektedir.

Sovyetlerin dağılmasından sonra, iki kutuplu dünyanın çok kutuplu bir yapıya dönüşmesiyle birlikte küresel düzeydeki siyasî ilişkiler, bireysel devletlerin kazanımları açısından kısıtlayıcı bir etki yapmıştır. NATO ve AB gibi kurumların oluşmasıyla güvenlik alanındaki sorunlar da devletin tekelden çıkmıştır. Ayrıca IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlar devleti uluslararasılaştırmıştır. Sonuç olarak, devlet artık eskisi kadar güçlü değildir.

²¹⁹ KHEOHAE, Robert O. ve Nye Joseph S.; “*Realism and Complex Interdependence*”, **The Globalization Reader** (Ed: F. J. LECHNER ve J. BOLI), Madlen, 2000, s. 78-85.

²²⁰ ÇEÇEN, Anıl; “*ABD Süper Güç Olarak Kalabilir mi?*”, **Avrasya Dosyası**, Yaz, 2000, s. 233-251.

Uluslararası kuruluşlar ve ulus ötesi kurumlar önem kazanmakta,²²¹ böylece siyasî anlamda küreselleşme söylemlerine zemin hazırlanmaktadır.

Küreselleşme olgusu, her ne kadar esas olarak ekonomik (ve daha sonra politik, kültürel) bir şey ise de, aslında, en başta coğrafi bir durumun tezahürünü ifade etmektedir.²²² Çünkü ekonomik faktörler de coğrafyadaki zenginliklerden kaynaklanmaktadır. 1490'dan sonra Avrupa'nın dışarıya açılmasının altında yatan gerçek kaynakların yeterli olmaması ve sömürgeciliğin yayılmasıdır. Bunun neticesinde kendisini arayan Avrupa, ulus devlet yapılaşmasını tamamladıktan sonra, dünya teritoryası üstünde hâkim olma ve kendi içinde devletler üstünlüklerini aramaya başlamışlardır. 20. yy. uluslararası politikanın oluşumunda önemli yer tutan 'nüfuz bölgesi' ve 'güç dengesi' kavramları, ekonomi politiğin oluşumuna yön vermiştir.²²³ Bu konuda Westfalya Anlaşması genellikle bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Ulusal orduların ve ulus devletlerin ortaya çıkışı 13. ve 14. yüzyıllardır. Bu noktadan itibaren ulus devletler ilk defa Westfalya anlaşması ile birbirlerini tanımışlardır. Westfalya anlaşmasının en önemli hususu bir anlamda klasik egemenliğin kavramları olan toprak ve otoritedir.²²⁴ Aslında söz konusu anlaşma Avrupa iç barışının oluşmasını temin etmiştir.

Spykman, devletlerin ancak güç siyasetine göre ayakta kalabileceklerini, uluslararası ilişkilerde en önemli faktörün güç olduğunu ifade etmektedir.²²⁵ Günümüzün hegemonik gücü olan ABD'nin hegemonik düşüncelerinin alt yapısını Spykman'ın temel düşünceleri oluşturmaktadır. Hegemonya bir zenginlik elde etme, bir birikim aracıdır. Hegemonya; politik birimler, devletler ve onları oluşturan sınıflar arasında zor aracılığıyla oluşturulan artı birikim hiyerarşisidir. Dolayısıyla Hegemonik merkez/devlet ve onun yönetici mülk sahibi sınıflarına artıdan ayrıcalıklı bir pay ve bu payı alabilmeleri için politik-ekonomik güç sağlayan bir birikim ve yönetim

²²¹ HELD, David ve MCGREW, Anthony; "Globalization and The Liberal Democratic State", **Government and Opposition**, Volume: 28, No: 2, 1993, s. 268-274.

²²² GÜVENÇ, Küreselleşme ve Türkiye, s. 109.

²²³ KURTOĞLU, Çelik; "Türkiye ve Ekonomi Politik", **Foreign Policy Türkiye**, Güz, 1999, s. 64.

²²⁴ SMITH Baylis S.; **The Globalization of World Politics, An Introduction To International Relations**, New York, 1999, s. 19, 41.

²²⁵ TEZKAN, Yılmaz ve TAŞAR, M. Murat; **Dünden Bugüne Jeopolitik**, İstanbul, 2002, s. 126.

merkezleri hiyerarşisi kurmak zorundadır.²²⁶ Söz konusu hiyerarşi, önce kendi içinde kurulmuş, sonra küreselleşme ile yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.

20. yüzyıla gelindiğinde ise, hâkimiyet teorileri çerçevesinde dünyanın hâkim güçler tarafından işgal edilmeye veya uzaktan da olsa kontrol edilmeye çalışılmıştır. 20. yüzyıldaki iki büyük dünya savaşı, “süper hegemon” olmak isteyenlerin çatışmalarından kaynaklanmaktadır. Hegemonik üstünlük 16. yüzyılda İspanyaya, 17. yüzyılda Hollanda’ya, 18. ve 19 yüzyıllarda Britanya’ya 20. yüzyılda da Birleşik Devletlere geçmiştir.²²⁷ Soğuk Savaş boyunca SSCB doğu Avrupa üzerinde, ABD ise, kapitalist dünya üzerinde hegemonya uygulamıştır.²²⁸ SSCB’nin dağılmasıyla tek süper hegemon olarak kendini gören ABD, doğrudan veya çeşitli kuruluşlar aracılığıyla dünyanın pek çok ülkesinde artıya el koymakta ya da buna ortak olmaktadır.

Kongar’a göre, küreselleşmenin siyasal ayağı, “ABD’nin siyasal liderliği ve dünya jandarmalığı”dır.²²⁹ Bu tanımlamayı ABD tek emperyalis ülke olmak istemektedir şeklinde açmamız daha uygun bir yaklaşım olacaktır. Küreselleşmeye siyasî anlamda bakıldığında, küreselleşmenin yeni aktörleri olan; çeşitli bölgesel ve uluslararası örgütler ile çok uluslu şirketlerdir. Bunlar giderek daha yoğun bir şekilde uluslararası arenada seslerini duyurmaya ve bu kapsamda daha etkin olmaya çalışmaktadırlar.²³⁰ İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya liderliği mücadelesi konusunda ABD tarafından uygulanan politikalar, 1960’lı yıllarda somutlaşarak devam etmiştir. 1980’li yıllarda ise büyük bir ivme kazanmıştır. Takip edilen politikalar; günümüz dünyasının siyasî ve ekonomik ilişkilerinde aktif roller üstlenen, yabancı sermayenin her zamankinden daha fazla yaygınlaşmasını sağlamıştır. Ekonomiden devlet

²²⁶ GILLS, K Barry ve FRANK, A. Gunter; “*Dünya Sisteminde Çevrimler, Krizler ve Hegomonik Değişiklikler*”, **Dünya Sistemi, Beşyüz Yıllık mı, Beşbin Yıllık mı**, (Der.: B. GILLS ve G. FRANK), (Çev.: E. SOĞANCILAR), Ankara, 2003, s. 291-295.

²²⁷ A.g.m., s. 346.

²²⁸ ROBINSON, William I.; “*Küresel Kapitalizm ve Ulus aşırı Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller*”, **Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme**, (Der. ve Çev.: C. KARADELİ), Ankara, 2005, s. 144.

²²⁹ KONGAR, **Küresel Terör ve Türkiye**, s. 23.

²³⁰ SERDAROĞLU, Serdar; “*Küreselleşme, Ticaret ve Uluslararası Düzenlemeler*”, **Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme**, (Der.: C. KARADELİ), Ankara, 2005, s. 234-235.

müdahalesinin kaldırılması ve tüm ülkelerde serbest piyasa ekonomisinin şartlarının yerine getirilmesi gibi amaçların gerçekleştirilmesi için 2. Dünya Savaşı sonrası ABD öncülüğünde kurulan IMF, DB ve GATT gibi uluslararası kuruluşların kurulması sağlanmıştır. Dünya sömürgecilerin liderliğini elde etmeye çalışan ABD, böylece diğer gelişmiş ülkeleri de yanına alarak dünya siyasetindeki etkinliğini daha da artırmıştır. Bugün Ortadoğuda yapılan ve muhtemelen yapılmaya devam edilecek olan da, söz konusu durumun, Ortadoğu aynasına yansımından başka bir şey değildir.

Nitekim bu tür yansımalar karşı direnişler de görülmektedir. Örneğin, Seattle'daki Dünya Ticaret Örgütü toplantısında, bir tarafta çok uluslu şirketler kendi ağılarıyla toplantının gündemini şekillendirmeye çalışırken, diğer tarafta bireyler, yine benzer araçları kullanarak ortaya konulan gündeme karşı örgütlendiler. Devletler neredeyse tüm bu gelişmelerin dışında kalmış gibi gözükseler. Gündemi belirleyen sivil toplum örgütleri ve çok uluslu şirketler, gündeme karşı direnenler ise bireyler, vatandaşlar veya bunların oluşturduğu yine sivil toplum örgütleri olmuştur.²³¹ Ne var ki, ulusal, bölgesel ya da yerel çıkarların, küresel ideoloji veya hedeflerle belirlenmiş genel çıkarlara feda edilmesini sağlayacak yeni bir süreç ve anlayış gelişmiş durumdadır.

21. yüzyılın uluslararası sistemi, görünüşte bir karşıtlıklar ve belirsizlikler sistemidir. Küreselleşme bir yandan yerel olanı destekleyerek, parçalanmayı arttırmakta, bir yandan da birbiriyle ittifak yapma zorunluluğu duyan yapılar ortaya çıkarmaktadır. Yeni sistemin 18. ve 19. yüzyıl Avrupa devletler sistemine benzeyeceğini, yani birden fazla ülkeden oluşan bölgesel ittifaklarla yürütülen bir sisteme dönüşeceği öngörülmektedir. Bu bağlamda da Kissinger'e göre, yeni düzen, en az altı büyük güçten; ABD, AB, Çin, Japonya, Rusya ve Hindistan ile orta büyüklükteki birçok devletten oluşacaktır.²³²

²³¹ TUNA, Doğu O.; “*Küreselleşme Karşıtlığının Üzerine*”, **Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme**, (Der.: C. KARADELİ), Ankara, 2005, s. 110-120.

²³² KISSINGER, **Diplomasi**, s. 12-15.

Ancak, tek kutuplu düzene karşı büyük devletler; Çin Halk Cumhuriyeti, Japonya hatta Almanya ve Fransa tek kutuplu dünya düzenini istememeye başlamışlardır. Bu görüşler, küreselleşme sonucu oluşan yeni siyasal ortamdaki farklılaşmaları ve çelişkili ilişkileri de ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.²³³

Küreselleşmenin siyasî yönü üç denge üzerine kuruludur, çünkü serbest piyasa ve liberalizm bireyler ile ulus devletleri ve dünya güçleri ile diğer dünya ülkelerini karşı karşıya getirmiştir. Bunlar:²³⁴

1. Ulus devletler arasındaki denge,
2. Ulus devletler ile küresel piyasalar arasındaki denge,
3. Bireyler ile ulus devlet arasındaki dengedir.

Küreselleşme ile ulus devletlerin iktidarı azaltılarak, uluslararası kuruluşlar ile ulus devlet arasında denge kurulmaya çalışılmaktadır. Küreselleşme için aşırı düzenlemeye giden hükümetler daha önemli hale gelmektedir. Ulus devletlerin girişmiş olduğu bu düzenlemeler bazı uluslar-aşırı aktörlerin güçlerini arttırmaktadır. Bu bağlamda, küreselleşme bir oyuna benzemektedir. Fakat hiç kimsenin skor saymadığı bir oyunda daha güçlü devletler hala etraftaki büyük oyuncular.²³⁵ Bu ifadelerle rağmen Friedman'ın temele yerleştirdiği "denge" kavramının tam manasıyla tersine işlediğini söyleyebiliriz. Dengesizlik ulus devletler aleyhine bozulmakta, denge peşinde olanlara yönelik olarak da ekonomik, siyasî ve nihayet askerî müdahalelerde bulunmaktadır. Zira küresel menfaatler hem ulusların hem de bireylerinkinden üstün tutulmakta, üstünlüğü arttırmak için de gereken her şeye müracaat mubah sayılmaktadır. Büyük Ortadoğu Projesi de küresel menfaatin artırılması ve devam ettirilmesinin bir parçası olarak siyasî arenada boy göstermektedir. Tabii ki demokrasi, dünya barışı, insan haklarının temini ve sanal diktatörlüklerin yerleşmesi için mevcut diktatörlerin ortadan kaldırılması söylemine müracaatla yapılacaktır.

²³³ HACISALİHOĞULLAR, Yaşar İ.; **Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye**, İstanbul, 2001, s. 45.

²³⁴ FRIEDMAN, **Küreselleşmenin Geleceği**, s. 35-36.

²³⁵ PIERSON, Christopfer; **Modern Devlet**, (Çev.: D. HATTATOĞLU), İstanbul, 2000, s. 266.

Siyasetin küreselleşmesi, sonuçta dünyanın iktidarsızlaşması olarak değerlendirilmektedir.²³⁶ Artık devlet git gide küreselleşmekte veya uluslararasılaşmakta; yani devletin politika yönelişi kendi topraklarından dışarı kaymakta ve devlet ulus dışı bölgesel ve küresel piyasa güçlerinin yararına bir araç olarak çok-uluslu şirketlerin, bankaların ve gittikçe artan derecede para tacirlerinin istekleri doğrultusunda hareket etmektedir.²³⁷ Devletler ve uluslararası ilişkilerin esas yapısını, küresel ilişkiler oluşturmaktadır. Geçmişte ulusal iktisatlar, devlet sınırları içinde yer alırken şimdi artık devletler küresel güçlerin oluşturmuş olduğu pazarların içine yerleştirilmiş aktörler olarak görülmektedir.²³⁸ Bu şekilde egemenlik anlayışının içi boşaltılmakta ve yeni egemenlere yer açılmaktadır.

Özellikle, ulusal devletlerin, ekonomik kuralları belirlemede uluslararası karar mekanizmaları ve çok uluslu şirketleri dikkate alarak politikalar izlediği tartışılmaktadır. Yeni dünya düzeninde ulusal sınırların dışındaki kurumlar; çok uluslu şirketler, uluslararası niteliği bulunan toplumsal örgütler ve düzenleyici kurumların önem kazanması, ulus devleti bir kenara itmekte ve sistemi devlet odaklı olmaktan çıkarmaktadır.²³⁹ Dolayısıyla da küreselleşme, ulus devletin özerkliğinin ve bağımsızlığının sorgulanması olarak görülmektedir.²⁴⁰ Daha önce yaşanmış olan ulusal bağımsızlık mücadelesi anlamsızlaştırılırken, ulusal bağımsızlık da amaç olmaktan çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Ekonomik bütünleşmeler, dünyadaki siyasî yapıyı da etkilemiştir. Çünkü pek çok siyasî sorunun temelinde, ekonomik çatışmaların, çıkarların ve sorunların yattığı bir gerçektir. Ekonomik birleşmelerle bu sorunların azalması olası bir sonuç olarak değerlendirilmektedir.²⁴¹ Küreselleşme, kapitalizmin arka plan görüntüsü olarak insanlığa bir şeyler katmanın çok

²³⁶ HABERMAS, Jürgen; **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akibeti**, (Çev.: M. BEYAZTAŞ), İstanbul, 2002, s. 103.

²³⁷ FALK, **Yırtıcı Küreselleşme**, s. 51-52.

²³⁸ HABERMAS, **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akibeti**, s. 26.

²³⁹ GERŞİL, Gülşen S.; “*Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmelerin Çalışma İlişkilerine Etkileri*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2004, s. 154.

²⁴⁰ TURNER, Bryne; **Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm**, (Çev.: İ. KAPAKLIKAYA), İstanbul, 2002, s. 171.

²⁴¹ GÜZELCİK, **Globalleşme Ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı**, s. 27.

uzağında görünmektedir. Günümüzde küreselleşmenin temelini kâr ögesi yerleştirilmiştir. Küreselleşme söyleminde devletlerin artık daha az “egemen” varlıklar olarak işleyecekleri, buna karşın uluslararası “idare”ye daha çok katılacakları yaygın bir tezdur. Bu düşünceler doğrultusunda; ulus devletin temel işlevi, ulus üstü ve ulus altı yönetim mekanizmalarının sorumluluklarını tanımlamak ve meşrulaştırmak ile sınırlandırılmaya çalışılmaktadır. Bu durumu daha açık ifade edersek; ulus devlet pazarının iyi işleyebilmesi için sadece bir etken olarak görülmektedir. Ulus devlete biçilen rol; en az masrafla sosyal ve kamusal hizmetleri sağlamaktır.²⁴²

Devletin ılımlılaşması daha çok dahili alanda kendi kaderini tayin etme problemini ortaya çıkarmaktadır. Dahili seviyede kendi kaderini belirleme ile ilgili düzenlemeler yapıldığı ölçüde, devlet ulusal hükümdarlığından vazgeçmekte ve siyasî gerçeklik hakkındaki modernist haritaların geometrik niteliğini tersine çeviren bir yeniden feodalleşme, yeniden aşiretleşme süreci başlamaktadır. Dolayısıyla, “Devletin mevzileri tutmadaki direnci bir biçimde sınanıyor. Bir seviyede siyasî hayat için kendine yeterli düzenleyici çerçeve olarak devletler sistemi artık” tarih olmuştur şeklinde vurgulanmaktadır. Devlet küresel bir seviyede üstün siyasî unsur olarak kalmaya devam etmekte; ancak bir devletin sistemi diye adlandırılan devletler topluluğu artık küresel politika sürecinin denetimini sürekli olarak elinde bulunduramamaktadır. Devletler ulus devlet bütünlüğünü korumada zayıflatılmaya çalışılmaktadır. Devlet haricindeki unsurlar ise dünya düzeninin biçimlenmesinde artan bir güç ve nüfuza sahip olmuşlardır.²⁴³

Devletin rolünün azalacağını ya da devletleri artık uluslararası şirketler yönetecek diyenler, eşitsizlik, işsizlik, kirlilik ve en önemlisi sömürgeciliğin devam etmesi gibi konuları göz ardı etmektedirler. Bu ve benzeri hususlar tartışmasız olarak devletin önemli bir rol oynamasını gerektiren hususlardır. Aksi takdirde tekrar feodal sisteme, zorbanın hüküm sürdüğü adaletin

²⁴² HIRST ve THOMPSON, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, s. 204-209.

²⁴³ FALK, **Yırtıcı Küreselleşme**, s. 32-46.

olmadığı ve insan haklarının savunulmadığı, insan haklarının olmadığı kaotik bir dünyaya döneriz.²⁴⁴

Bütün bu görüşler ortaya koymaktadır ki, küreselleşmenin amacı ulus devletlerin işlevlerini daraltmak ve siyaseten iktidarsız kılmaktır. Bu çerçevede değerlendirdiğimizde, küreselleşme karşısında ulus devletlerin varlığı, küreselleştiriciler için ciddi bir tehdit olarak algılanmaktadır. Söz konusu tehdit, ulus devletlerin iktidar zafiyetine uğratılarak, ortadan kaldırmaya çalışırken; potansiyel tehdidi de düşünmek suretiyle ulus devletler parçalara bölünerek güçsüz kılınmaya çalışılmaktadır. Bugün Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde bölgede yürütülen strateji ve bu istikamette geliştirilen taktikler bu çerçevede belirmektedir. Gerek Irak'ta manipüle edilen etnisite ve mezhep odaklı çatışmalar, gerekse Türkiye üzerinde yoğunlaşan etnisite ve kimlik tartışmaları ile PKK ve din üzerinden yapılan bölücü ve ayrılıkçı hareketler, küresel planların bölgesel uygulamaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında söz konusu proje ile hem bölgedeki kaynakların ele geçirilmesi, hem de küçük ve kaotik yapıların ortaya çıkması kaçınılmaz olurken; büyüklük sadece projenin isminde kalmaktadır.

4.3. Kültürel Alanda Küreselleşme

Küreselleşme dünyayı bir örümcek ağı gibi saran dev medya kanalları ile sürekli pompalanmakta, bir asit yağmuru gibi zihinlere sürekli boca edilmektedir. Böylece zihinler küreselleşmeye hazır, iradeler ise bunun karşısında zayıf hale getirilmektedir. Bu durum zihinlerle kültürler arasındaki bağı kopartarak, tek kültürün egemen olduğu bir zihniyete sürüklemeye çalışmaktadır.

Kültürel alanda değerlendirdiğimizde küreselleşme, doğası gereği, toplumların önündeki sınırların kaldırılması ve diğer toplumlarla "tesviye" (eşitleme=diğerlerinden biri olma) edilmeleri bakımından çözücü bir nitelik

²⁴⁴ STIGLITZ, *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, s. 13.

taşımaktadır.²⁴⁵ Küreselleşmenin etkisiyle “tek doğrucu” yaklaşımlar, kuşatıcı dünya görüşleri, kaçınılmaz olarak terk edilmesi gereken katılıklar olarak değerlendirilmektedir. Çünkü küreselleşme kültürel alanda öncelikle, “biyografilerin küreselleşmesi” kavramını ortaya çıkarmaktadır. Biyografilerin küreselleşmesi kavramının ihtiva ettiği hususlar; nispi olarak, dış dünyaya daha kapalı ve kesinlik yüklenmiş dinler, kültürler, uluslar ve meslek örgütleri arasında diyalogların başlamasını kabul gördüğü hususlar olarak düşünülmektedir.²⁴⁶ Yukarıdaki açıklamalara dayanarak hiçbir kültür, inanç ya da ideoloji bir diğerdenden bağımsız olarak küreselleşme olgusu içerisinde varlığını sürdürmez tespitini gerekli kılmaktadır. Herhangi bir kültür, kendisini evrenselin yerine koyamaz şeklinde de yorumlanabilmektedir.

Küreselleşme, ulus devletlerin içinde, hem de dünya devletleri arasında yeni çatışmalar ortaya çıkartarak, toplumsal bir çözülme²⁴⁷ meydana getirmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle ABD kültürünün dünyada yayılması ile milli toplumların ahenk ve birliği de tahrip edilmektedir. Başka bir ifadeyle, “yerleşik milli hayat tarzlarının bütünleştirici gücü zayıflamakta, vatandaşlar arası tesanütün nispeten mütecanis temeli sarsılmaktadır.”²⁴⁸ Yukarıdaki ifaden de anlaşılacağı gibi küreselleşmeden toplumların bütünleştirici ana unsuru olan kültür etkilenmekte ve temelleri yozlaşmaktadır.

ABD kendisini küreselleşmenin baş aktörü olarak görmektedir. Bu bağlamda da kültür politikası, yayılcılık, ele geçirme, tahrip etme yani Amerikanlaştırma çabası içerisinde en önemli konular olarak görülmektedir. Belbutowski, Amerikanlaştırma gereğini şu şekilde açıklamaktadır: “Amerika’nın 21. yüzyıldaki fonksiyonu için, politikacı ve liderler için vazgeçilmez güç kültürdür, hem içeride hem de dışarıda üzerinde çalışmak zorunda olduğu ana unsurdur.”²⁴⁹ Amerika için çatışmaların ve

²⁴⁵ PIETERSE, N. Jhonson; *Globalization as Hybridization*”, **The Globalization Reader**, (Ed.: F. J. LECHNER ve J. BOLI), Madlen, 2000. s. 100.

²⁴⁶ BECK, Ulrich; **What is Globalization**, (Çev.: P. CAMILLER), Madlen, 2000, s. 72-73.

²⁴⁷ RODRICK, **Küreselleşme Sınırı Aştı mı?**, s. 20, 97.

²⁴⁸ HABERMAS, **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akibeti**, s. 95-103.

²⁴⁹ BELBUTOWSKI, M Paul; *The Strategic Implications of Cultures in Conflict*”, **Parameters**, Volume:26, No:1, Spring, 1996, s. 32-34.

karışıklıkların çözülebilmesi için küresel Amerika kültürünün yayılması gerektiği kaydedilmiştir.

Robertson, küreselleşme ile birlikte küresel saha ve “kültürel bir sistem” oluştuğunu ileri sürmektedir. Buradan hareketle; “bir bütün olarak küresel saha, uygarlıkların, kültürlerinin, ulus toplumların, ulus-içi ve uluslararası hareketler ile uluslararası örgütlenmelerin, alt-toplumlar ile etnik grupları, toplum-içi gurupların, bireylerin ve benzerlerinin giderek daha fazla baskı altına alındığı ama aynı zamanda farklı bir biçimde güçlendirildikleri bir noktaya doğru”²⁵⁰ sıkışmaktadır.

Küreselleşme süreci, eş zamanlı olarak, iki kültür görüntüsü sunmaktadır. Bunlardan ilki “tikel kültürün” üst sınırlarına ulaşmaktır. Bu düşünceye göre; tüm heterojen kültürler, dünyayı kapsayan hakim kültürün içinde erimektedir. Bu kültür görüntüsü, küresel mekanın ele geçirilmesini içermektedir. İkinci görüntü ise, “kültürlerin sıkışması” ile ilgilidir. Farklı kültürler, hiçbir etkileyici güç olmaksızın yan yana akmaktadır.²⁵¹ Yukarıdaki düşünceler milli kültürlerin yurtsuzlaştırılmasından başka bir şey değildir. Hangi kimliklerin nasıl ne şekilde etkiledikleri belli olmayan bir kültür yada kültürsüz bir dünya oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Küresel bir kültürün varlığını savunanlar, yerel kültürün küreselleşmesiyle artık bir küresel kültürün oluştuğunu ortaya atmaktadırlar.²⁵² Küresel kültür üzerinde ortak noktalardan hareketle küresel kültür, bolluk yaratan ürün yelpazesi, etnik yapıları yerel motifler ve bunların oluşturduğu genel insani değer ve ilgilerin bir arada bulunduğu, bütün bunların gelişen iletişim sistemleri ile bağlantılı olduğu yeni bir düzen olarak ifade edilmektedir.²⁵³ Ancak, iletişim teknolojisinin çok ilerlemesi, küresel kültürün niteliği üzerinde farklı yorumlar yapılmasına sebep olmaktadır. Küresel kültüre karşı çıkanlar, iletişim kanalları kullanılarak kültürel farklılık üzerinde bir hegemonya yaratıldığını ileri sürmektedirler. Diğer cephede

²⁵⁰ ROBERTSON, **Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**, s. 103.

²⁵¹ TUTAR, Hasan; **Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi**, İstanbul, 2000, s. 57.

²⁵² KEYMAN, Fuat E.; **Radikal Demokrasi ve Türkiye**, Ankara, 1999, s. 41.

²⁵³ SMITH, D. Anthony; “Towards a Global Culture?”, **Global Culture**, (Ed.: M. FEATHERSTONE), London, 1993, s. 127.

olanlar ise; iletişim teknolojisi ile beraber alt kültürler üstündeki baskının kalktığı ve başkalarının sesinin tüm dünya yüzeyine yayılmasını sağladığına dikkat çekmektedirler.²⁵⁴ Küresel kültüre yapılan en sert eleştiri küreselleşmenin kültürel motifleri kullanarak, kendi emperyalizmini yarattığı ve bu durumun sömürgecilikle aynı olduğudur. Bu eleştiriya katılmamak mümkün değildir. Çünkü küresel kültürü oluşturmayı emperyalizmden bağımsız düşünmek gerçekçi olmayacaktır.

Genel olarak bakıldığında, küresel kültürün oluşumunun yok sayılması anlamlı bir tepkiyi ifade etmemektedir. Çünkü, günümüzde yaşanan durumda kültür, zaman ve mekana bağlı değildir. Ayrıca, bu kültüre sembollerin karıştığı da görülmektedir.²⁵⁵ Böyle karmaşık yapıya sahip küresel kültür farklı kaynaklardan beslenmektedir. Dolayısıyla, tek bir küresel kültürün oluşmasının değil, değişik kültürlerin bir araya gelmesi ve oluşan karmaşık yapının etki alanının genişlemesi söz konusu olmaktadır.

İnalcık, kültürel öğelerin alınmasının “taklit, prestij ve egzotizm; yani yabancı kültürlerle merak ve hayranlık gibi sosyal–psikolojik faktörlerin yanı sıra maddi bakımdan sosyal teması sağlayan ticaret, iki kültür arasında aracı grupların varlığı, sürgün ve göç, din değiştirme ve yabancı uzman istihdamı gibi şartlar ve faktörlerle”²⁵⁶ gerçekleştiğini belirtmektedir. Tomlinson, küreselleşmenin kapitalist bir tüketim kültürü yaratmakta olduğunu ve her türlü kültür faaliyetinin ve deneyiminin bu kültür içerisinde “metalaşmakta”²⁵⁷ olduğunu belirtmektedir. Dünyanın her yerinde insanlar “Mc Donald’s ürünlerini tüketmesi, benetton giysileri giymesi, CNN, BBC izlemesi, Lady Diana’nın ölümü üzerine ya da Bill Gates’in firmasının rekabet gücü üzerine aynı anda yorum yapması”²⁵⁸ bunun en iyi örnekleri sayılabilir.

²⁵⁴ WHELLER, Deborah; “*Global Culture or Cultural Clash*”, **Communication Research**, Volume:25, August, 1999, s. 359.

²⁵⁵ SMITH, D. Anthony; *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*, (Çev.: D. KÖMÜRCÜ), İstanbul, 2002 s. 15-20.

²⁵⁶ İNALCIK, Halil; “*Kültür Etkileşimi, Küreselleşme*”, **Doğu-Batı**, Sayı:18, Şubat-Nisan, 2002, s. 73.

²⁵⁷ TOMLINSON, John; **Kültürel Emperyalizm**, (Çev.: E. ZEYBEKOĞLU), İstanbul, 1999, s. 120.

²⁵⁸ BÜYÜKUSLU, Ali Rıza; “*Küreselleşmenin Sosyal ve Kültürel Hayata Etkisi*”, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, (Der.: V. BOZKURT), İstanbul, 2000, s. 122.

Tomlinson, ulusal kültürel kimliğin metalar vasıtasıyla “sömürgeleştirilmesinin” nasıl gerçekleştirildiğine General Motors’un kampanyalarından örnek vererek açıklamaya çalışmaktadır. 1970’li yıllarda General Motors’un Avustralya’da Holden otomobillerini satmak için başlattığı kampanyada kullandığı sloganı gösterir: “Futbol, köfte, kanguru ve Holden otomobilleri. Güney yıldızları altında hepsi beraber gider.”²⁵⁹ Bu örnek göstermektedir ki, hedeflenen kitleleri, kendilerine kendi ulusal dillerinde hitap edildiğinde bunun küresel bir kampanyanın bir çeşidi olduğunu fark etmeleri mümkün olmamaktadır. Bu slogan alınıp Türkiye’de Türk kültürüne uyarlanarak da aynı kültürel kimlikle ifade edilebilir.

Tolinson’a göre, küreselleşme türdeşleştirici bir rol üstlenmiştir. Çünkü bütün dünya aynı şeyleri duymakta, her yer birbirine benzemektedir. Mimari tarzlar benzer hale gelmekte; dükkânlarda benzer ürünler satılmaktadır. New York’tan Yeni Delhi’ye kadar her yerde radyo ve kasetçalarlarda Batı pop müziği yükselmektedir.²⁶⁰ Aynı şekilde sürekli bir tüketim ve marka kampanyası şirketler tarafından yürütülmektedir. Küreselleşmeyle birlikte iletişim teknolojisinde yaşanan büyük değişikliklerle beraber insanların birbirleriyle kurmuş oldukları yüz yüze ilişkiler yok olmakta, sanal ortamlarda mutluluk arayan bireyler ortaya çıkmaktadır. Bu durum, birçok psiko–sosyal sorunun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Küreselleşme, fertleri kendi sosyal ortamlarından kopartıp yalnızlaştırmakta; geleneksel ilişkiler içinde kopartılan kişi sosyal ve manevi tatminini artık sadece tüketerek sağlamaktadır. Her şey çok çabuk eskimekte, eski olanın yerine hemen yenisi alınmaktadır. Dünyadaki ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmını elinde bulunduran çokuluslu şirketler bugün dünya politikasında da etkin bir rol oynamaktadır. Kazançlarını artırmak için sürekli yeni pazarlar arayan çokuluslu şirketler girdikleri ülkelerde sürekli olarak bir tüketim kampanyası yürütmekte ve bağlı buldukları merkez ülkenin kültürünü ihraç etmektedirler.

²⁵⁹ TOMLINSON, *Kültürel Emperyalizm*, s. 170-171.

²⁶⁰ A.g.e., s. 49-50.

Küreselleşme ile birlikte, bugün düzenli bir küresel kültür aktarımından ziyade hızlı, tamamlanmamış, oldukça farklılaşmış bilgi akışlarının hayatlara tatbiki söz konusudur. Küreselleştirici ama hiç de türdeş olmayan bir kültür mevcuttur. Bunun iyi, zenginleştirici ve verimli olduğunu düşünsek bile, bu tür bir kültürün yarattığı ikilemlerle nasıl baş edeceğimizi henüz ortaya koyamamaktayız.²⁶¹ King, bu durumu “insanın gitgide köklerini yitirdiği, kültürün her geçen gün yurtsuzlaştığı”²⁶² şeklinde ifade etmektedir.

Elektronik iletişim, küresel imge ve kimliklerin giderek daha çok paylaşılmasına, birbirine yaklaşmasına ve melezleşmesine yol açmaktadır. Doğu giderek daha fazla Batıya eklenmekte, Afrika'nın uzak bir köşesindeki yerliler bir Amerikan pembe dizisinin karakterleriyle özdeşim kurabilmektedirler.²⁶³ İletişim alanındaki gelişmeler ülkeler arasındaki kültürel sınırları büyük bir hızla kaldırmıştır. Uydu kanalları sayesinde artık dünyanın her ülkesini, özellikle de bu teknolojiyi ihraç eden ülkeleri her yönüyle, kendi ülkemizle kıyaslama fırsatı bulabilmekteyiz. Bu ülkenin kültürel değerleri yavaş yavaş, onlar farkında bile olmadan kendilerinin sahip olduklarının yerini almaktadır.

Giddens'a göre, küresel kozmopolit toplumun özünde yatan bir değişim söz konusudur. Küreselleşme toplumların “geleneklerini” yok etmektedir. Batı ülkelerinde şimdi yalnızca kamusal kurumlar değil, gündelik hayat da geleneğin kısılcısından kurtulmaktadır. Dünyanın diğer toplumları ise, geleneklerinden uzaklaşma sürecine girmişlerdir.²⁶⁴ Kitlesele üretim–kitlesele tüketim ilişkisi, dünya toplumlarını tek tipleşmeye götürmektedir. İnsanlığın kültürel zenginliğini, çok sesliliğini oluşturan yerel değerler yok edilmeye çalışılmaktadır. İnsanlık küreselleşme söylemi çerçevesinde tek tipli bir toplum haline getirilmektedir.²⁶⁵ Ayrıca iletişim araçları tarafından yönlendirilen büyük kitleler pasif alıcılar haline dönüştürülmektedir.

²⁶¹ ABOU- EL- HAJ, Barbara; “*Kültürel Müdalenenin Dilleri ve Modelleri*”, **Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, s. 171-172.

²⁶² KING, Antony D.; “*Kültür Mekanları, Bilgi Mekanları*”, **Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, (Çev.: O. ŞEÇKİN ve Ü. H. YOLSAL), (Der.: A. D. KING), Ankara, 1998, s. 23.

²⁶³ HABLEMİTOĞLU, **Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere**, s. 61-65.

²⁶⁴ GIDDENS, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, s. 56-57.

²⁶⁵ HABLEMİTOĞLU, **Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere**, s. 120.

Küresellik ve yerellik kavramları kültür içerisinde değerlendirilmesi gereken bir konudur. Küresel ile yerel arasındaki etkileşim, insanların kendilerini tanımlayacak yeni kimlikler inşa etmelerini belirleyebilmektedir. Böylece birey için dinamik çok sayıda seçeneği ortaya koyan bir seçim yapma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim içinde yaşanılan çağda dinî-mezhpsel, etnik, ulusal, aile ya da aşiret türünde yerel kimlik arayışlarının olağanüstü bir yoğunluk gösterdikleri söylenebilmektedir. Daha açık bir ifade ile, modernite çağının en önde kimlik türü olan ulusallık yeniden yorumlanırken, ona rakip çok sayıda kimlik türü ya da ölçütlerinin de siyasal yaşamı belirlemeye başladığı gözlemlenmektedir.²⁶⁶

Küresellik içerisinde günlük hayatta yaşadıklarımız zorunlu olarak yereldir ve bu deneyim, gitgide küresel süreçler tarafından şekillendirilmeye çalışılmaktadır. Ulus devletin topluluğunu hayal etmek, bu topluluk mekânsal olarak yayılmış olmasına rağmen mümkün görünmektedir. Fakat bu durum küresel düzeyde mümkün değildir çünkü ne küresel kimlik tasavvurları, ne de bu düzeydeki uygulamaları düzenleyen etkin küresel kurumlar mevcuttur. Küresel olanın kültür mekânı, bizim sürekli olarak ve özellikle de kitle iletişim araçları tarafından gönderildiğimiz bir sanal mekândır.²⁶⁷ Birey sanal ortama alınca sıkı bir mesaj bombardmanı ile zihninin yönlendirilmesi kolaylaşmaktadır.

Değişimin hızla yaşandığı dünyamızda toplumsal yaşamın her alanında yeni değer yargılarının ve yeni alışkanlıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Teknolojinin sayesinde televizyonlar, internet, CD ve kasetler, çeşitli yabancı markalar, sinema filmleri ve gazete haberleri, gençler üzerinde anne-baba ve öğretmenlerden daha fazla etkili olabilmektedir. Bugün, birçok ülke insanı, sanal ortamda tanıştıkları insanlarla aileleri ile paylaştıklarından daha çok şeyi paylaşır duruma gelmişlerdir. Hamburger, Cola ikilisi vazgeçilemeyecek alışkanlıklar arasında yer almaktadır. Küresel şirketler tarafından üretilen mallar, değişik şehirlerde aynı vitrin düzenlemeleri ile satışa sunulmaktadır. Yerel zevkler, alışkanlıklar ve toplumsal ilişkiler büyük

²⁶⁶ A.g.e., s. 118.

²⁶⁷ TOMLINSON, *Kültürel Emperyalizm*, s. 257.

boyutlarda değişmektedir. Bu aşamada “Hiçbir ulus diğer bir ulusun taklitçisi olmamalıdır. Çünkü böyle bir ulus, ne taklit ettiği ulus gibi olabilir, ne de kendi ulusu içinde kalabilir. Bunun sonucu kuşkusuz ki hüsrandır.” 83 yıl öncesinden bugünleri gören Ulu Önder’in bu sözlerinin anlamı günümüzde daha da büyük önem taşımaktadır.

Küreselleşmede dünyanın kültür değişmesine bakışı, yukarıda anlatılan manzara gibi görünmektedir. Ancak, küreselleşmenin etkisiyle kültür değişmesi ya da Pan – Amerikanizm bir kültürden tam olarak bahsetmek mümkün değildir. Çünkü kültür yaşayan bir olgudur ve her kültür kendi ulusal değerleriyle ve ulusal hafızasıyla beslenir. “Kültür bir inançlar, bilgiler, his ve heyecanlar bütünüdür; yani maddi değildir. Bu manevi bütün uygulama halinde maddi formlara bürünür.”²⁶⁸

Meydana gelen etkileşimlerde kültürler her şeyi karşı taraftan alacak anlamına gelmez ya da karşı kültürü tamamıyla etkileyecek diye bir şey söz konusu olamaz. Çünkü “kültür değişmesi seçici bir olaydır.”²⁶⁹ Küreselleşme bir ideoloji olarak ele alındığında ne olup olmadığı önemlidir. Bu bağlamda, küreselleşme; sosyal değişimin tek şartı, doğrusal süreci ya da son noktasını oluşturmamaktadır. Bütün bunların neticesinde; teknolojinin hızla gelişmesi, iletişimin baş döndüren bir şekilde yayılması, kültürlerin birbirine gittikçe yaklaşarak birleşmesini gerektirmez. Nihayetinde küreselleşme ulusal kültürlerin parçalanması veya yok olması demek değildir. Ancak bütün bu olmazlar, küreselciler tarafından oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu istikamette teknoloji ve eğlence sektörü önemli bir rol oynamaktadır. Zira Yüzbaşı Harold B. Hoskins’in Amerikan Başkanı Roosevelt’le görüşmesinde geçen şu ifadeler meseleyi oldukça bariz bir şekilde açıklığa kavuşturmuştur:²⁷⁰ “Başkan, Amerikan sinemasının Ortadoğu’da teçhiz edilip edilmediğini sordu ve çeşitli Amerikan filmlerinin gösterildiği bazı şehirlerde en azından küçük bir tiyatrodan düzenli şekilde idare edilmesinin mümkün olduğunu söyledi. (...) Bayan Roosevelt de, etkili olabilmek için, bazı filmlerin özellikle hazırlanması

²⁶⁸ GÜNGÖR, Erol; **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, İstanbul, 1992, s. 15.

²⁶⁹ A.g.e., s. 16.

²⁷⁰ ORAL, Mustafa; “*Tarihsel Perspektifte ABD’nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye*”, **İleri**, Sayı: 28, Ocak-Mart, 2006, s. 209.

ve filmlerin gösterildiği belirli alanların da akılda tutulması gerektiğini ileri sürdü”

Sömürgeciliğin en önemli uygulamalarından biri de kültürel alanda gerçekleşmektedir. Zira sömürü için aslolan hedef kitlenin zihniyet değişimidir. Sömürgeciliğin hakiki başarısı askerî işgal değil, işgal edilen yerlerde gerçekleşen zihniyet dönüşümüdür. Zihniyet dönüşümü sayesinde işgal içselleştirilerek benimsetilmektedir.²⁷¹ Sonuç olarak kültürün küreselleştirilmesi çabasında, kültür aracılığıyla sömürü ve siyasî, ticarî veya askerî her türlü müdahaleye açık hale getirme amacı ön plana çıkmaktadır.

4.4. Teknolojik Alanda Küreselleşme

İnsanların ya da ülkelerin ayrıcalıklı konuma gelebilmesi için güce ihtiyacı vardır. Günümüzde Güç de büyük oranda teknolojik olarak gelişmeye bağlıdır. Teknolojiye sahip olarak gücü elde etme tekerlekten bilgisayara, nükleer füzelere dek insanlık tarihinin bütün dönemlerinde açık biçimde yaşanmıştır. Bugün de geçerli olan bu kural, bölgesel ya da küresel etkinlik peşinde koşan ülkelerin yoğun bir teknolojik yarış içine girmelerine neden olmaktadır. Bu yarışın gerçek amacı ise, yüksek teknolojiye sahip olmaktır.

Dünya düzen olarak 1991’den sonra değişmeye başlamıştır. Böylece çift kutuplu, iki kamp arasındaki rekabete dayalı kültürü, sanatı, edebiyatı, askeriyesi, siyaseti ikili rekabet üzerine kurulmuş olan dünya, 1991’den itibaren bambaşka bir dünya olmuştur. Ortada duran bir gerçek vardır: Sovyetler Birliği’nin çökmesinin birinci nedeni Batı’nın iletişim-bilişim devrimidir. İkinci neden ise, Sovyetler Birliği ekonomisinin üretim verimliliğinin düşük olmasıdır. Ancak müthiş silahlanma yarışının ekonomi üzerine getirdiği inanılmaz baskıyı da unutmamak gerekir. Küreselleşmenin ekonomik boyutu artık kalkınmış ülkelerin kültürlerinin bir parçası oldu. Tarih uluslararası

²⁷¹ GÖRGÜN, Halil; “Ortadoğu’da Sömürgeleşme Süreci: Bir Zihniyet Analizi”, **Milletlerarası Ortadoğu: Kaos mu, Düzen mi? Konferansı**, İstanbul, 9-10 Ocak 2004, s. 171.

ekonomideki küreselleşme dalgaları ve hızlanan teknolojik gelişmelerin 20. yüzyılın son dönemine damgasını vurmuştur.²⁷²

21. yüzyıla girerken, teknolojide hızlı değişim, uluslararası mal ticaretinde ve sermaye akışlarında serbestleşme, ekonomide piyasa sistemini esas alan yeniden yapılanmalar, siyasette daha liberal bir demokrasiye yönelik açılımlar ve toplumsal örgütlenme modellerinde yeni arayışlar küresel ölçekte yaygınlaşarak, derin ve kapsamlı bir evrim aşaması niteliği kazandırmıştır. Uluslararası bilgi akımlarının umulmadık ölçüde ve sistemli bir biçimde kolaylaşmasına yol açan bilgi-işlem ve iletişim teknolojilerinde sağlanan yenilikler, küreselleşme olarak adlandırdığımız bu yeni evrim sürecinin başlıca sürükleyici gücünü oluşturmaktadır.²⁷³ Bu onun sürükleyici gücünü ve bir nevi dayatma vasıtasını oluşturmaktadır.

Bugün mikro-elektronik, biyo-teknoloji, ağır sanayi, robot teknolojisi, bilgisayar teknolojisi ve bilgisayar programları, telekomünikasyon gibi alanlarda teknolojiden kaynaklanan baş döndürücü gelişmeler olmaktadır. Bilgisayar teknolojisinde görülen hızlı ilerleme küresel olarak bilgisayar miktarlarının da artmasına neden olmuştur. 1994 yılı verilerine göre, tüm dünyada 100 milyon adetten daha fazla bilgisayarın kullanımda olduğu tahmin edilmektedir.²⁷⁴ Kullanımda bulunan milyonlarca bilgisayarın çoğunun yerel, bölgesel ve uluslararası bağlarla birbirine bağlanması sonucu, yeni ilişkiler ortaya çıkmış, devlet, sınır ve hukuk tanımadan gerçek zamanlı olarak mali işlemlerin kolaylıkla yürütülmesi sağlanmış, bilgi alış-verişi, doküman değiş-tokuşu gibi işlemlerin gerçekleşmesi sağlanmış ve sanal bir ekonomi dünyası oluşturulmuştur. Bilgi işleminin ve haberleşmenin hızlanması, yaygınlaşması ve ucuzlaması sayesinde sermayenin serbest dolaşımı gerçek zamanlı olarak bire bir ilişkilerle zaman ve mekan açısından kesintiye uğramadan gerçekleşmeye başlamıştır. Dünyanın birçok bölgesindeki ekonomik ve mali birimler birbirleri ile entegre olma yolunu seçmişlerdir. Bu birlikteliklerin sonucunda dünyanın herhangi bir bölgesinde oluşan en küçük

²⁷² KALEAĞASI, Bahadır; “Küreselleşme, Avrupa ve Türkiye”, 12. Ulusal Kalite Kongresi, İstanbul, 2003.

²⁷³ Devlet Planlama Teşkilatı; Beş Yıllık Kalkınma Programı, Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000, s. 6.

kriz bile çok kısa zamanda mali piyasalarda derinden hissedilir bir duruma gelmiştir. Bu durum küresel güçlere direnme imkânlarını da neredeyse ortadan kaldırmış bulunmaktadır.

Teknolojide görülen bu hızlı gelişmeler sonucunda merkezi kontrol kolaylaşmaya, personel ilişkileri değişmeye, bazı işler kaybolmaya, şirketlerin örgütlenmesinde önemli değişimler yaşanmaya başlamıştır. Büyük şirketler bölünerek küçük parçalara ayrılmış, üretim teknolojisi ve boyutlarında görülen değişimler, nicelikten çok niteliğe verilen önemi artırmıştır.

Dünya ticaretinde serbestleşme ve mali piyasalarda tedrici entegrasyon eğilimleri ile birlikte, teknolojinin ülkeler arasında akışkanlık kazanması, ulusal ekonomilerin üretim yapılarını, tüketim kalıplarını ve diğer ekonomilerle bağlantılarını önemli ölçüde etkilemekte ve dış şartlara duyarlılığını arttırmaktadır. Bu bağlamda, devletin ulusal üretimi merkezden yönlendirme kapasitesi azalırken, özel girişimlerin etkinlik alanı genişlemekte ve yerel üretici güçlerin görece önemi büyümektedir.²⁷⁵ Ancak bu, küreselleşme rüzgârında savrulmayı da gerektirebilmektedir.

Üretimde geleneksel bant sisteminin yerini bilgisayar destekli yeni tezgâhların alması sonucu robotlar devreye girmeye başlamıştır. Artık çeşitli fikir ve projeler bilgisayar dünyasında sanal olarak denenir hale gelmiştir. İletişim alanındaki yenilikler dünyayı daha da küçültmüş, insanları birbirine daha fazla yaklaştırmıştır. İnternet sayesinde birbirleri ile tanışmayan insanlar alış-veriş yapmaya, arkadaşlıklar kurmaya, iş ortaklıkları oluşturmaya ve yeni iş alanları yaratmaya başlamışlardır.

Günümüzde ekonomik olarak iyi sevide olmamak, teknolojik gerilikle eş görülmektedir. Ekonomik alanda büyüebilmek için de teknolojik geriliği aşmak gerekmektedir. Teknolojik gerilik, ancak kalkınmada sürekli olarak en ileri üretim teknolojilerini uygulamaya koymakla aşılabilir. Emperyalist ülkelerce üretilen teknolojiler sermaye-yoğun teknolojilerdir. Oysa bilindiği gibi az gelişmiş ülkelerde sermaye kıt, genç nüfus ve işsizlik nedeniyle arz

²⁷⁴ YILDIZOĞLU, *Globalleşme ve Kriz*, s. 22-24.

²⁷⁵ Devlet Planlama Teşkilatı; Beş Yıllık Kalkınma Programı, Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000, s. 7.

edilen emek boldur. Bu nedenle emperyalist ülkeler az gelişmiş ülkelere sermaye yoğun ileri teknolojileri değil, kendilerinin terk ettikleri emek yoğun teknolojileri kullanmalarını önerirler ve bu tür projeleri uygulamalarını isterler.²⁷⁶ Dolayısıyla bir başka bağımlılığın uygulanması sahneye konulmaktadır.

Ulus devletler önümüzdeki dönemde de dünya sahnesindeki egemen birimler olmaya devam edecektir. Ancak ulusal hükümetlerin bilgi ve teknoloji akışı, salgın hastalıkların ve kitlesel göçün önlenmesi, silâh ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi konularda etkinliği azalacaktır. Emperyalist güçler tarafından uluslararası sermayeyi temsil eden "çok uluslu şirketler" in ulusal ve uluslararası konularda üstlendikleri ve oynadıkları rolün artması istenilmektedir.²⁷⁷ Söz konusu rolün kimlerin lehinde, kimlerin aleyhinde olacağı belli olamayan bir durumdur. Zihinlerimiz sürekli emperyalist güçlerin her zaman iyi olduğu yönünde baskılanmaya çalışılmaktadır. Ancak, geleceğin nasıl şekilleneceğini zaman gösterecektir.

Özetle; teknolojinin doğduğu yerden küreselleşme ile tüm dünyaya yayılmıştır. Emperyalist ülkeler, teknolojinin sağladığı yenilikleri az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kontrol edilmesinde önemli bir unsur olarak kullanmışlar ve kullanmaya devam etmektedirler. Teknoloji, günümüzde hayatımızın her alanına girmiş ve sadece hayat alanımız değildir. Uluslararası tüm ilişkilerimizde teknoloji bir güç çarpanı olarak belirleyici rol oynamaktadır. Artık 21. yüzyılda güç, bilgi ve teknolojiyi en iyi kullananın elinde olacaktır.

²⁷⁶ SEVİNDİRİCİ, İbrahim; **Türkiye Kalkınmanın Neresinde**, Ankara, 1997, s. 44.

²⁷⁷ Global Trends 2015; A Dialogue About the Future with Nongovernment Experts, Washington, 2000, s. 7-13.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE GENİŞLETİLMİŞ ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA GİRİŞİMİ

Tarihin her döneminde, dünyanın ekonomik değerleri üzerinde egemenlik tesis etmek büyük devletlerin başlıca amaçlarından biri olmuştur. Büyük devletler 2. Dünya Savaşı'ndan sonra kendi aralarında entegrasyonlar oluşturmuş ve geri kalan ülkeler üzerinde ekonomik ve siyasî olarak egemenlik tesis etmeye çalışmışlardır. Bugün ABD, NAFTA sayesinde Kanada, Meksika ve Latin Amerika ile bir bütünlük içerisinde. Avrupa Birliği, Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte Doğu Avrupa ülkelerini ve Balkan ülkelerini bünyesine dâhil ederek bütünlüğünü tamamlamaya çalışmaktadır. Rusya Federasyonu (RF), tarihsel süreç içerisinde bir dokunulmazlık elde etmiş ve kapitalist sisteme uyum sağlamaya çalışmaktadır. Çin, bugün ekonomik olarak yeterli bir büyüklüğe ulaşmıştır. Japonya ekonomik büyüklüğüne rağmen nüfuz yarışında yer almayan bir görünüm sergilemektedir. Sonuçta, bugünün dünyasında egemenlik tesis edilebilecek bölgeler olarak sadece, Türkistan'ın bir kısmı, Ortadoğu ve Afrika kalmıştır. Orta ve Güney Afrika'nın ikinci derecede ekonomik değerlere sahip olması, sosyal ve ekonomik sorunlarının başa çıkılamayacak ölçülere ulaşması, ayrıca terör tehdidi için de bir zemin teşkil etmemesi bu bölgeleri şimdilik egemen güçlerin ilgi alanı dışında bırakmaktadır. Bu genel tablo içerisinde tam kontrol tesis edilmemiş bölgelerde enerji ve hammadde kaynaklarına el atmak, stratejik açıdan üs ve kolaylık imkânı sağlayabilecek değerlerdeki noktaları ele geçirmek, deniz ve hava ulaştırma yollarını kontrol etmek, ABD'nin amaçları arasına girmiştir. ABD, 20. yüzyılın başından beri küresel üstünlük sağlayabilmek için çaba sarf etmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren uluslararası sistemin "tek güç merkezi"²⁷⁸ haline geldiği ifade edilen ABD, bu amaçlara ulaşma yolundaki eylemlerini özgür ve

²⁷⁸ BRZEZINSKI, Zbigniew; **Büyük Santranc Tahtası**, (Çev.: Y. TÜREDİ), İstanbul, 2005, s. 8.

demokratik bir dünyanın yaratılması söylemi ardında gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Şimdi hedefte olan bölge, Ortadoğu'dur.

ABD'nin ekonomik temelli sömürgecilik yapma çabaları ABD'nin jeopolitiği ile yakından ilgilidir. ABD'nin mevcut ekonomik ve askeri gücünü koruyabilmesi için hammadde ve enerji açığını dışarıdan sağlamak zorundadır. ABD geçen yüzyıl boyunca küresel hâkimiyetini sürdürebilmek için jeopolitik teorilerin oluşturduğu stratejilerden faydalanmıştır. ABD, dünya ile ilişkilerini arttırmaya başladığı dönemlerde Kara Hâkimiyet Teorisi ve Deniz Hâkimiyet Teorisi'ni dış politika ve ulusal güvenlik ile ilgili kararlarında temel referans noktası olarak kullanmıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ise ABD emperyal çıkarlarını "merkez bölge ile denize kıyısı olan devletlerarasında kalan kenar kuşak bölgesine hâkim olan devlet Avrasya'ya hâkim olur; Avrasya'ya hâkim olan ise dünyaya hâkim olur" anlayışına dayanan Kenar Kuşak Teorisi üzerine yerleştirmiştir. 2. Dünya Savaşında Almanya'ya karşı üstünlük elde etmek için "yeterli hava gücüne sahip olan dünyaya hâkim olur" fikri üzerine geliştirilmiş olan Hava Hâkimiyet Teorisi etkili olmuştur.²⁷⁹ Aynı şekilde, Soğuk Savaş döneminde ise Hava Hâkimiyet Teorisini biraz daha geliştirerek "uzaya hâkim olan dünyaya hâkim olur"²⁸⁰ anlayışına dayanan bir savunma stratejisi oluşturmuş ve emperyalist gücünü etkili kılmaya çalışmıştır.

21. yüzyılda petrolü kontrol etme stratejisi üzerine yoğunlaşan ABD, sözde Ortadoğu coğrafyasının korunması, toplumsal refahın korunması ve devamının sağlanması rolünü üstlenmiştir. ABD, hem Avrupa Kıtası ve ABD'nin bağımlı olduğu enerji kaynaklarının güvenliğini sağlamak, hem de bu kaynaklar üzerinde egemenlik tesis ederek, Avrupa'nın kendi çıkarları doğrultusunda hareket kabiliyetini kısıtlayabilmek için enerji havzalarının kuşatılması esasına dayalı yeni bir stratejik anlayış oluşturmaya

²⁷⁹ AKDENİZ, Hüsmen; "Jeopolitik ve Jeostratejik Teoriler Kapsamında Küreselleşmenin Geleceği ve Türkiye", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 2, Eylül, 2003, s. 83.

²⁸⁰ LAMBETH, Benjamin; "Air Power, space Power and Geography", **Geopolitics: Geography and Strategy**, (Ed.: C. S. GRAY ve G. SLOAN), London, 1999, s. 73-81.

başlamıştır.²⁸¹ Böylece menfaatinin işaret ettiği hiçbir yer ABD'nin ilgisinden uzak kalmamıştır.

Genel olarak, enerji kaynaklarına sahip olan dünyaya sahip olur fikriyle açıklanabilecek bu yeni jeostratejik anlayış, giderek 21. yüzyılda küresel mücadelenin ana çerçevesini açıklayan bir teori haline gelmektedir. Bu sayede ABD, Soğuk Savaş dönemi boyunca tam olarak etkinlik sağlayamadığı Ortadoğu bölgesi üzerine odaklanarak, yeni bir sömürge etki alanı oluşturmaya çalışmaktadır.²⁸² Afganistan ve Irak'taki uygulamalar, Filistin'de yaşananlara karşı tavrı bu etki odaklanmasının şimdilik sacayağını oluşturmaktadır.

1. YENİ DÜNYA DÜZENİ VEYA DÜZENSİZLİĞİ ÇERÇEVESİNDE ATILAN İLK ADIMLAR VE ORTADOĞU

Yeni Dünya Düzeni, Ağustos 1989'da Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başladığı varsayılan ve 1990 yılında Körfez Savaşı başlangıcında ABD Başkanı George Bush tarafından ortaya atılmış bir kavramdır. Ancak Bosna-Hersek, Kosova ve son olarak Afganistan olayları içinde bulunduğumuz bu döneme “yeni dünya düzeni” dememizi zorlaştırmaktadır. Bu döneme “Düzen Arayan Dünya”²⁸³ demek daha gerçekçi olacaktır.

Dünyaya düzen verme çabası yeni durum olarak karşımıza çıkmamaktadır. Büyük imparatorlukların çoğunda bu amacı görmek mümkündür. Ancak konumuz çerçevesinde 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde meydana gelen gelişmeler önem arz etmektedir. Nitekim 2. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya, yeniden paylaşıldı. Ancak bu paylaşım, özellikle batılı ülkeleri memnun etmemiştir. İngiltere ve Fransa, savaş öncesi güçlerini kaybettiler; Almanya savaşın mağlubu olarak kenara çekilmek zorunda kalmıştır. Savaş, dünyaya iki yeni süper güç; muazzam üretim ve sermaye

²⁸¹ ARVANITOPOULOS, Constantine; “*Geopolitics Of Oil In Central Asia*”, **Thesis: A Journal Of Foreign Policy**, No: 4, Winter, 1998, s. 122.

²⁸² KISSINGER, Henry; **Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?**, (Çev.: T. EVYAPAN), Ankara, 2002, s. 127-130.

²⁸³ SÖNMEZOĞLU, Faruk; **Değişen Dünya ve Türkiye**, İstanbul, 1995, s. 4.

gücüyle ABD, gelişen sanayi ve ideolojik dayanaklarıyla SSCB, karşı kutuplarmış gibi dünya ideolojisine yön veren ülkeler oldular.²⁸⁴ Dünya iki kutup olarak ifade edilirken, dünya ülkeleri bu iki kutup arasında git gellerle 45 yılını iç çatışma ve kargaşalarla yaşamıştır.

Soğuk Savaş sonrası süreç, iç çatışma ve karışıklık bakımından pek de farklı olmamıştır. Soğuk Savaş'ın bitimiyle beraber, şiddetli iç çatışmalar (bunların sonucu olan sivil savaşlar, mülteci yakınları ve askeri ve insani müdahaleler) ile istikrarlı ve barışçı uluslararası düzene gittikçe daha hızlı bir tehlike oluşmuştur.²⁸⁵ Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, ABD'nin tek güç olarak hareket etmesini sağlarken, öte yandan gelişmekte olan ülkeler için ekonomik, ticari, finansal ve siyasî açıdan bağımlılık uluslararası sistem içinde daha da artmış, iç çatışmalar ve savaşlar gelişmekte olan ülkelerin aleyhinde bozulmuştur.

Tarihsel süreç aydınlanma döneminden, Soğuk Savaşın bitimine kadar olan dönemden tamamıyla başlı başına farklı bir olgunlaşma çağı yaşamaktadır. Laide'ye göre, "Soğuk Savaşın sonu sadece komünizmi gömmemiştir. Aynı isteklilik ve aynı espriyle, iki yüz yıllık aydınlanmayı gömmüştür."²⁸⁶ Özgürlük, demokrasi, eşitlik gibi kavramlar, dünya toplumlarında felsefi etkinlikleri ve değerlerini yitirmeye başlamışlardır. Bu tür kavramlar üzerinde yüzyıllardır ekoller yaratarak birbirleriyle düşünsel olarak farklılıklar gösteren düşüncelerin yerine, sadece ABD doğrusunun geçerli olduğu anlayışlar egemen olmaya başlamıştır. Bu manzarayı diplomatik bir şahsiyet olan Kissenger net bir ifade ile şöyle açıklamaktadır: "20. Yüzyılda, uluslararası ilişkileri hiçbir ülke Birleşik Devletler kadar kesin, fakat aynı zamanda kararsız bir şekilde etkilememiştir. Hiçbir toplum, onun kadar başka devletlerin içişlerine karışmama ilkesine ısrarlı veya kendi değerlerini bütün dünyaca uygulanması düşüncesinde onun kadar ateşli olmamıştır. Hiçbir ülke kendi diplomasinin bugünden yarına uygulanmasında onun kadar pragmatik

²⁸⁴ AYDOĞAN, *Yeni Dünya Düzeni, Kemalizm ve Türkiye*, s. 471-472.

²⁸⁵ GOLDSTONE, Jack A.; "Demography, Domestic Conflict, and the International Order".

International Order and the Future of World Politics, (Ed.: T. V. PAUL ve J. A. HALL), London, 1999, s. 353.

²⁸⁶ LAİDİ, Zaki; *A World Without Meaning*, (Çev.: J. BURNHAM ve J. COULON), Routledge, 1998, s. 1.

veya tarihsel ahlak izlemesinde onun kadar ideolojik olmamıştır. Hiçbir devlet, örneği olmayan bir genişlikte anlaşma ve yükümlülükler altına girerken kendi dışındaki ilişkilerle uğraşmak konusunda onun kadar isteksiz hareket etmemiştir.”²⁸⁷

20. yüzyılın son on yılının başlangıcında, Wilsonculuk zafer kazanmış gibi görünüyordu. Komünizmin ideolojik ve SSCB'nin jeopolitik meydan okumalarının aynı zamanda üstesinden gelinmişti. Komünizme moral bakımından karşı olma amacı, Sovyet yayılcılığına karşı direnmenin jeopolitik görevi ile birleşmişti. ABD Başkanı Bush, Körfez Savaşı'ı esnasında klasik Wilsoncu terimlere dayandırarak yeni dünya düzenini şu sözleri ile ilan etmiştir: “Soğuk Savaşı aşan bir yeni uluslar ortaklığı düşünüyoruz; uluslararası ve bölgesel organizasyonlar aracılığıyla danışma, işbirliği ve ortak harekete dayanan bir ortaklık; ilkelerin ve hukukun üstünlüğünün birleştirdiği, maliyetlerin ve yükümlülüğün eşit şekilde paylaşılmasıyla desteklenen bir ortaklık; demokrasiyi, refahı, barışı yaygınlaştırmak ve silahları azaltmak amacıyla olan bir ortaklık.”²⁸⁸ Bu sözler çerçevesinde yeni dünya düzeni adına Ortadoğuya ilişkin proje uygulamaya konulmuş oluyordu.

Esasında yeni dünya düzenin kavramsallaştırılması, ABD Başkanı George Bush'un, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinden sonra, 30 Ağustos 1990 tarihinde düzenlediği 59. basın toplantısı sırasında gerçekleştirilmiştir. Bush, bu toplantıda bir soruya verdiği cevapta Soğuk Savaşın bitmesinin, dünya refahı için sorunların çözümünde yeni dünya düzenine ulaşmak için bir şans olacağını düşündüğünü belirtmektedir.²⁸⁹ Bush aynı kriz sırasında Mısır devlet başkanı Hüsnü Mübarek'le görüşmek için gittiği Mısır'da yeni dünya düzenini, “Büyük-küçük tüm ulusların barış içerisinde ve onurlarıyla yaşama hakkının olduğu bir dünya” biçiminde tanımlanmış ve Bu yeni dünya düzenini gözünde nasıl canlandığı yönündeki bir soru üzerine de “Irak'a karşı girişilen

²⁸⁷ KISSINGER, *Diplomasi*, s. 1.

²⁸⁸ A.g.e., s. 765.

²⁸⁹ BUSH, George; “*The President's News Conference on The Persian Gulf Crisis*”, 30 August 1990.

koalisyonun katılımındaki çeşitliliği göz önüne alınca dünya devletlerinin daha yakın biçim de çalıştıkları”²⁹⁰ bir dünyayı düşündüğünü dile getirmiştir.

Bush’un yeni dünya düzenden tam olarak ne demek istediğini anlamak için körfez krizinin bitmesini beklemek gerekmiştir. ABD Kongresi’ni birleşik oturumunda Bush zafer ilan ederken Winston Churchill’e atıfta bulunarak, yeni düzenine adaletin ve oyunu kurallarına göre uygulama prensiplerinin, zayıfı güçlüye karşı koruyacağını belirterek, özgürlük ve insan haklarına saygının tüm ulusların bağrında yer bulacağını söylemiştir. Bush’a göre, bu, bir misyondur ve misyonun yükü sınavı geçen ABD’nin üzerindedir ve ABD ulusu dünyanın kendisinden beklediği rolü oynamalıdır.²⁹¹ Elbette, ifadede belirtilmemekle birlikte, bu yeni dönemde ortaya çıkacak fırsatlardan en yüksek düzeyde faydalanacak ve riskleri de asgariye indirecek, ya da en azından kontrol edilebilmelerini sağlayacak stratejileri ortaya koymak suretiyle yapılacak bir işti. ABD her zaman olduğu gibi fayda ve fayda prensibini uygulayacaktı. Düzeni sağlayacak ve düzenden yararlanacak olan da ABD’nin kendisidir.

1989 sonrası Sovyet rejiminin yıkılmasından sonra ABD tek süper güç olarak kalmakla beraber, bu iki kutup olarak tabir edilen dünyanın ifade edilme sorununu da beraberinde getirmiştir. Dünya hem Sovyetlerin dağılma rejimine sevinirken hem de acaba 2. Dünya Savaşı’ndan sonra yeni bir kaos yaşanacak mı korkusuna kapılmaya başlamıştır. Fukuyama gibi ABD menşeli düşünürler tarihin sonunu ilan ederek, insanların zihinlerinin iyice karışmasına yol açmıştır. Tarihin sonu tezinin ana kaynağını Hegel’den alan Fukuyama, bütün formların liberal demokrasiye yenik düştüğünü ve liberal demokrasinin insanlığının son aşaması olduğunu çoktan ilan etmişti.²⁹² Fukuyama tarihin sonundan ziyade, aslında üstü kapalı ABD’nin tahakkümünden, jandarma imparatorluğundan bahsetmek istemiştir. ABD, Sovyet rejiminin dağılmasından sonra beklediği fırsatı; daha doğru bir

²⁹⁰ BUSH, George; “Remarks and A Question-Answer Session With Reporters Following Discussion with President Mohamad Hosni Mubarak in Cairo”, Egypt, 23 November 1990.

²⁹¹ BUSH, George; “Address Before A joint session of The congress on The Cessation of The Persian Gulf Conflict”, 6 March 1991.

²⁹² FUKUYAMA, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, s. 36.

ifadeyle 1945'ten beri oluşturmaya çalıştığı fırsatı yakalamış ve dünya jandarmalığının yani yeni sömürü şeklini yeni dünya düzeni kavramıyla dünya kamu oyuna duyurmuştur.

Bu bağlamda, 11 Eylül olayından çok önce Zbigniew Brzezinski, 1992 yılında yaptığı saptamaya ile ABD emperyalizminin, ABD açısından ne kadar gerekli olduğunu aşağıdaki ifadelerle ortaya koymaya çalışmıştır:²⁹³ “Bu gün Birleşik Devletler tek küresel güç olarak görünmektedir. Ancak bu gücün olduğu ortamda, geleneksel politikalar uluslararası politikalara dönüşmekte, modern iletişim ve karşılıklı ekonomik bağımlılıklar sonucu ulusal ve uluslararası politikalar arasındaki farkları yok etmektedir. Bütün bunların sonucu olarak ortaya samimi bir uluslararası bir toplum çıkabilir. Burada da esas sorun, uygun küresel değerlerle donanmış bir küresel gücün bu hâkimiyetini ne kadar süre ile devam ettirebileceğidir. İşin doğrusu Amerikanın gücü bir gerçektir ve görünebilen gelecekte herhangi bir potansiyel rakibi tarafından tehdit edilmeyecektir. Ne Japonya ne de Avrupa, Birleşik devletlerin yerine geçemezler. Bu alanda birleşik devletlerin kendine özgü tarihsel bir rolü vardır. Ama şu anda Amerikan kültürün “baştan çıkarıcı bolluğun” getirdiği zayıflıklar bir eğilim olarak belirlemeye başlamıştır. Kendi kendini memnun etme duygusunun kendi başına bir sonuç olmasını engelleyecek bir ahlaki kriterin yeni bir odak olarak ortaya çıkmaması halinde, şu anda her hangi bir rekabet olmasa bile Amerikan egemenliğinin geçmesi mümkün değildir. Her ne kadar karşılıklı dayanışma içeren küresel bir politik işlemler süreci başlamışsa da, ekonomik gücüne karşın kültürel nedenlerden kaynaklanan zayıflıklarından dolayı Amerika'nın bu politika içinde etkin bir küresel otorite sağlayamaması, küresel anlamda istikrarsızlığın yoğunlaşmasına neden olabilir. Jeopolitik açıdan bakıldığında bu olgu Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Avrasya'da bölgesel karışıklıkların yoğunlaşması ile açıklanabilir. Kitlesele imha silahlarının üretimi bu olguyu daha da tehlikeli hale getiriyor. Demokrasi taleplerinin göz ardı edilmesi ve bin yıllık demagojilerden medet umulması halin de eski komünist ülkeler

²⁹³ BRZEZINSKI, Zbigniew; **Kontroldan Çıkmış Dünya (21. yy Arifesinde Dünya Çapında Karmaşa)**, (Çev.: H. MENEMENCİOĞLU), 2. Baskı, İstanbul, 1996, s. x1.

arasındaki çelişkiler keskinleşebilir. Zengin ülkelere karşı belki de Çin'in önderlik edeceği yeni bir yoksul ülkeler koalisyonu ortaya çıkabilir.”

Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk beş yılı, gerçekten de tek kutuplu dünya sisteminin gerçekleşme beklentileri içerisinde geçmiştir. Ancak çok geçmeden yeni dünyanın hiç de öyle düzenli olmayacağı ortaya çıkmıştır. Çatışma alanı olarak oluşturulacak olan Ortadoğu bölgesinden görece olarak kontrol edilebilecek olan Irak ve Libya devletleri ABD tarafından terörist olmakla suçlanmıştır. Soğuk Savaş'tan sonra hedefsiz kalan ABD, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, yeni dünya düzeninin yeni teröristlerini ortaya çıkarmıştır. Nerede, nereden, nasıl ve neyle vuracağı belli olmayan bu teröristle, Afganistan'da örgütlenen Osama Bin Laden örneğinde olduğu gibi, kendilerini himaye edenlerin parası ve silahları ile vurmaya başlamışlardır. Üstelik kimin elinin kimin cebinde olduğunun belli olmadığı dünyada “birisi için terörist” olanın, bir diğeri için “özgürlük savaşçısı”²⁹⁴ olma durumu da sona ermemiştir. Teröristlerin rahatlıkla kimyasal, biyolojik hatta nükleer silahları kullanılabileceği korkusu tüm dünyayı sarmaya başlamıştır.

Nükleer silahların yayılması, küreselleşme ile birlikte herkesin istediği bilgiye ulaşabilmesi imkânı, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeleri daha da karşı karşıya getirmiştir. Özellikle Pakistan ve Hindistan gibi birbirleri ile sorunları olan devletlerin karşılıklı nükleer denemelere başlamasıyla ciddi bir sıkıntı olarak ortaya çıkmış, balistik düzen teknolojisinin yaygınlaşması bu sorunu daha ağırlaştırmıştır.²⁹⁵

2. Dünya Savaşı'ndan sonra mecburi bir barışa sürüklendikten sonra; Soğuk Savaşın iki kutuplu sisteminin iç dengeleri alt üst olunca, birbiriyle sıcak çatışmaya girme olasılığı ya da niyeti olan ikinci devletler arasındaki çatışmalar kolaylıkla patlak vermeye başlamıştır. Mikro-milliyetçilik yüzünden Balkanlar yangın yerine dönmüş, Asya'dan başlayan finansal krizler önce

²⁹⁴ ARIBOĞAN, Ülke D.; “*Uluslararası Terörizmin Yeni Yüzü*”, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Buluşlar**, (Ed.: F. SÖNMEZOĞLU), İstanbul, 1998, s. 449-473.

²⁹⁵ ATEŞOĞLU, Nurşin; “*Soğuk Savaş Sonrası Dönemdeki Konvansiyonel Olmayan Silahların ve Balistik Füzelelerin Yayılması Sorunu İle İlgili Yaklaşımlar*”, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Buluşlar**, (Ed.: F. SÖNMEZOĞLU), İstanbul, 1998, s. 307-341.

Rusya'yı, sonra dünyayı tehdit etmeye başlamış, Ortadoğu'da uzun süredir devam eden çatışmalara ABD'nin katkısıyla yenileri eklenmiş, çevre kirliliği bir güvenlik tehdidi olarak ve küresel çapta insanlığı tehdit etmeye başlamıştır. Bu bakımdan, Soğuk Savaşın bitişi, kaynayan tencerenin kapağının kaldırılması türünden tartışmaya başlanmıştır.²⁹⁶

Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra, ABD yeni dünya düzeninin kurulmasına büyük bir hız vermiştir. yeni dünya düzeni, küreselleşme aracılığıyla bir sonuç vermiştir. Dünyanın, sanki içeride sıkışmış buharı bir anda serbest kalmış; yeni dünya düzeninin bir anarşi çağı olacağına ilişkin öngörüler hızla artmıştır. yeni dünya düzeni, yüksek sesle sözde özgürlük, refahın dünyaya yayılmasını hedeflemektedir.²⁹⁷ Ulus devletler küreselleşme ile kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla, çatışmaların maniple edildiği Ortadoğu'da küresel kaostan sonra yeni dünya düzeni inşa edilmeye çalışılmaktadır. Fakat şimdiye kadar yaşananlara bakıldığında bunun bir düzenden ziyade menfaat temin edenler açısından olması gereken bir düzensizlik olduğu görülmektedir.

11 Eylül saldırıları YDD için odak noktası olmuştur. Çünkü ABD'nin, "Teröre karşı savaş" sloganı altında ABD çıkarlarına ters düşen odaklara yönelme ve doğal kaynakları kontrol altına alma açısından, okyanus ötesi operasyonlarını meşru kılma ve ABD hegemonyasının sürdürülebilmesi için ABD trajedisini ekonomik çıkarlara dönüştürme açısından önemli dönüm noktası olmuştur.

11 Eylül saldırılarından 1 yıl 9 gün sonra "ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi" (The National Security Strategy of The United States Nss) adlı başkanlık belgesi kamuoyuna sunulmuştu. Daha sonra Bush doktrini olarak adlandırılan "önleyici vuruş" stratejisini bu belgede açıklamıştı. Bush, NSS yayınlanmadan 4 ay önce Soğuk Savaş sonrası ABD yeni güvenlik anlayışını; yani yeni Bush doktrinini Amerikan Kara Harp Okulunda şu şekilde açıklamıştı: "ABD'nin Soğuk Savaş boyunca izlenen caydırıcılık

²⁹⁶ KAPLAN, Robert D.; "The Coming Anarchy", *The Atlantic Monthly*, Volume: 273, No: 2, February, 1994, s. 46, 76.

²⁹⁷ EVCİOĞLU, Kemal; *Büyük Ortadoğu Stratejisi*, İzmir, 2005, s.15.

(deterrence) ve çevreleme (containment) doktrinleri, bazı durumlarda hala uygulanabildikleri halde, yeni tehditler karşısında yetersiz kalmıştır. Ancak, teröre karşı savaş avunmada kalarak kazanılmayacaktır. Savaşı, düşmana götürmeliyiz, planları bozmalıyız ve daha büyük tehditler ortaya çıkmadan önlerini kesmeliyiz. İçine girdiğimiz bu çağda emniyete giden tek yol eylemin yoludur. Ve bu ulus harekete geçecektir.”²⁹⁸

ABD böylelikle kendisine tehdit olarak gördüğü her şeye savaş açacağını dünyaya ilan etmişti ABD bunu yaparken geri kalmış bu ülkelere demokrasi, insan hakları, kadın hakları kısaca düzen götürmeyi vaat etmiştir. Burada vurgulanması gereken en önemli noktalardan bir tanesi de ABD'nin artık kendi başına hareket edeceğini dünyaya deklare etmesidir.

1990'da Berlin duvarının yıkılması, Soğuk Savaşın artık bittiğini dünyaya ilan ediyordu. Ancak aradan çok geçmeden, 15 yıl sonra insanlık yeni bir duvar olan İsrail'in ördüğü duvarla tanıştı. Teröristleri önlemesi için örüldüğü iddia edildi. İsrail'in Batı Şeria da ördüğü duvar Huntington'u uygarlık çatışmasının simgesini anımsatıyordu. ABD ve İsrail yüzyılın mücadele alanını çoktan ilan etmişti. Yeni tehdit algılaması ideoloji değil “terör”dü.²⁹⁹ Tam da medeniyetler çatışmasının fay hattını oluşturan Ortadoğu'da terör vardı. Bu terör yıllardır ABD tarafından militan olarak kullanılan kişiler tarafından estirilmişti. Sonu gelen tarihi yazmak için medeniyetlerin fay hattından çatışmalar başlatmak, ABD için bulunmaz fırsattı. Bu istikamette ABD, değer ve güç kullanımına yönelmiştir. Realite bize şunu göstermektedir ki, son yüzyıldır yaşayan askeri süreçleri, küresel ticari belirtilerden ayrı tutmak mümkün değildir. Bu çerçeveden bakıldığında, enerji kaynaklarının ve pazarlarının kontrolü için ABD'nin “pax Amerika”nın sürmesine yönelik olarak kullandığı 21. yy güç stratejisidir. Dolayısıyla BOP da bu kapsamda Ortadoğuda 22 ülkeyi içine alan bir dönüştürme düşüncesinin ekonomik hedefler bulunduğu da bir gerçektir. Dolayısıyla küreselleşme ABD'nin dünya ile ilgili genel görüşlerinin; yaptığı müdahaleler “pax Amerika” söyleminin; BOP da bu genel görüş ve uygulamalarının özel

²⁹⁸ BUSH, Gorge W.; The National Strategy Of The United States Of America, September 2002.

²⁹⁹ EVCİOĞLU, **Büyük Ortadoğu Stratejisi**, s.14.

uygulanma sahası ve stratejisini oluşturmaktadır. Küreselleşme dünyayı topyekün hale getirerek kolay yönetilmesini sağlayan araç olurken; BOP bu düzeni sağlama ve devam ettirmenin ekonomik kaynağı olmaktadır.

ABD başkanı Clinton'un 1999'da açıkladığı "Yeni Bir Yüzyıl için Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde",³⁰⁰ küreselleşme sürecin önemi vurgulanmış ve neredeyse tüm strateji, küreselleşme üzerine dayandırılarak kaleme alınmıştır. Küreselleşme kavramının ABD için ne denli önemli olduğu, yapılan tanımdan anlaşılmaktadır; "Küreselleşme, ekonomik, teknolojik, küresel ve siyasal bütünleşmeyi hızlandıran, tüm kıtalardan insanları birbirine yakınlaştıran, fikirlerini, mallarını ve bilgilerini paylaşmalarına olanak sağlayan bir süreçtir."

Metnin ilerleyen bölümlerinde; demokrasi, insan hakları ve hukukuna saygı, demokratik yönetim, serbest pazar ekonomisi ve diğer ülkeler ile iş birliği sağlamanın ABD değerlerince çevrelendiği vurgulanmaya çalışılacaktır. Bunun yanında küreselleşmenin yeni riskleri beraberinde getirdiğini belirten stratejide, dünyanın pek çok yerinde suçlu devletlerin olduğu, etnik çatışmaların bölgesel denge ve gelişmeyi tehdit ettiği, kitle imha silahları, terörizmin vb. tüm devletler için endişe kaynağı teşkil ettiği de ifade edilecektir.

Güçlü devletler, mevcut dayatmaları, yeni saydığı, ama hiç de yeni olmayan ideolojiler üreterek gerçekleştirmek istemektedir. yeni dünya düzeni, Yeniden Yapılanma, Post-Modernizm ve Yapısal Uyum Programı gibi bütünüyle "ideolojik ve insanları ikna etmeye dönük eylemler"³⁰¹ bu amacın araçları olarak kullanılmaktadır. Artık, dünya ölçeğinde egemenliğini ilan edebilmenin zamanını kollayan kapitalistler, kendilerinden başka bir güç görmek istememektedirler. Küresel sözcüğünün nitelediği kavramın geniş bir alana yayılmış olduğu bir gerçektir. Sözkonusu kapsam genişliğinin de beslediği kargaşa içerisinde kavramın içeriğinin anlaşılması ve anlamın kaybolması olasılığı da bulunmaktadır, dolayısıyla da bir açıklama elde

³⁰⁰ A National Security Strategy For New Century, Washington, May, 1997.

³⁰¹ GÜNDÜZ Mustafa; "Küreselleşen "Sanki" Dünyanın Sosyal Devlete Saldırısı" **Eğitim Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 6, Ocak, 2002, s.38.

ederken gerçeği kaybetmemek gerekir.³⁰² Zira geniş bir yelpazede dünyanın yekpare hale getirilmesi gayreti ve anlayışı, bu devasa yaklaşım ve kaotik ortamda; sadece bazı gözlerin miyopluğuyla izah edilemeyecek loş görüntülerin sergilenmesine yol açmaktadır.

Özetle; yeni dünya düzeni=Küreselleşme kavramı içinde ABD, yukarıda sayılan kurumlar ve ötekiler (kötüler) şeklinde ayırım yapmıştır. Yani YDD perspektifi içerisinde ötekilere müdahale etme zemini oluşturmaya çalışmaktadır. Söz konusu zemin, gönülleri fetheden ibareler ve zihinleri bulandıran mesajlarla anlatılmasına rağmen, bugün Ortadoğu'da yaşananlara dikkatlice bakacak hiçbir gözü yanıltamayacak uygulamaların varlığını gölgeleyememiştir. En büyüğü kavramlar bile söz konusu ötekiler olunca, büyüsünü kâbusa bırakarak çekilmek zorunda kalmaktadır.

Bu çerçevede "yeni dünya düzeni" ve "küreselleşme" gibi isimler, yeni siyasî ve sosyal modelleri oluşturma çabalarının birer ifadesidir. Dünya siyasî konjonktüründe yeteri ölçüde etkinliğe sahip olmayan ve Türkiye gibi Türk dünyası ve İslâm ülkeleri ilişkilerinde yeni boyutlar kazanan ülkelere yeni şekiller biçilmektedir. Etkili ülkeler küreselleşme sürecinde kendi kimliklerini koruyarak dünyaya daha fazla açılma, dünya ticaret hacminden daha fazla pay kapma peşinde iken; Türkiye gibi ülkelere bunun tersi aşılana çalışılmaktadır. Nitekim millî bağımsızlık yerine karşılıklı bağımlılık, hükümlerlik haklarından yeni dünya düzeni uğruna fedakârlık, ana dilimiz Türkçe gibi temel kültür unsurlarından uzaklaşma veya bunları yozlaştırma, üniter devleti zedeleme, Kıbrıs'da olduğu gibi tavize yakın politika izlemek, yeni ve değişik bir şey söylemiş olabilmek için idarî yapımızda eyalet gibi garip yapılanma örneklerinin teklif edilmesi bu çerçeve içerisinde düşünülmelidir.³⁰³

Yeni dünya, teknoloji hisselerinin yani sanal paranın insanları bir gecede zengin, CNN'in bir dakikada her şeyden haberdar etme imkanı, internetin bir kitleyi sanal olarak milyonlarca arkadaş ettiği kontrol dışı bir

³⁰² KIMBALL, Roger; "Francis Fukuyama & The End of History", *The New Criterion* Volume: 10, No: 6, February 6, 1992.

³⁰³ ERKAL, Mustafa; *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, İstanbul, 1995, s. 144-145.

dünyadır. Bu yeni dünyayı önümüze koyan tarihsel sürece yaygın bir biçimde küreselleşme denmektedir. Çoğu kesime göre küreselleşme gidici değil kalıcıdır, nasıl ki, iki kutuplu dünya sistemini Soğuk Savaş temsil ettiyse, yeni uluslararası sistemi de küreselleşme temsil etmektedir. Bu anlamda Soğuk Savaşın yerine küreselleşme, kendine has nitelikleriyle, yeni uluslararası sistemin yeni adı olmaktadır.³⁰⁴ Yeni dünya düzeni kavramı “Körfez Krizi” 305 ile birlikte dünya kamuoyunun gündemine yerleşmiştir. Ancak yeni dünya düzeni ile ilgili bu tanımlara baktığımızda, sanki ABD'nin dünyada tek güce sahip ülke olduğu gibi yanlış bir sonuca varılabilir. Çünkü yeni dünya düzeni yeni bir siyasî sistemin dünyada oluşmasını sağlamanın yanında, ekonomik olarak yapılanmanın da adıdır.

YDD ile ilgili bütün güncel projeler Ortadoğu'da odaklanmaktadır. Gerek Rusya, gerekse ABD ve AB, yeni dünyayı kendilerinin kılabilmek için Ortadoğu'ya hâkim olmak istemektedirler.

2. ORTADOĞU

2. Dünya Savaşı'ndan sonra her kesim tarafından giderek kullanımı yaygınlaşan “Ortadoğu” kavramı ilk defa 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi ve stratejisti Alfred Thayer Mahan tarafından kullanılmıştır.³⁰⁶ Mahan, National Review'de yayımlanan ve Basra Körfezi'nin önemini ele aldığı “The Persian Gulf and International Relations” başlıklı yazısında, Arabistan ile Hindistan arasındaki bölgeyi ifade etmek için Ortadoğu kavramını kullanmıştır. Mahan, yüzyılın başlarında Basra Körfezi'nin stratejik önemi ve bu bölgede Alman İmparatorluğu, İngiltere ve Rusya'nın nüfuz mücadelelerini anlatmak için jeostratejik bir konsept dahilinde kullandığı “Ortadoğu” (Middle East) kavramı ile, Süveyş'ten Singapur'a kadar uzanan deniz yolunun bir bölümünü ve kesin şekilde sınırlarını belirtmediği bir bölgeyi ifade etmiştir.³⁰⁷

³⁰⁴ FRIEDMAN, *Küreselleşmenin Geleceği*, s. 9.

³⁰⁵ MÜTERCİMLER, Erol; *21'inci yüzyıl ve Türkiye “Yüksek Strateji*, İstanbul, 1997, s. 251.

³⁰⁶ ÖZMEN, Süleyman; *Ortadoğu'da Etnik, Dinî Çatışmalar ve İsrail*, İstanbul, 2001, s. V.

³⁰⁷ BUHEIRY, R. Marwan; *The Formation and Perception of the Modern Arab World*, New Jersey, 1989, s. 160-162.

Mahan'nın İngiliz diline kazandırdığı "Ortadoğu" kavramı asrın başlarında sözlüklere girerken kitap adlarında da görülmeye başlanmıştır. Angus Hamilton 1909 yılında Londra'da yayımladığı "Problems of the Middle East" adındaki kitabı ile kavramı bilim dünyasına taşıyarak, Basra Körfezi bölgesinin İngiltere'nin uluslararası menfaatleri ve sömürgeci devletler arasındaki rekabetin önemini anlatmıştır. Aynı yıllarda Hindistan'da Kral naibi olan Lord Curzon, ilk defa 1911'de Hindistan'a yakın yerleri ifade etmek için resmi konuşma ve belgelerde "Ortadoğu" kavramını kullanarak ona yarı resmi bir nitelik kazandırmıştır.³⁰⁸ Böylece, merkezinde kendilerinin yer aldığı ve ulaşabildikleri yerlere göre coğrafyanın Yakın, Orta ve Uzak nitelendirildiği bir dünya tasviri ortaya çıkmıştır.

Modern Ortadoğu, İngiltere'nin öncülüğünde I. Dünya Savaşı döneminde şekillenmiştir.³⁰⁹ Başka bir ifadeyle Ortadoğu kavramının şekillenmesinde İngiltere'nin bölgedeki sömürgecilik faaliyetleri etkili olmuştur. Özellikle burada kurmuş olduğu sivil ve askerî kuruluşlara bölgenin adını vermesi, Ortadoğu kavramına yaygınlık ve resmiyet kazandırmıştır. İngiltere tarafından 1. dünya savaşından sonra sömürgeler bakanlığına bağlı kurulan "Middle Eastern Department" idari teşkilat ve kuruluşların ilkidir. Osmanlı topraklarından koparılan Filistin, Mavera-i Ürdün ve Irak yönetimleri bu kuruluşun kontrolüne verilmiştir. İngiltere'deki "Coğrafi Adlar Daimi Komisyonu" adlı kuruluş, Yakın Doğu kavramını Balkanlarla sınırlandırmış; Türkiye, Mısır, Arap Yarımadası, Körfez Bölgesi, İran ve Irak'ı Ortadoğu kavramının içine dâhil etmiştir.³¹⁰ Böylece 20. yüzyılın başlarında İstanbul Boğazı'ndan Hindistan'ın doğu kıyılarına kadar uzanan bölge "Ortadoğu" olarak tanımlanmış oluyordu.

"Anatoloia" güneşin doğuşu anlamına gelen kelimenin, Latincedeki karşılığı "Orient"tir. İtalyanca karşılığı ise Grek kökenli "Levant"tır. Bu adlar bilinen sınırları olan insanların görüşlerini yansıtmaktadır. Akdeniz halklarının

³⁰⁸ DAVISON, H, Roderic; "Where Is The Middle East?", **Foreign Affairs**, Volume: 38, 1959-1960, s. 668.

³⁰⁹ BUDAK, Mustafa; "Modern Ortadoğu'nun Kurulması Sürecinde Musul Vilayeti", **Milletlerarası Ortadoğu: Kaos mu, Düzen mi? Konferansı**, İstanbul, 9-10 Ocak 2004, s. 114.

³¹⁰ DAVISON, "Where Is The Middle East?", s. 669-671.

daha uzakları keşfetmesiyle beraber bölgeye bu kez de “Küçük Asya” adını vermişlerdir. Sonraki dönemlerde “doğu, yakın” kelimeleri Batı'nın bölgeye olan uzaklık kavramına bağlı olarak “Orta” doğu şeklini almıştır.³¹¹ Fransız yazarlarının çoğunun “Yakın Doğu” olarak kullandığı terim Anglo-Sakson yayınlarda “Ortadoğu” olarak geçmektedir. Feuer, ortak bir tanıma ulaşmak için Ortadoğu'yu şu şekilde tanımlamaktadır:³¹² Ortadoğu, Mısır, Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ile Irak, Arap yarımadası devletleri, Türkiye ve İran'ı içine alan bir bölgedir.

Sınırları kesin olarak belli olmayan Ortadoğu kavramının 20. yüzyılın emperyal politikalarının bir ürünü olduğu söylenebilir. Asya ülkeleri için bir şey ifade etmeyen Ortadoğu, en dar tanımıyla Mısır, Türkiye ve İran üçgeni ve arasında kalan bölgeyi, en geniş anlamında ise bu üçgene Kuzey Afrika ülkeleri, Sudan, Somali ve Afganistan'ı ifade etmektedir. 1990'lı yılların başlarından itibaren Balkanlardan Afganistan'a, Kafkaslardan Kuzey Afrika'ya hatta Orta Asya'yı dâhil ederek Büyük, Genişletilmiş gibi tamlamalar ile kullanılmaya başlanmıştır. Temelde Ortadoğu kavramının, Şark (Doğu) ve Yakındoğu (Near East) kavramları gibi Batı merkezli ve sübjektif bir kavramlaştırmanın ürünü olarak ortaya çıktığı ve kullanım sahasına girdiği söylenebilir.³¹³ Bu kavramlaştırmayı yönlendiren ana bakış, Avrupa'yı dünyanın merkezi olarak kabul eden ve dünyanın diğer bölgeleri bu merkeze olan uzaklıklarına göre yakın, orta ve uzak şeklinde kategorize eden bakıştır. Dolayısıyla da bu Avrupa merkezli bakış açısını “Şark Meselesi”³¹⁴ çerçevesinde değerlendirmek gerekir.

Farklı kullanımlar ve kapsamın değişkenliği dikkate alınmak şartıyla bugün Ortadoğu kavramının dar anlamda Türkiye, İran, Mezopotamya, Arap Yarımadası, Körfez ülkeleri ve Mısır'ı içine alacak şekilde kullanılmakta olduğunu söylemek mümkündür. Bu kavramın kapsamının daha da genişletilerek Libya, Sudan, Eritre, Cibuti ve Afganistan'ı da içerecek şekilde geniş anlamda kullanıldığı; ABD tarafından ise kapsamın daha da

³¹¹ LEWIS, Bernard; *Ortadoğu*, (Çev.: M. HARMANCI), İstanbul, 1996, s. 20.

³¹² FEUER, Guy; *Çağdaş Ortadoğu Klavuzu*, (Çev.: D. DURSUN), İstanbul, 1990, s. 15.

³¹³ SANDER, Oral; *Siyasî Tarih, 1914-1918*, Ankara, 2004, s. 72.

³¹⁴ DURSUN, Davut; *Ortadoğu Neresi*, İstanbul, 1995, s. 15.

genişletilerek, Atlas Okyanusu'ndan Mısır'a kadar tüm Kuzey Afrika kıyıları ve Pakistan'ı içine alacak şekilde bir kullanımının olduğunu görmekteyiz.³¹⁵ İlk olarak ABD Genel Kurmay Başkanlığı'na yakınlığı ile bilinen Joint Forces tarafından, Quarterly dergisinin 1995 Sonbahar sayısında çıkan bir makalede 'The Greater Middle East-Büyük Ortadoğu' kavramı tartışılmaya başlanmıştır. Ortadoğu'yu Doğu Akdeniz (Levant) ve Basra Körfezi ile sınırlandırılmış olarak gören Soğuk Savaş perspektifinin artık değiştiğini; daha büyük Ortadoğu'nun kuzeyde Türkiye ve güneyde Afrika Boynuzu; batıda Fas, doğuda Pakistan ile çevrilmiş olarak sıkıştırıldığını ifade etmiştir.³¹⁶ Böylece, Ortadoğu belli bir bakış açısıyla kavramlaştırılmıştır.

Bütün bu değerlendirmelerden de anlaşıldığı gibi, fizikî-coğrafi bir kavram olmayan Ortadoğu, daha çok kültürel farklılık, ayırım ve hatta zıtlığı ifade etmek üzere kullanılmakta; bu itibarla da onu kullanan kültürel, siyasî, stratejik ve ekonomik çevreler ile içinde bulunulan konjonktür ve bağlama göre anlam, içerik ve boyutları değişebilmektedir.³¹⁷

Kavram, düşünce üzerinde ideolojik denetim kurma ve fikirleri yönlendirmenin en güçlü aracıdır. Kavram, ortaya çıktığı sürecin parçasıdır ve tanımlayanın dünya görüşünü ve çıkarlarını ifade eder. Nitekim 1950'lerden beri Ortadoğu'nun sınırları baskın güce göre değişmektedir.³¹⁸ Aynı şekilde 1. Dünya Savaşı'ndan sonra, sömürgeci güçler tarafından yapay sınırlarla oluşturulan devletlerin içinde buldukları sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlarla beraber devlet geleneğine sahip olmamaları neticesinde kaos ve çatışma ortamından kurtulamadıkları görülmüştür.³¹⁹ Enerji kaynaklarının varlığı ve "üç semavi dinin kaynağı"³²⁰ olmasından dolayı, bölgeyi tarihi boyunca projelerin veya girişimlerinin denendiği bir cazibe merkezi hâline getirmiştir. Son olarak da, ABD tarafından ortaya atılan Büyük

³¹⁵ ÖZEY, Ramazan; **Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası**, 3. Baskı, İstanbul, 2004, s. 15-19.

³¹⁶ BINNENDIJK, Hans; "Focus on The Middle East", **JFQ**, Autumn, 1995, s. 5.

³¹⁷ SARIOĞLU, Hüseyin; "Medeniyetin Temel Dinamikleri ve Ortadoğu", **Milletlerarası Ortadoğu: Kaos mu, Düzen mi? Konferansı**, İstanbul, 9-10 Ocak 2004, s.193.

³¹⁸ YILDIZ, G. Yavuz; **Oyun İçinde Oyun "BÜYÜK ORTADOĞU"**, 3. Baskı, İstanbul, 2004, s. 19.

³¹⁹ DUMAN, Sabit; **Modern Ortadoğu'nun Oluşumu**, Malatya, 2006, s. 6

³²⁰ ARI, Tayyar; **Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul, 2004, s. 37.

Ortadoğu Ve Kuzey Afrika Girişimi ile birlikte bölge coğrafyası yeniden düzenlenmek istenmiş ve sınırları net olarak belirlenemeyen bu coğrafya “Büyük Ortadoğu”³²¹ olarak adlandırılmıştır.

ABD bu günkü yeni stratejik yaklaşımıyla, Ortadoğu’yu her alanda daha yoğun şekilde etki altında bulundurmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda da stratejik bir bakışla, Ortadoğu’yu geçmişte “Merkezi Harekat Alanı” olarak tanımlamıştır. Bölgeyi askeri açıdan takip ve kontrol etmek için “CENTCOM” olarak adlandırmış ve bölgedeki harekâttan sorumlu olarak aynı isimde bir Komutanlık kurmuştur.³²²

Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi ile ilgili bazı önemli detaylar hâlâ açıklanmamıştır. Bölgenin kesin sınırları da ABD’li yetkililerin açıkça telaffuz etmekten kaçındığı konular arasındadır. Ancak bugüne kadar ABD’nin bölgeye yönelik izlediği yol haritası göz önünde bulundurulursa, Büyük Ortadoğu olarak tanımlanan bölgenin coğrafi olarak Kuzey Afrika ülkeleri, Doğu Akdeniz kıyısındaki ülkeler, Basra körfezi kıyısındaki ülkeler de dâhil bugünkü Ortadoğu ülkeleri, Kafkasya ve Orta Asya Türk cumhuriyetlerini kapsayan bir bölgeyi tanımlamak için kullanıldığı söylenebilir.³²³ Şayet olacaksa bir sonraki egemen gücün, bir sonraki bildirimine kadar bu şekilde devam edeceği rahatlıkla söylenebilir.

Davutoğlu’na göre, Ortadoğu’da sınırlar son derece kötü örülmüş bir duvarı andırmaktadır. Kötü örülmüş duvarın altında kalmak istemeyen aktörler, değişik taşları eş-zamanlı bir şekilde oynatarak çıkarları doğrultusunda yeni bir şekil vermeye çalışmaktadır. Dolayısıyla Ortadoğu tanımlaması nesnel bir coğrafi tanımlamadan ziyade kültür eksenli bir jeokültür tanımlama özelliği taşımaktadır. Bu nedenledir ki, 20. yüzyılın başında Balkanları da kapsayacak şekilde kullanılan bu kavram yüzyıl süresince politikacıların ve araştırmacıların bakış açılarını yansıtan farklı ve çoğu zaman çelişik tanımlamalarla kullanılagelmıştır.³²⁴ Bu bakımdan da söz

³²¹ Akşam Gazetesi, 22 Şubat 2004.

³²² PEAY, Binford; “*The Greater Middle East*”, **JFQ**, Autumn, 1995, s. 31-39.

³²³ ZVYAGELSKAYA, Irina; “*What Strategy for the GreaterMiddle East? A Russian Perspective*”, **CEPS European Security Forum**, December, 2003, s. 1-2.

³²⁴ DAVUTOĞLU, Ahmet; **Stratejik Derinlik**, İstanbul, 2001, s. 323-324.

konusu kavram açıklanırken, merkeze Türkiye'yi yerleştirmek doğru bir nitelendirme olmayacaktır. Kavramların mevcudu ifade etmesi ve açıklayıcı olması gerektiği göz önünde bulundurulduğunda, Ortadoğu kavramı bizim açımızdan ne mevcudu ifade etmekte ne de açıklayıcı bir tarzda ortaya çıkmaktadır. Çünkü bölgenin mevcudiyeti yön ve mesafe açısından Ortadoğumuzda değildir. Bu bakımdan da bizim gerçeklerimizi ifadeden uzaktır. Dolayısıyla kavramı kullanırken bu hususları göz önünde bulunduruyor ve bölge üzerinde projeleri olanların durumunu ve zihniyetini yansıtması bakımından söz konusu nitelendirmeyi bu çerhile birlikte kullanıyoruz.

2.1. Ortadoğu'nun Önemi ve Günümüzdeki Durumunu Etkileyen Faktörler

Ortadoğu bölgesi tarih boyunca dünyanın gözünün üzerinde olduğu bir bölge konumunda olmuştur. Batılı güçlerin Ortadoğu'ya olan ilgisi 11. yüzyılda Haçlı seferleri ile başlamıştır. Haçlı seferlerinin en önemli sebebi din faktörü ve Kudüs'ün ele geçirilmesi olmuştur. Üç semavi dinin merkezinin ve çıkış notasının bu bölge olması, özellikle Ortadoğu'nun manevi cazibesini artıran en önemli faktör olmuştur.³²⁵ 20. yüzyıla gelindiğinde ise bu din olgusunun yanına enerji faktörü de eklenmiş ve bu bölgeye olan ilgi daha da artmıştır.

Dünyadaki petrol oranlarına baktığımızda, 2004 yılı itibariyle BP'nin verilerine göre ispatlanmış 1189 milyar varil petrol olduğu; dünya petrol rezervlerinin bölgelere göre dağılımına baktığımızda ise Ortadoğu'nun 727 milyar varil ile dünya petrol rezervinin %62'ne sahip olduğu görülmektedir. Genişletilmiş Ortadoğu bölgesine bakıldığında ise bu oranın %70 civarında olduğu tespit edilmiştir. Ortadoğu bölgesi sadece petrol bakımından birinci sırada bulunmamaktadır; bölge %40.6'lık doğal gaz payı ile de ilk sırada bulunmaktadır. Genişletilmiş Ortadoğu bölgesinde ise ispatlanmış %45

³²⁵ PARLAR, Suat; **Ortadoğu, Vaad Edilmiş Topraklar**, 2. Baskı, İstanbul, 2002, s. 95.

oranında doğalgaz rezervi bulunduğu belirtilmektedir.³²⁶ Dünya petrol rezervlerinin %78'ini kontrolü altında tutan 11 OPEC üyesinden Venezüella, Endonezya ve Nijerya hariç diğer yönetimler GOKAG sınırları içerisinde bulunmaktadır.³²⁷ Sonuç olarak, Genişletilmiş Ortadoğu yeraltı enerji kaynakları bakımından fosil yakıtlara bağımlı olan küresel ve yerel enerji politikalarının uzun süre vazgeçemeyeceği bir bölge olarak kalacaktır.

Geçmişte olduğu gibi her zaman Ortadoğu, Doğu İle Batı, Kuzey ile Güney arasında bir köprü durumunda olmuştur. Ortadoğu konum olarak dünyanın merkezinde olması itibarıyla hem enerji kaynaklarının dünya pazarına ulaştırıldığı bir bölge,³²⁸ hem de dinlerin doğup dünya coğrafyasına yayılması³²⁹ bakımından ekonomik, jeostratejik ve jeokültürel değere sahiptir. Ayrıca dünyadaki en büyük petrol rezervlerinin ve dünya stratejik deniz ulaşımının akış ticaretini sağlayan 18 tane kritik boğazın önemli dokuz tanesinden sekizinin, Genişletilmiş Ortadoğu'da bulunması, bölgeyi stratejik kontrol açısından hayati derecede önemli hale getirmektedir.³³⁰ Ekonomik, Jeostratejik ve jeokültür bakımından ABD'ye göre bu bölge kontrol altına alınmalıdır. Ortadoğu'dan petrol akışının kesintisiz olarak sürdürülebilmesi için petrol nakliyatında kullanılan yolların güvenliğinin sağlanmasına ilave olarak, Orta Asya'dan Hint Okyanusuna ulaşan enerji koridorunun da açık bulundurulması gerekmektedir

Ortadoğu yapısı gereği, sadece enerji kaynaklarına sahip olması bakımından mücadele alanı olan bir coğrafya değildir. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgeci güçler tarafından oluşturulan monarşik rejimlerin bölgeye etkisi de başlıca nedenlerden biridir. Bölge ülkelerindeki etnik ayrımcılıkların son zamanlarda büyük sorunlar ortaya koyması, sömürgeciliğin sonucu olarak ulus devlet yapısını sağlayamamaları, yöneten ve yönetilenler arasındaki ekonomik sosyal uçurumların derin çatlaklar oluşturması ve

³²⁶ British Petroleum; Statistical Review Of World Energy, 2005, s. 4-20.

³²⁷ Organization of Petrol Export Country; Annual Statistical Bulletin, 2004.

³²⁸ Energy International Agency; World Oil Transit Chokepoints, 2004.

³²⁹ ARI, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, s. 25-26.

³³⁰ DAVUTOĞLU, Ahmet; **Küresel Bunalım**, İstanbul, 2004, s. 84. (Bu dokuz boğazın sekizi, İstanbul, Çanakkale, süveyş, Hürmüz, Malaka, Sunda ve Lombok Geçitleri, Babül Mendep Boğazı ve Cebel-i Tarık'tır. Dokuzuncusu ise Panama Geçiti'dir).

sanayileşememenin getirdiği ekonomik bunalımlar bölgede dış müdahalelere açık kapı bırakmaktadır.³³¹ Demokrasi, özgürlük, insan hakları, gelir eşitsizliği, Müslüman-Hıristiyan-Yahudi çatışmaları, artan nüfus ve buna bağlı olarak işsizlik ve gelir eşitsizliği bölgedeki temel problemlerdir.

Ortadoğu bölgesi, uyguladıkları sert savunma politikaları ve birbirlerine üstün gelme mücadelelerinden dolayı dünyada en fazla askerîleştirilmiş bölgedir. Ülkelerin savunma harcamalarının gayri safi millî hâsılaya veya toplam ithalattaki payına bakıldığında en fazla harcamanın Ortadoğu'da olduğu görülmektedir. İkinci bölge ise, Kuzey Afrika'dır. Körfez savaşında Ortadoğu ülkelerinin yapmış olduğu askerî harcamalar millî gelirlerinin yarısı kadar gerçekleştiği görülmektedir.³³² Bu sebeptir ki, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde ekonomik refaha yönelik programlar hep geciktirilmiş veya yetersiz kalmış, kişisel gelirlere yansımaları gereken miktarlar silah alımına yansımıştır. Bölgede yüksek miktarda yapılan askerî harcamalara rağmen, genel olarak etkin güvenlik güçlerinden bahsedilememektedir. Ayrıca radikal unsurların etkisiz hâle getirilmesinde, güvenlik güçleri yeterli olamamaktadır.

Bölge üzerindeki planlar, Irak örneğinden bariz bir şekilde anlaşılmaktadır. Nitekim, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Irak'ın silahlandırılmasında, bölgede çıkarları olan birçok ülke rol oynamıştır. Irak ordusundaki silahların çoğu Rus yapımıdır. Onları kullanabilmek kolay olmadığından, Irak'a Sovyet askerlerinden yüzlerce subay getirilmiştir. Rus Ordusu Irak'ta savaş fabrikaları, uçaklar, tanklar ve başka savaş tekniğini tamir etmek için küçük şehirler inşa etmişlerdir. Yine Fransa, İngiltere, İspanya, İtalya ve Almanya'dan da silahlar alınmıştır. Fransızlar, Bağdat'tan yirmi kilometre uzaklıkta atomu öğrenme merkezini inşa etmişlerdir. Böylece AB üyeleri Irak'ın petrolünden pay kapma yarışına girmişlerdir.³³³ Amerika'nın

³³¹ SATANOVSKY, Evgeny; "The 'New Middle East'", **International Affairs A Russian Journal of world Politics**, Diplomacy International Relations, Volume:51, Issue:3, 2005, s. 67-75.

³³² CORDESMAN, Anthony H.; "The Military Balance in the Middle East", **CSIS Report**, 15 March 2004, s. 25 -26.

³³³ ZEYNULLİN, Cemil; "Rusya ve Irak (Ortadoğu'nun Yeniden Yapılandırılması)", (Çev.: H. DEMİROĞLU), **Milletlerarası Ortadoğu: Kaos mu, Düzen mi? Konferansı**, İstanbul, 9-10 Ocak 2004, s. 68.

Irak petrolerine İngiltere ile birlikte el koyması ise yine bu çerçevede değerlendirilebilir.

Bölgenin istikrarsızlığını sağlayan birçok neden vardır. Bölgenin ekonomik, kültürel, sosyal ve etnik olarak zengin olduğu kadar karmaşık da olması, istikrarsızlığın temel nedenini oluşturmaktadır. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra sınırları olmayan bölge, yapay sınırlarla bölünmüştür. Buna bağlı olarak ve bölgenin dinler ve mezhepler açısından zengin olması ve uluslaşmanın gerçekleşmemesi hâlâ önemli bir sorun teşkil etmektedir. İlâveten üç semavi dinin kutsal saydığı yerlerin bu bölgede olması ve bölge halkı arasında entegrasyonun sağlanamaması önemli etkenlerdir. Öte yandan yeraltı enerji kaynaklarının, belli bir zümrenin kontrolü altında bulunması ve bölgede su kıtlığı yaşanması da ayrı bir sorun teşkil etmektedir.³³⁴ Böylece yeraltı zenginliği kadar yer üstündeki sorunların bolluğu bölgeyi hem cazip hem de tehlikeli kılmaktadır.

2.2. ABD'nin Ortadoğu Stratejisi ve Ortadoğu'nun ABD İçin Önemi

ABD, Pasifik ve Atlantik okyanuslarının getirdiği savunma avantajı ile sahip olduğu nükleer silâh üstünlüğünün bu ülkenin millî güç unsurları ile birleşmesi, süper güç statüsüne sahip olmasına neden olmuştur. ABD siyasî, ekonomik ve askeri ittifaklar yanında, 1890'lardan itibaren, dini de kullanarak, kendi belirlediği ölçüler içerisinde, dünya hâkimiyetinin var olduğunu sürekli ortaya koymaya çalışmaktadır. ABD, Soğuk Savaş boyunca "klasik diplomasi" olarak adlandırılan ve "Ulusal Güvenlik Stratejisi-2000"³³⁵de yer alan anlayışı terk etmiş; bugün medya ve bilhassa internet kanalıyla, diğer ülke insan ve ulusal güçlerini, ABD'nin düşünce sistemini benimsetecek şekilde yönlendiren "Açık Diplomasi"³³⁶ atağını başlatmıştır. ABD için en büyük tehdit, ABD anavatanına, halkına ve alt yapısına ülke dışından

³³⁴ BAL, İdris; "*Ortadoğuda İstikrarsızlığa Yol Açan Faktörler ve PKK'nın Katkısı*", **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, (Ed.: İ. BAL), İstanbul, 2001, s. 699-711.

³³⁵ The National Security Strategy of the United States of America, 2000.

³³⁶ The National Security Strategy of the United States of America, 2005.

olabilecek tehditlerdir. Bu gün için uluslararası tartışmalarda ABD'ye tehditte en önemli rolü KİS'ler almıştır. 11 Eylül 2001 saldırısı, terörün de ABD için ciddi bir tehdit olduğunu göstermiştir. ABD, 2. Dünya Savaşı'ndan itibaren savaşı topraklarından uzak tutmak istemiştir. Ancak iki defa buna muvaffak olamamıştır. Bunlardan birincisi Pearl Harbor Baskını, ikincisi de 11 Eylül 2001'de yapılan Washington ve New York'a uçaklı terör saldırılarıdır.

ABD'nin politik tarihinde, gerçeklik ve çatışmayı önleyici özgürlükçü düşüncenin ideolojisi olan liberalizmin önemli bir yeri bulunmaktadır. Ancak, ABD'nin Soğuk Savaş sonrası geliştirdiği küresel stratejik vizyonu yarış ve çatışmaya dayanmaktadır.³³⁷ ABD, ABD'li jeopolitikçilerden Spykman'ın kenar kuşak teorisi doğrultusunda Soğuk Savaş boyunca kıta uzağındaki gelişmelerle ilgilenmiştir. ABD'nin bir ada ülkesi olarak kalamayacağını ileri süren Spykman, bu anlamda iki kutuplu yapıda ABD'nin eski dünyadaki gelişmelere karşı mücadelecî bir politika benimsemesine önemli bir alt yapı oluşturmuştur. Aynı şekilde, Mackinder'in "global güç dengesi teorisi" de ABD'nin emperyalist politikalarına kaynak teşkil eden bir yaklaşımdır. Dünya devletlerinin Türkistan'daki mücadelesini açıklayan Mackinder'e göre dünya gücü olmanın şartı bölgeye egemen olmaktan geçmektedir. 2. Dünya Savaşı'na kadarki çatışmaları açıklayan teori, ABD'li karar vericilerin savaş sonrasında başlayan "Çevreleme Politikası"nın da temelini oluşturmuştur.³³⁸

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra tek süper güçmüş gibi görünen ABD, Naisbitt'in "Telekomünikasyon sayesinde büyük şirketlerin, özerk ve küçük ünitelere bölünerek daha iyi çalışabileceklerini görüyoruz. Aynı durum ülkeler için de geçerli. Tek bir dünya haline gelmemizle birlikte, parçalar küçüldükçe daha iyi işliyorlar. Yapay olarak bir araya getirilmiş ülkelerin milli ve kabilesel varlıklara bölünmesi çok yararlı. Eğer dünyayı tek parçalı bir dünya haline getireceksek parçalar küçük olmalı"³³⁹, ifadesine benzer şekilde, maddî ve manevî olarak sömürmek, kontrol etmek ve İsrail

³³⁷ EVCİOĞLU, **Büyük Ortadoğu Stratejisi**, s. 63.

³³⁸ O'LOUGHLIN ve John-HESKE Hennig; "From 'Geopolitik' to 'Geopolique': Converting a Discipline for War to Discipline for Peace", **The Political Geography of Conflict and Peace**, (Ed.: N. KLIOT ve S. WATERMAN), London, 1991, s. 37-59.

³³⁹ NAISBITT, John; **Global Paradoks**, (Çev.: S. GÜR), İstanbul, 1994, s. 24.

ideolojisine hizmet etmek için, Sovyet rejiminden sonra boş kalan Ortadoğu bölgesi ile ilgili çalışmalar ve girişimler başlatmıştır.

Brzezinski, ABD'ye yol haritası çizerken; tarihte ilk kez, Avrasyalı olmayan bir gücün ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Brzezinski'ye göre, ABD'nin bu üstünlüğünü devam ettirip ettiremeyeceği, dünya güç ilişkileri üzerinde etkili olabilecek bir Avrasya gücünün ortaya çıkmasının önlenip önlenemeyeceğine bağlıdır. Yine ABD'nin üstünlüğünü devam ettirmesi, Avrasya'da egemen olmasına ve böylece ABD'ye meydan okuma yeterliliğine sahip bir rakibin ortaya çıkmasının ABD tarafından önlenmesine bağlıdır. Avrasya bu yüzden, küresel üstünlük mücadelesinin sürdürüldüğü bir satranç tahtasıdır.³⁴⁰ Brzezinski'nin çizdiği haritalara dikkat edilirse, Avrasya olarak tanımladığı bölge bugün çatışmaların sürdüğü Ortadoğu bölgesidir. Benzer şekilde Huntington'un medeniyetler çatışmasına sahne olacağını ileri sürdüğü alan ile Barnett'in "boşluk"³⁴¹ olarak tespit ettiği bölgeler çakıştırıldığında hemen hemen aynı bölgelere yani Ortadoğu bölgesine işaret ettiği görülmektedir.

11 Eylül saldırılarından sonra ABD, Bush doktrini olarak bilinen önleyici eylem stratejisini uygulamaya başlamıştır. Bush, 1 Haziran 2002'de ABD Harp Akademisi West Point'te yaptığı konuşmada, şu ana kadar uygulanan güvenlik politikalarının artık yeterli olmadığını vurgulamıştır. Akabinde 20 Eylül 2002 tarihinde, ABD'nin yeni Ulusal Güvenlik stratejisini kamuoyuna duyururken "önleyici eylem" stratejisinin ulusal güvenlik için temel strateji olduğunu ilan etmiştir. ABD'nin önünde artık bir düşman ve bu düşmanın içinde bulunduğu bir coğrafya vardır. Hedef farklı olsa da, yeni düşman "radikal İslam ve diktatörler"dir. Hedef ise, demokrasiye geçme mücadelelerinin yapılacağı, halkının büyük çoğunluğu Müslüman olan Ortadoğu'dur.³⁴²

ABD, Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi çalışmalarına, ilk önce askeri alt yapıyı oluşturmakla başlamış ve 1991'de yayımlamış olduğu

³⁴⁰ BRZEZINSKI, *Büyük Santraç Tahtası*, s. 17-30.

³⁴¹ BARNETT, *Pentagonun Yeni Haritası 21. Yüzyılda Savaş ve Barış*, s. 185-205.

³⁴² ŞAHİN, Abdullah; *Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye*, İstanbul, 2004, s. 13.

Ulusal Güvenlik Stratejisi bu konun askeri alt yapısını oluşturmuştur. 1991'e göre ABD aşağıdaki kararları almıştır:³⁴³

1. Tehdit kazanmadan hedef ülkenin vurulması,
2. ABD'ye uygulamaları açısından hiçbir uluslararası antlaşmanın engel teşkil etmemesi,
3. ABD'ye göre rakip bir gücün dünya çapında oluşmaması,
4. ABD çıkarlarının elde edilmesi için gerektiğinde güç kullanılması.

Günümüzün ABD politik anlayışı 1990'lar için Savunma Stratejisi adlı rapora dayanmaktadır. Benzer şekilde yeni Amerikan yüzyılı belgesi (PNAC),³⁴⁴ Savunma Stratejisi adlı belgeden esinlenerek hazırlanmış ve daha sonra Bush doktrini olarak ifade edilen Ulusal Güvenlik stratejisi-2002 adlı belgeye yön vermiştir. Genişletilmiş Ortadoğu girişimi'nin ana hatları yukarıda ifade edilen belgelerin içerisinde yer almaktadır. ABD, ulusal güvenlik stratejisi adlı belgede Amerikan gücünün ulaştığı sınırları ifade etmiş ve bu gücün özgürlük ve toplum idealleri için kullanılacağını açıklamıştır. Bu ifadelerle dünya toplumlarını tehdit eden ABD, Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde uluslararası stratejisini şu şekilde açıklamaktadır:³⁴⁵

1. ABD'nin değer ve çıkarlarının birlikteliğini yansıtan açık bir amerikan uluslararasılığı,
2. Dünyanın daha güvenli hale getirilmesi,
3. Siyasal ve ekonomik özgürlüğün desteklenmesi,
4. Diğer toplumlarla barışçı ilişkilerin geliştirilmesi,
5. İnsanlık onuruna saygı, şeklinde belirlenmiştir.

Ancak hâlihazırda devam etmekte olan uygulamalar, söz konusu beş ilkenin, bizatihi Amerika tarafından ihlal edildiği açık bir şekilde görülmektedir.

ABD'nin Ortadoğu ile ilgili resmi ağızdan ifadesi, genel olarak, Müslüman ülkelerin egemen olduğu bu coğrafyanın siyasal, etnik ve tarihsel olarak son derece karmaşık bir sosyolojik yapıya sahip olması ve bunun ABD için en büyük tehlike olarak görüldüğü şeklindedir. ABD'nin denge unsuru

³⁴³ A National Security Strategy of the United States of America, 1991.

³⁴⁴ The Project for the New American Century, September, 2000.

³⁴⁵ The National Security Strategy of the United States of America, September, 2002.

olarak kullanabileceği, genel anlamda kabul görmüş bir demokrasinin bulunmaması, Amerikan dünya görüşü ile bağdaşmayan kökten dincilik ve Amerikan aleyhtarlığı gibi siyasal eğilimlerin baskın olması gibi unsurlar, bu bölgeyi ABD için baslıca tehdit kaynağı haline getirdiğini ifade edilmektedir.³⁴⁶ Dikkat edilirse ABD, Ortadoğu stratejisini oluştururken bölgenin yapısını göz ardı ederek kendi dinamiklerini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Brzezinski'ye göre, endüstriyel demokrasiler için hayati öneme sahip olan zengin petrol rezervlerine ve son derece önemli enerji nakil hatlarına sahip olması, bu alanı yeni yüzyılda ABD'nin yeni stratejik odağı haline getirmektedir. ABD hegemonyası için tek çıkar yol olarak bölgeyi hedef gösteren Brzezinski'ye göre, tüm Batı dünyasının güvenliği ve kalkınması için kilit önemde olan bu bölgenin düzenlenmesi, Amerikan hegemonyasının devamını sağlamak için son derece önemlidir.³⁴⁷ ABD'ye hedef göstererek süper güç olmanın yollarını açmaya çalışan Brzezinski, bir anlamda da ABD'nin çaresizliğini ortaya çıkarmaktadır.

Hâlihazırda dünya enerjisinin %24'nü tüketen ABD'nin, kendi kaynaklarıyla beraber, dışarıya bağımlılık oranı %54'tür.³⁴⁸ Dışa bağımlı olduğu enerjinin bir kısmını Ortadoğu Bölgesi'den sağlamaktadır. İleriye dönük olarak 2025 yılı itibariyle ABD'nin dışarıya bağımlılığın %70 civarında olacağı tahmin edilmektedir.³⁴⁹ Enerji bakımından bu durum ABD'nin şimdiden tedbir almasını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi olarak isimlendirilen yaklaşım günümüzün tasarısı değil, en az yirmi yıl sonrasına hazırlık projesi olarak algılanmalıdır.

Ortadoğu Bölgesine Avrupa'dan sonra giren ABD, 1930'lardan itibaren ABD petrol şirketlerinin Ortadoğu'da petrol arama ve üretim amacıyla yapmış olduğu yatırımlar, 1940'lardan itibaren ABD'nin bölgeye yerleşmesine ve ilgisini artırmasına sebep olmuştur.³⁵⁰ Dünya enerji politikalarını

³⁴⁶ CHENEY, Dick; "The Greater Middle East-The Bush Administration's Perspective", **Remarks by The Vice President to The World Economic Forum Congress Center**, Davos, Switzerland, 2004.

³⁴⁷ BRZEZINSKI, Zbigniew; "Hegemonic Quicksand", **The National Interest**, No: 74, Winter, 2003, s. 5-6.

³⁴⁸ British Petroleum; Statistical Review Of World Energy, 2003.

³⁴⁹ Energy International Agency; Energy Outlook, 2004.

³⁵⁰ PEHLİVANOĞLU, Öner A.; **Ortadoğu ve Türkiye**, İstanbul, 2004, s. 15.

yönlendirilebilmek için dünyada enerji rezervlerine sahip olmak veya en fazla üretim yapan ülke konumunda olmak tek başına yeterli olmamaktadır. Enerji piyasasına hâkim olan ülkeler, hem rezervi olan hem de üreten ülkeler üzerinde baskı kurabilecek ve politikalarını etkileyebilecek güçtedirler. ABD'nin teşvik etmiş olduğu düşük petrol fiyatları, ihracatını büyük oranda petrole bağımlı olarak gerçekleştiren ülkeler için hayati zararlara sebep olabilmektedir. Nitekim SSCB'nin yıkılma sürecinde de düşük petrol fiyatlarının etkin olduğu söylenebilmektedir.³⁵¹ Dolayısıyla buradan şu değerlendirmeyi yapabiliriz; uluslararası enerji dolaşımının kontrolünü elinde bulundurabilecek güç ve politikalar olmadığı sürece, enerjiye sahip olmanın kazandırdığı avantajlardan çok kaybettirdikleri ile karşılaşılabilir. ABD, genişletilmiş Ortadoğu'ya yerleşerek yukarıda ifade edilen avantajı elde etmeye çalışmaktadır.

Bu kapsamda ABD'nin jeostratejisinde izlemesi gereken yolu Amerikalı stratejist Brezinski, kilit oyuncuların üzerinde odaklanma ve bölgenin doğru değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu amaca ulaşmak için de diğer devletleri etkileyebilecek güçte olmak ve jeostratejik dinamizme sahip Avrasya devletlerini tespit etmek gereğini belirtmiş ve bu güçlerin bulunduğu bölgede devre dışı bırakılması gerekliliğini ifade etmiştir.³⁵² ABD'nin Soğuk Savaş dönemi politikaları incelendiğinde de yukarıda belirtilen tespitleri uyguladığı ve hâlâ uygulamaya devam ettiği görülmektedir.

ABD, küresel hegemonyasını devam ettirebilmesinin önünde Rusya ve Çin'i engel olarak görmektedir. AB ise önemli bir ekonomik güç olmasına rağmen ABD'ye karşı ortak siyasî bir tavır sergileme gücüne henüz ulaşamamıştır. ABD'nin bu güçlere karşı uygulamış olduğu politikalara bakıldığında, enerji kaynaklarına ilgisi, Çin ve Rusya Federasyonu önderliğindeki Şangay İş Birliği Örgütü ve AB'nin önünün kesilmesi için; terör ve kitle imha silahlarını gerekçe göstererek bazı stratejik noktalara yerleşmiş ve yerleşmeye çalıştığı görülmektedir.³⁵³ ABD bu hareket tarzıyla; kendi

³⁵¹ A.g.e., s. 320.

³⁵² BRZEZINSKI, *Büyük Santraç Tahtası*, s. 51-65.

³⁵³ EVCİOĞLU, *Büyük Ortadoğu Stratejisi*, s. 404.

askerî yapısını kurmaya çalışan AB'yi doğudan, Ortadoğu'yu içeriden, Rusya Federasyonunu batıdan ve güneyden (Orta Asya, Kafkasya ve son olarak Doğu Avrupa'dan), Çin ve İran'ı da çepeçevre (Orta Asya, Ortadoğu ve Uzak Doğu) kuşatma ve onların hayat sahalarını daraltma imkânını elde etmektedir.

2.3. Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi'nin Kapsamı ve Sınırları

ABD'nin 11 Eylül'den sonra, Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşan tek süper güç konumunu sağlamlaştırarak, bütün bölgelerde tam bir kontrol tesis etmek ve bunu dünyaya tescil ettirmek için büyük bir çaba içine girdiği görülmektedir.³⁵⁴ 11 Eylül, ABD'nin küresel düzlemde oluşturduğu yayılcı politikalarına karşı yapılmış olmasına rağmen, ABD başta kendi kamuoyundan aldığı yüksek destek olmak üzere bu olayı Ortadoğu'daki yayılcı politikalarını hızlandırmak için kendisine fırsat olarak kullanmayı bilmiştir. ABD'nin bu hareket tarzına Ortadoğu yabancı değildir. Çünkü bir taraftan "Ortadoğu, büyük medeniyetlerin doğduğu ve kaybolduğu yer. Binlerce yıllık çatışmaların halen sürdüğü, sanki insanlığın kavga etmekten yorulmadığı bölge"³⁵⁵ olarak var olmuştur. Öte yandan bu topraklara göz dikip de imparatorluk özlemi çekenler, tarihin iz bırakan derin sayfalarından silinip gitmişlerdir.

GOKAG, ilham kaynağını 1997 yılında oluşturulan ve ABD yönetiminin pasifliğinden şikayet eden ve ABD Muhafazakarları tarafından hazırlanan "Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi" olarak ortaya konulmuştur.³⁵⁶ Bu proje

³⁵⁴ KULOĞLU, Armağan; "Değişen Küresel Jeopolitikte Türkiye", **Uluslararası Güvenlik Sorunları**, (Der.: K. KASIM ve Z. A. BAKAN), Ankara, 2004, s. 54.

³⁵⁵ AKAR, Atilla; "Yeni Dünya Düzeninin Ortadoğu Ayağı Olarak BOP", **Büyük Ortadoğu Kuşatması**, (Der.: A. AKAR), 2. Baskı, İstanbul, 2004, s. 17.

³⁵⁶ EFRAT, B. Roni; "Sowing The Whirlwind: Israel, America and The Coming War", **Challenge**, No:76, November- December, 2002, s. 23.

kapsamında belirtilen dört ana amaç doğrultusunda, ABD'nin küresel bir güç olması ve ordusunun güçlendirilmesi için:³⁵⁷

1. Savunma harcamalarının artırılması,
2. ABD'nin değerlerine karşı düşmanca tavırlar sergileyen rejimlere karşı müttefik ülkelerle olan iş birliğinin geliştirilmesi,
3. Diğer ülkelerde, özellikle Asya, Ortadoğu ve Avrupa'da ekonomik ve politik özgürlüklerin artırılmasına yardım edilmesi,
4. ABD'nin başarısı ve güvenliğinin korunması için sorumluluklar alınması, gerektiği belirtilmiştir.

Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi'nin geçmişi 50 yıl öncesine kadar uzanmaktadır. ABD'nin, 1950'li yıllardan itibaren Ortadoğu'da var olma çabası günümüz politikalarını oluşturan temel çalışmalardır. İlk olarak Truman Doktrini ile Türkiye ve Yunanistan üzerinden Ortadoğu'daki etkinliğini artırmak ve Türkiye'yi SSCB'ye karşı kaybetmeme politikası izlemiştir. Bu doktrini sırasıyla Eisenhower, Nixon, Carter doktrinleri³⁵⁸ ve son olarak Bush doktrini izlemiştir. Bu doktrinler ile ABD, temel esas olarak Ortadoğu'da müttefiki olarak gördüğü ülkeleri desteklemiştir. ABD'nin doktrinlerle yürüttüğü Ortadoğu politikası Afganistan ve Irak'a gerçekleştirdiği harekât ile en sert uygulama tarzını teşkil etmiştir.

26 Eylül 2002 tarihli Bush Doktrininin genel unsurları incelendiği zaman, bölgenin refah temelli bir perspektifle dönüştürülmesini öngörmekle kalmayıp; aynı zamanda, İslâm toplumlarında dinin toplumsal ve siyasal içeriğinin de farklılaştırılmasını sağlayacak bir dizi yeniliğin tasarlandığı anlaşılmaktadır. Buna göre, Müslüman toplumların demokratikleşmesini sağlayabilmek için kadın haklarının yasalarla garanti altına alınması³⁵⁹ gibi hedefler ilk göze çarpanlardır. Girişime sürekli olarak bölgedeki değişim ve gelişmelere bağlı olarak eklemeler ve çıkarmalar yapılmaktadır. Etkili düşünce kuruluşları girişimin ayaklarını netleştirmek, uygulanabilme şartlarını ve zeminini belirginleştirmek için yeni ekleme ve çıkarmalarda

³⁵⁷ The Project for the New American Century; Rebuilding America's Defenses, Washington, 2000, s. 10-13.

³⁵⁸ ARI, Tayyar; **İran, Irak ve ABD, Önlüyici Savaş Petrol ve Hegemonya**, İstanbul, 2004, s. 218.

³⁵⁹ TINÇ, Ferai; "Büyük Orta Dogu ve Kadınlar", **Hürriyet**, 28 Subat, 2004.

bulunmaktadırlar.³⁶⁰ Bazı çevrelerin baktığı gibi biçimlenmiş bir projeden ziyade; Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesine, ABD tarafından ortaya atılmış, gelişen ve değişen bir fikir veya girişim olarak bakmakta yarar vardır.

Girişimin ilk olarak belirlediği konular; terörizmin yok edilmesi, uluslararası suçlara kaynaklık yapılması ve yasadışı göçlerin önlenmesi, kişisel özgürlüğün sağlanması olmuştur.³⁶¹ Bush doktrini incelendiğinde; Nesiller ötesi bir anlayışla yapılandırılan bu girişimde aşağıdaki hedefler belirlenmiştir:³⁶²

1. Terörle mücadelenin ABD için stratejik bir öncelik olduğu,
2. Bölgedeki radikal İslamcı ve Amerikan aleyhtarı rejimlerin yerine ılımlı İslam'ın demokrasi ile takviye edilmesi,
3. Bölgede bulunan kitle imha silahlarının tamamen ortadan kaldırılabilmelerini sağlayacak ulusal ve uluslararası önlemlerin alınmasının sağlanması,
4. İsrail- Filistin sorununun iki devlet esasına göre çözümlenmesi,
5. Enerji kaynaklarının ve nakil hatlarının güvenliğinin sağlanması,
6. Toplumların refah seviyesinin artırılması ve eğitim seviyesinin yükseltilmesi.

Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi, 1990'lı yıllarda dile getirilmeye başlanmıştır. Bu tarihten sonra, 1995'te Rand Corporation'da "Greater Middle East" adlı bir birim kurulmuştur.³⁶³ Ancak, devlet yetkilileri tarafından ilk kez 2003'de, ABD NATO Daimi Temsilcisi R. Nicholas Burns tarafından Prag'da,³⁶⁴ ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Marc Grosman ve

³⁶⁰ AKAR, "Yeni Dünya Düzeninin Ortadoğu Ayağı Olarak BOP", s. 25

³⁶¹ GAMBILL, C. Gary; "The Bush Administration's Greater Middle East Initiative", **Middle East Intellegince Bulletin**, Volume:6, June-July, 2004, s. 12.

³⁶² The National Security Strategy of the United States of America, September, 2002, s. 12-25.

³⁶³ KAYNAK, Mahir ve GÜRSES, Emin; **Büyük Ortadoğu Projesi**, 10. Baskı, İstanbul, 2005, s. 47.

³⁶⁴ BURNS, Nicholas R.; "The New NATO and the Greater Middle East, Permanent Representative to the Council of the North Atlantic Treaty Organization", **Remarks at Conference on NATO and the Greater Middle East**, Prague, Czech Republic 19 October 2003.

ABD Başkanı Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice³⁶⁵ tarafından değişik, fakat hemen hemen yakın zamanlarda Ortadoğu ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Yine muhtelif konuşmalarında Bush tarafından, önemli açılışlar, Ulusa Seslenişler ve Kongre konuşmalarında ifade edilen, ancak özellikle 2004 Kasım ayında yapılacak Başkanlık seçimlerinin hazırlıklarının başladığı günlerde cumhuriyetçiler tarafından seçim malzemesi olarak kullanılmıştır.

Özellikle Amerikan Başkanı Bush tarafından 6 Ekim 2003'de yapılan bir konuşmada, 60 yıldır Batılı devletlerin Ortadoğu'da demokrasinin eksikliğinden bahsettiğini, ancak batılıların güvenliği için bölge ile ilgili hiçbir şey yapmadığını vurgulamıştır. Bush, yaptığı konuşmada Ortadoğu'da özgürlük olmadığı ve terörün merkezi olan bu bölgenin, terörü her an dışarıya ihraç etmeye hazır bir bölge olduğunu ifade etmiştir. Bu yüzden de ABD'nin bölge ile ilgili yeni politikalar ve çalışmalar başlattığını ifade etmiş; bütün dünya ülkelerini dünya barışını sağlamak için göreve davet etmiştir.³⁶⁶ Bush, saldırgan tavırlarla ABD'nin planlarını ortaya koymuş; demokrasi, insan hakları, özgürlük götürme ve terör tehdidi gibi bahanelerle haklılığını ispatlamaya çalışarak, meşru bir zemin oluşturmaya çalışmıştır.

Daha sonra 2004 yılının başlangıcında Davos'ta, ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney tarafından dile getirilen Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi başlıklarının şunlar olduğu görülmektedir:³⁶⁷

1. Bölgede istikrarı sağlamak,
2. Filistin –İsrail anlaşmazlığını iki devletli olarak çözmek,
3. Teröre destek veren ülkelerle savaşmak,
4. Ortadoğu ülkelerindeki siyasal ve ekonomik faaliyetlere destek sağlamaktır.

³⁶⁵ RICE, Condoleezza; “*Transforming the Middle East*”, **The Washington Post**, 7 August 2003; Remarks To The Chicago Council On Foreign Relations, 8 October 2003; An interview in the Financial Times, September 23, 2002.

³⁶⁶ BUSH, George W.; “*Remarks By President At The Twentieth Anniversary Of The National Endowment For Democracy*”, Washington, D.C., 6 November 2003

³⁶⁷ CHENNEY, Dick; “*The Greater Middle East-The Bush Administration's Perspective*”, **Remarks by The Vice President to The World Economic Forum Congress Center**, Davos, Switzerland, 2004.

Bunların neticesinde ABD'nin askeri stratejisi açısından önemli olan bölgelere harekât alanı olarak yerleşmek istediğini söyleyebiliriz. Ekonomik açıdan bölgeye hâkim olmak isteyen ABD, aynı zamanda Hıristiyanlığa ve Yahudi cemaatlerine karşı İslâmî bir başkaldırıcıyı engellemek istemektedir.³⁶⁸ Girişimin ilhamını, 35 ülkenin (Amerika Birleşik Devletleri, Eski Sovyetler Birliği ve çoğu Avrupa devleti) imzaladığı 1975 Helsinki Sözleşmesi'nden aldığı ve ona benzediği söylenmektedir.³⁶⁹ Bu pakt, 2. Dünya Savaşı sonrası tartışmalı sınırların tanınması ve öteki anlaşmazlıkların giderilmesini sağlayacak bir mekanizma kurulması amacıyla hazırlanmıştır. İnsan hakları ve temel özgürlükler, sözleşmenin temel unsurları hâline gelmiş ve Batı, Sovyet Bloğu'ndaki muhalifleri desteklemiş, korumuş ve bu ülkelerin halklarına daha geniş özgürlükler verilmesini istemiştir.

Genişletilmiş Ortadoğu ve kuzey Afrika Girişimi fikri, 20. yüzyılın sonlarında söylem bazında dolaşırken; 21. yüzyılın başlarında uluslararası platformda dile getirilmiştir. ABD Başkanı George Bush (Baba Bush)'un Körfez Savaşının bitmesinin hemen ardından, 6 Mart 1991'de yapmış olduğu yeni dünya düzeni konuşması ile 15 yıl sonra ifade edilen ABD'nin Ortadoğu politikaları oldukça benzeşmektedir.³⁷⁰

Girişimin resmiyet kazanması ise, Haziran 2004'te ABD'nin Georgia eyaletinin Sea Island kasabasında üyeler haricinde Afganistan, Cezayir, Bahreyn, Irak, Ürdün, Yemen ve Türkiye'nin de katıldığı yıllık G-8 zirvesi ile olmuştur.³⁷¹ Bu zirvenin ana konusunu Genişletilmiş Ortadoğu ve kuzey Afrika Girişimi oluşturmuştur. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerin desteklenmesi ve bu bölgede demokrasinin yerleştirilebilmesi için reformların yapılması gerekliliği üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Ayrıca girişime Kuzey Afrika ülkelerinin de dâhil edilmesiyle isim değişikliği yapılmış ve "Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey

³⁶⁸ KAYNAK ve GÜRSES, **Büyük Ortadoğu Projesi**, s. 12.

³⁶⁹ International council Group; Middle East and North Africa Briefing Report; "*The Broader Middle East and North Africa Initiative: Imperilled at Birth*", Brussels/Amman, June 7, 2004, s. 4

³⁷⁰ BUSH, George; "*President Bush's Speech to Congress*", 06 March 1991.

³⁷¹ G-8 Summit Documents; Sea Island, 9 June 2004.

Afrika Girişimi” ismi kabul edilmiştir. Bu zirvede GOKAG kapsamında üzerinde durulan konular şunlar olmuştur:³⁷²

1. Bölgede barış ve istikrarın sağlanması için uluslararası toplulukların vermiş oldukları sözleri tutmaları gerekmektedir.
2. En başta İsrail-Filistin olmak üzere bölgede cereyan eden çatışmaların sona erdirilmesi gelişime en olumlu katkıyı sağlayacaktır. Fakat bu çatışmaların olması reformların yapılması için engel teşkil etmeyecektir.
3. Irak'ta güvenliğin sağlanması bölge güvenliği için oldukça önemlidir.
4. Başarılı reformlar mutlaka devletlerin kendi iradeleri dâhilinde gerçekleşmelidir. Değişim dışarıdan zorla empoze edilmemelidir.
5. Her ülkenin farklı özelliklere sahip olduğu kabul edilmelidir. Bu farklılıkların reformlara engel olmasına müsaade edilmemelidir. Her ülke kendine göre değişimin hızını ayarlamalıdır.
6. Sivil Toplum Örgütleri desteklenmelidir.
7. Kitle imha silahlarının yayılması önlenmelidir.

G-8 tarafından yayınlanan resmî bildiriye göre, Ortaklık siyasî, sosyal/kültürel ve ekonomik olmak üzere üç alan üzerinde odaklanacaktır:³⁷³

Siyasî alanda, demokrasiye ve hukuk düzenine doğru ilerleme; farklılığa ve çoğulculuğa saygı anlamına gelen insan hakları ve temel özgürlükler alanlarında etkili garantilerin oluşturulmasını sağlamaktadır. Bu durum; iş birliği, serbest fikir alış veriş ve farklılıkların barışçı çözümüyle sonuçlanacaktır. Devlet reformu, iyi yönetim ve modernleşme de demokrasiyi oluşturmanın gerekli temel içerikleridir.

Sosyal ve kültürel alanda, herkes için eğitim, ifade özgürlüğü, kadın-erkek eşitliği ve aynı zamanda küresel bilgi teknolojisine ulaşma; modernleşme ve refah için çok önemlidir. Daha iyi eğitilmiş iş gücü, küreselleşmiş dünyaya katılımı sağlamada kilit öneme sahiptir. Çabaların,

³⁷² G-8 Summit Documents; Sea Island, June 9, 2004.

³⁷³ G-8 Summit Documents; Sea Island, June 9, 2004.

okuma yazma bilmeyenlerin sayısını azaltma ve özellikle genç kızlar ve kadınlar için eğitime erişimin artırılması üzerine yoğunlaştırılması gerekir.

Ekonomik alanda, iş fırsatları yaratmak, bölgedeki birçok ülkenin bir numaralı önceliğidir. Fırsatları artırma ve özel sektörün iş fırsatları yaratabileceği şartları teşvik etme yolunda; girişimciliği teşvik etmek, ticaret ve yatırımı artırmak, sermaye erişimini artırmak, malî reformları ve güvenlik haklarını desteklemek, şeffaflığı teşvik etmek ve yolsuzlukla savaşmak için hükümetlerle ve iş dünyasının liderleriyle birlikte çalışma kararı alınmıştır. Bölge içi ticaretin teşviki, Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın ekonomik gelişimi için bir öncelik teşkil edecektir.

G-8 zirvesinden çok önce İngiltere'de İngilizce yayın yapan Al-Hayat gazetesi tarafından G-8 zirvesinde sunulmak üzere ABD yetkililerince, Arap bilim adamları tarafından hazırlanmış olan İnsani Kalkınma Raporu-2002 ve 2003'ten esinlenilerek hazırladıkları çalışma raporunu kamuoyuna duyurmuştur.³⁷⁴ Bu çalışma raporuna göre, GOKAG'ın temelinde yatan ana sav, bölgedeki siyasî ve ekonomik açıdan hiçbir hakka sahip olmayan bireylerin sayısı arttıkça; aşırıçılık, terörizm, uluslararası suçlar ve yasa dışı göçte bir artışa tanıklık edileceğidir.

Bu ana sav, 2002 ve 2003 Birleşmiş Milletler Arap Halkları Gelişimi Raporları'nın³⁷⁵, Arap yazarları tarafından bu şartlara katkıda bulunan unsurlar olarak tanımlanan, üç "açığı" da ortaya koyduğu vurgulanmıştır: özgürlük, bilgi ve kadınların güç kazanması. Bu savlar, BM raporundan alınan bir dizi basit istatistikle de desteklenmektedir:

1. Arap Ligi'ndeki 22 ülkenin toplam GSYH'si, İspanya'nın GSYH'sinden azdır.
2. Yetişkin Arapların yaklaşık %40'ı (65 milyon Arap) okuma yazma bilmemektedir ve bu rakamın üçte ikisini kadınlar oluşturmaktadır.
3. 2010'a kadar 50 milyondan fazla ve 2020'ye kadar 100 milyon genç, iş gücü pazarına girecektir. Bu yeni işgücünü eritmek için her yıl en azından altı milyon yeni iş yaratılması gerekmektedir.

³⁷⁴ G-8 Greater Middle East Partnership Working Paper; Al-Hayat, 13 February 2004.

³⁷⁵ Arab Human Development Report 2002: Creating Opportunities for Future Generations.

4. Mevcut işsizlik oranı sürerse, bölgedeki işsiz sayısı 2010'a kadar 25 milyona ulaşacaktır.
5. Bölge halkının üçte biri, günlük iki dolardan daha az bir gelirle yaşamaktadır. Hayat standartlarını iyileştirmek için bölgede, % 3'ün altında olan ekonomik büyüme hızının en azından iki katına, yani % 6'ya çıkarılması gerekmektedir.
6. Nüfusun sadece %1,6'sı internet erişimine sahiptir, ki bu rakam Sahra Çölü'nün güneyi de dahil dünyanın bütün bölgelerinden daha düşük bir orandır.
7. Arap ülkelerinde kadınlar, parlamentodaki koltukların sadece %3,5'ine sahiptir; oysa bu oran, örneğin, Sahra Çölü'nün güneyindeki bölgelerde %8,4'tür.
8. Arap gençlerinin %51'i başka ülkelere göç etmek istediklerini dile getirmektedir.

GOKAG ile gerçekleştirilmek istenen başka bir konu ise İsrail'in güvenliğinin sağlanmasıdır. İsrail'in kurulmuş olduğu 1948 yılından beri ABD İsrail'i her alanda desteklemektedir. Bunun en önemli sebebi İsrail'in Ortadoğu'da ABD'nin çıkarları için piyon bir ordu olmasıdır. Ortadoğu'daki ABD politikalarının geçmişte gibi gelecekte de en önemli değişmezi İsrail'in varlığına ve güvenliğine olan taahhüttür.³⁷⁶

ABD Başkanı Ulusal Güvenlik Danışmanı Condolezzo Rice, bu projeyi dünya kamuoyuna, "Fas'tan Çin sınırına kadar 22 ülkenin siyasî ve ekonomik coğrafyasının değiştirilmesi"³⁷⁷ olarak duyurmuştur. Kesin sınırları tartışmalı olan bölgede 650 milyon insan yaşamakta, bölge 12 milyon km²lik bir alanı kapsamaktadır. Projeye dahil olan ülkeler başlıca beş gruptan oluşmaktadır:³⁷⁸

1. Kuzey Afrika Grubu: Fas, Cezayir, Tunus, Mısır, Libya (Projede varlığı henüz teyit edilmemiştir)
2. Akdeniz Ülkeleri: Türkiye, Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail, Filistin,

³⁷⁶ GÜRLER, A. İhsan; **Büyük Ortadoğu Projesi ve Bush Doktrini**, İstanbul, 2005, s. 281.

³⁷⁷ CONDOLEEZZA, Rice; "Remarks by National Security Advisor to the Reagan Lecture", **The Ronald Reagan Presidential Library and Museum Simi Valley**, California, 26 February 2004.

³⁷⁸ ERHAN, Çağrı; "Ortadaki Büyük Oyun BOP-I", **Cumhuriyet**, 22 Haziran 2004.

3. Kafkas Ülkeleri: Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan
4. Körfez Ülkeleri: S.Arabistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Kuveyt, Umman, Yemen,
5. Asya Ülkeleri: İran, Irak, Afganistan, Pakistan, Bangladeş
(Girişimde varlığı henüz teyit edilmemiştir.)

3. GENİŞLETİLMİŞ ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA GİRİŞİMİ VE TÜRKİYE

Soğuk Savaş döneminde Doğu-Batı ekseninde tek bir ana cephe ve iki kutuplu her an bir nükleer savaş olabilir tasviri yer almıştır. Bunun yanında Doğu-Batı çatışmasının sona ermesi güç çekişmelerini geçersiz kılmış gibi takdim edilmiştir. Hâlihazırda dünyadaki temel değişikliklerin ne anlama geldiği, hangi sonuçların çıkarılması gerektiği, jeoekonomik ve jeokültür varsayımların hangi temellere oturtulması gerektiği ve 21. yüzyılın nasıl şekilleneceği üzerinde, meşhur Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra başlayan ve hala devam eden çok sayıda strateji tartışmaları yürütülmektedir.³⁷⁹ Bu tartışmaların da çoğu, doğrudan veya dolaylı olarak Türkiye'yi ilgilendirmekte ve etkilemektedir. Bunların en önemlisi gibi görünen GOKAG sınırları, Türkiye'yi hem bu sınırların içerisinde olması bakımından hem de Türkiye'nin konumu itibarıyla yakından ilgilendirmektedir.

Jeopolitik teoriler dikkate alınarak incelendiğinde, hiçbir teoriden bağımsız görünmeyen Türkiye, hem bu dönemde hem de sonsuza kadar devam edeceğe benzemektedir. Nitekim, Brzezinski tarafından ortaya konulan ve yine McKinder'in Kalpgâh'ı üzerinde oluşan eğrilerin kenarında, içinde veya kesişme noktalarında Türkiye coğrafyası bulunmaktadır.³⁸⁰ Türkiye dünyanın en büyük kara parçasının, dünya adasının merkez bölgesinde bulunan ve iki kıtada toprağı olan üç ülkeden biridir. Kıtaların birleşme noktasında olması da bu özelliklere ilave bir husustur. Coğrafi

³⁷⁹ BALDWIN, A. David; "Security Studies and The End of The Cold War.", **World Politics**, 1996, s.117-141.

³⁸⁰ BRZEZINSKI, **Büyük Satranç Tahtası**, s.86.

konum olarak dünyanın menteşesi konumunda olan Türkiye, bu menteşeye vurulan kilit ve anahtarı elinde tutan siyasi devlet olma özelliğine de sahiptir.³⁸¹

Bugün için Türkiye'nin dünyadaki konumu incelendiğinde şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır; ABD'nin ilgi alanlarının bir parçası ve dünya enerji kaynaklarının geçiş güzergahı üzerinde, AB'nin ilgi ve arzu alanlarının geçiş yollarında, Rusya'nın etki alanında, Uzakdoğu etkilerinin (Pasifik ötesi) Batı alanındaki ilk durağında ve bütün bu güç dengelerinin ortasında bulunmasına ilave olarak en önemlisi Balkanlar'ın, Kafkaslar'ın ve Ortadoğu'nun risk alanlarında bulunmaktadır. Türkiye, NATO üyesi olan bir ülke olarak Batı'ya yönelen ve Türkistan ve Ortadoğu devletlerinin özelliklerinden farklı yönetim yapısı olan bir devlet kimliğiyle, farklı karakteristik bir yapıya sahiptir. Jeopolitik etki alanları içinde her açıdan bir sınır ülkesi özelliği göstermektedir.³⁸²

Türkiye büyüklüğü, coğrafyası, zengin doğal kaynakları, büyük nüfusu, sosyal bütünlüğü ile ve kavramsal çerçeve kapsamında izah edilen güç faktörleri katkılarına göre halihazırda bölgesel güç olarak devam ettirdiği etkinliğinin yanında³⁸³, geçmişten günümüze dünya konjüktüründe her zaman küresel bir güç olmuştur. Türkiye'nin akrabalık bağı alanındaki tarihi ilişkilerini ve dayanaklarına ilave olarak dış tesirleri de kullanmasıyla en azından dünya dengelerini etkileyecek/dengeleyecek ve kalkınmakta olan Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya'daki devletlere lider olabilecek/olacak bir devlet konumundadır.³⁸⁴

Amerika'nın global güç olabilme yeteneğini algıladığı ve İngiltere'nin kontrolünden Ortadoğu'yu devralmaya başladığından beri, Ortadoğu'da amaçlarına hizmet edebilecek bir müttefik aramış ve bu müttefiğin jeopolitik konumu itibarıyla Türkiye olduğuna karar vermiştir. Doğu-Batı arasındaki en

³⁸¹ İLHAN, Suat; **Jeopolitik Duyarlılık**, Ankara, 1989, s.56.

³⁸² İLHAN, Suat; **Dünya Yeniden Kuruluyor: Jeopolitik ve Jeokültür Tartışmaları**, İstanbul, 1999, s.208-209.

³⁸³ SADIKLAR, Tayyar, C.; **2000'li Yıllar Dünya ve Türkiye**, Ankara, 1995, s. 264-282.

³⁸⁴ KONGAR, Emre; **21.Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, İstanbul, 1998, s. 511.

gerilimli anlarda NATO vasıtasıyla gerçekleştirilen stratejik ortaklık, Kıbrıs meselesi sebebiyle iki kez kesintiye uğramış olsa da halihazırda Türkiye ve ABD iyi bir müttefik olarak görülmektedir.³⁸⁵ Türk-Amerikan ilişkilerinde bunların ötesinde bir gerilime şimdiye kadar rastlanmaması, reel politik açısından iyi niyet veya önemli müttefik kavramlarının ötesinde açıklama isteyen bir husus olmuştur.

Türkiye, Soğuk Savaş döneminde gelişen küresel olaylara karşı kendisini korumak için büyük bir güç ile müttefik olmakla, Amerika ise Rusya'yı ve Ortadoğu'yu kontrol edebilmek maksadıyla stratejik bir işbirliği yapmakla çözüm bulmuşlardır. Bu durum Soğuk Savaş sonrası dönemde de devam eden bir görüntü sunmaktadır. Körfez Krizi ve GOKAG'ın ortaya atılmasının ardından Türkiye'nin konumunda Amerika tercihi açısından bir değişiklik meydana getirmediğini söyleyebiliriz. Uzun yıllar Türkiye'de Amerika Büyükelçiliği yapmış olan Morton Abromowitz "Türkiye'nin ABD açısından misyonu şimdi daha genişlemiştir, Balkanlardan Çin'e kadar olan kuşakta Türkiye'nin etkisini kullanmalıyız"³⁸⁶ sözleriyle Amerika'nın bakış açısını yansıtmıştır. Türkiye'nin önemini anlatmak için söylenen bu sözler aynı zamanda Batı'nın doğusu için ABD'nin örtük planlarını da gün yüzüne vurmaktadır.

ABD'nin yeni jeopolitik teorilerin şekillendirilmesi kapsamında Amerika'nın kendi ana kıtası haricindeki en önemli misyonu ve hedefi Türkiye'nin jeopolitik konumunun yakından ilgilendirdiği Türkistan ve Kafkaslardır. Öyle görünüyor ki, Türkistan ve Kafkaslara giriş yolunun ne yirmi yıldır sürekli kuşatma altında tuttuğu İran, ne sürekli kargaşa ve karmaşa yaşayan Pakistan, Afganistan, Hindistan ne de Uzak Doğuda bir seddin arkasından, Türkistan'ı çevreleyen Büyük Çin üzerinden olamayacağı açıkça anlaşılmıştır. Büyüklüğünün farkında olan Çin'e karşı mesafeli durmaya çalışan Amerika'nın, dünyanın geleceğinin şekillendiği coğrafyada

³⁸⁵ ARMAOĞLU, Fahir; **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara, 1991, s. 287.

³⁸⁶ FULLER, Graham ve Diğerleri.; **Turkey's New Geopolitics: From The Balkans to Western China**, Colorado,1993, s. vii.

ihtiyaç duyduğu ve en sadık müttefiki olarak Türkiye'yi gördüğü³⁸⁷ ileri sürülmektedir. Amerika'nın Ege ve Kıbrıs kaynaklı oluşabilecek krizlere süratle tepki vererek Türkiye'nin Batısı ile olabilecek gerilimleri esnetmeye çalışması, Avrupa yolunda Türkiye'nin gayretlerini desteklemesi, Türkiye jeopolitiğine Amerika'nın ihtiyaç duymasından kaynaklandığı³⁸⁸ ifade edilmektedir. Ancak bilinmesi gereken husus, Türkiye'nin Amerika'nın kendi çıkarları istikametinde belirlediği politikalara mahkûm olmadığıdır. Buna karşılık bölge üzerinde planları bulunan ABD'nin Türkiyesiz başarılı olamayacağıdır. Burada Türkiye'nin görevi ABD'yi başarılı kılmak değil, binlerce yıllık devlet geleneğini ve jeopolitik gücünü kullanarak, kendi planlarının takipçisi olmaktır. Türkiye Amerika tarafından reel politik çerçevede ve genişleme ihtiyacı duyulan projelerde kullanıldığı gibi, havuç ve sopa denklemleri bu ilişkiyi sürdürmek mecburiyetinde değildir. Bu bir manada bizzat Amerikan stratejistleri tarafından itiraf edilmektedir: Türkiye "Karadeniz bölgesinde istikrarı sağlamakta, Akdeniz'e geçişi kontrol etmekte, Rusya'yı Kafkasya'da dengelemekte, İslamî kökten dinciliğe karşı panzehir sunmakta ve NATO'ya hizmet etmektedir. İstikrarsız bir Türkiye, güney Balkanlar'da şiddetin ortaya çıkmasına, Orta Asya'da Rusya'nın eski etkisini kazanmasına yardım eder."³⁸⁹

ABD'nin kendi konumunu belirlerken dayanak bulmak, yani istifade edebileceği müttefiklere ihtiyacının olacağı daha önce yaşanan olaylarla sabittir. Bu kapsamda da Soğuk Savaşın başlangıcından itibaren olmakla birlikte, özellikle Bush tarafından Türkiye'nin bölgedeki en kullanılabilir ve fiyat değerlikli devlet olduğu birçok kere ifade edilmiştir.³⁹⁰ Ekonomik ve güvenlik konularında Batı ve NATO eksenli hareket eden Türkiye'nin Soğuk Savaşın sona erdirilmesinden sonra dezavantajlı bir konuma düşeceği

³⁸⁷ A.g.e., s. 164-168.

³⁸⁸ COLL, Steve; "The Turkish Question: How Important Is It?", **The Washington Post**, 24 May 1993.

³⁸⁹ BRZEZINSKI, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 46.

³⁹⁰ KOHEN Sami; "Yeni Dünya Düzeninde NATO'nun Değişen Stratejisi ve Türkiye", **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, (Der.: F. SÖNMEZOĞLU), 3.Baskı, İstanbul, 1994, s. 118-119.

düşünülmesine rağmen;³⁹¹ GOKAG kapsamında enerji politikaları bu düşünceyi geçersiz kılmaktadır.

Türkiye'nin ABD için önemi, Soğuk Savaş boyunca Rusya'ya karşı bir kalkan, günümüzde ise İslam ve demokratik bir ülke olarak lanse edilerek ortaya konulmaktadır. Türkiye'nin bölgede tek demokratik ülke olması bakımından Suriye, Irak, İran ve İsrail ile ilişki içinde bulunması önemli hususlar olarak görülmektedir. Bunların da ötesinde, Ortadoğu bölgesinde tek Müslüman ülke olarak AB'ye adaylığı sebebiyle Türkiye, önemli bir ilgi sahası olarak³⁹² değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, ABD bölgede daha rahat hareket edebilmek için Türkiye'nin laik ve demokratik yapısından faydalanmaya çalışmaktadır. ABD, dönüştürmeyi amaçladığı Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi için Türkiye'yi yukarıda sayılan özelliklerinden dolayı model bir ülke olarak görmektedir. Bu önem, doğru ve iradeli değerlendirildiği takdirde Türkiye'yi güçlü kılarken, acziyet ve bilimsel yeterlilikten uzak politikalar tam tersine bir durum ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye bölgede demokrasinin kaynağı olarak görülmektedir. Türkiye için ifade edilen ılımlı İslam modeli rolününün "demokratik İslam devleti"³⁹³ şeklinde ifade edildiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla, Türkiye'nin Doğu ile Batı arasında bir köprü gibi görülmesi bakımından, laik Müslüman bir devlet olarak örnek teşkil ettiği varsayımının kendisine biçtiği rolü iyi tespit etmesi, buna ilave olarak rol biçilen değil, belirleyen olması gerekmektedir. Ayrıca Türkiye'nin önemini ifade etmek üzere kullanılan "köprü" olma ifadesi etraflıca düşünülmeden ele alınmaktadır. Köprüler sadece üzerinden geçilmek için vardır. Hâlbuki Türkiye bir köprü değil, bizatihi iradesi milletinde olan hükümlan bir devlettir. Ama bu devlet, Huntington'un mahkûm etmeye çalıştığı, dışlanmış bir İslâm dünyasının sözde liderliğini değil, dünyada söz sahibi olmayı amaçlayan ve bunu tabii hakkı olarak gören kadim bir devlettir.

³⁹¹ İLHAN, *Dünya Yeniden Kuruluyor: Jeopolitik ve Jeokültür Tartışmaları*, s.206.

³⁹² KEMP, Geoffery ve SAUNDERS, Paul; "*America, Russia, and The Greater Middle East*", **The Nixon Center**, Washington, November, 2003, s.14-15.

³⁹³ WALKER, W. Joshua; "*Turkey's Role In The Middle East*", **International Affairs Review**, Volume:14, No:1, Spring, 2005, s. 133-136.

SONUÇ

Küreselleşme; genellikle, pazarların serbestleşmesi, kamu kurumlarının özelleştirilerek devletin küçültülmesi, devletlerin elini ekonomiden çekmesi, artan uluslararası yatırımlar sayesinde dünya mali pazarlarının küçülmesi olarak ifade edilmektedir. Konuyla ilgili, “Soğuk Savaş’ın bitmesi sonucunda ABD’nin elde ettiği siyasi ve ekonomik bir zafer” şeklindeki yaklaşım oldukça taraftar bulmaktadır. Küreselleşmenin bir duruma işaret ettiği kadar, dünyayı ABD çıkarları istikametinde yönetmeye çalışan bir ideoloji yönünün de olduğu sonucuna varılmıştır.

Uluslararası hukuk, kural ve normlarının eksikliği ve yeterince uygulanmaması; uluslararası sistemdeki arabulucuların yetersizliği ya da arabulucuların görevini kendi ulusal menfaatleri adına kullanmayı tercih etmemeleri; demokratik olmayan rejim ve yönetimler; hükümetlerin zaafiyetleri; ekonomik refah düzeyinin düşük olması; iç istikrarın kolayca zedelenebilir nitelik aşması; siyasî katılım ve kültürün istenilen düzeye erişememesi; ülke sınırlarına ilişkin karmaşanın yoğunluğu; otorite bölünmüşlüğü; stratejik ve coğrafi konum; çok dilli, çok kültürlü ve çok kökenli etnik yapı; siyasi rejime ve ülkeye aidiyet hissetmeyen toplulukların çokluğu ve bunun karşısında yönetimlerin baskıcı tutumu; yer altı ve yer üstü kaynaklarının ekonomik ve siyasî etki geliştirmek isteyen devletlerin ilgisini çekecek kadar fazla olması ile hırslı ve hınçlı milliyetçilik, Ortadoğu coğrafyasını istikrarsız bir bölge haline getiren unsurlar olarak sıralanabilir.

ABD, sadece ekonomik ve siyasi alanlarda değil, ayrıca güvenlik alanında da bu bölgeye doğru bir açılım politikası gerçekleştirmek istemektedir. İstikrarsızlıkların bölgede yayılmasını istemeyen ABD, bölge ülkelerine kendi norm ve değerlerini aktarmak istemekte ve küreselleşme projesini bu bölgede hâkim kılmayı amaçlamakta; ancak bunu, ABD menfaatlerine hizmet eden, her açıdan güçsüz devletlerin varlığını korumaya alarak yapmaya çalışmaktadır.

ABD yönetimleri her zaman, serbest piyasa nimetlerinden yararlanmayı teşvik ve uluslararası ticareti baltalayıcı hareketleri azaltmak bakımından, diğer uluslarla birlikte çalışma gayreti içerisinde olmuştur. ABD'nin dünyadaki coğrafi konumu, güvenlik stratejisini tespit ve tayin eden diğer kalıcı bir unsurdur. ABD, coğrafya itibarıyla doğu ve batıda büyük okyanuslarla, kuzey ve güneyde dost komşularla çevrili talihli bir ülkedir. Bununla beraber, ABD'nin birçok yakın dost ve müttefiki, hayatî mahiyetteki ekonomik ve siyasî menfaatleri, ABD'den çok uzak bölgelerde yer almaktadır. Özellikle, bu yüzyılın büyük bir kısmında, ABD, Ortadoğu'da yeraltı kaynaklarının herhangi bir düşmanından veya düşman güçlerden korunmasını da aslî çıkarlarından birisi olarak görmektedir.

Ortadoğu Bölgesi, sahip olduğu son derece zengin yeraltı kaynakları, özellikle petrol nedeniyle, sadece ABD'nin değil bütün dünyanın vazgeçilmez bir bölgesidir. ABD, yeraltı kaynaklarının kontrolünü sağlamak ve bölgede ekonomik, siyasî ve kültürel alanda bir dönüşüm sağlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla da, bölgenin en önemli geçim kaynağı olan yeraltı kaynaklarının fiyatlarının tespitinde, tek belirleyici ülke konumunda olmak istemektedir.

Ortadoğu'daki ABD çıkarlarını, ucuz ve güvenilir enerji ve petrol kaynaklarına, açık ve güvenli bir iletişim hattına, deniz yoluna, Süveyş Kanalına ve Hürmüz Boğazı'na engellenmeden ulaşma ve kullanma özgürlüğü olarak özetleyebiliriz. Bununla beraber, etkin güç olmak isteyen ABD; bölgeye hâkim olarak, hem bölgenin petrol kaynaklarına sahip olmak, hem de kendisine rakip alternatif bölgesel bir gücün ortaya çıkmasını engellemeye çalışmaktadır.

GOKAG'ta Türkiye'nin çok önemli bir yer tutacağı, model ülke konumunda olacağı belirtilmekte, ancak bu projenin nasıl gelişeceği ve sonuçlanacağı konusunun henüz açıklığa kavuşmadığı görülmektedir. Burada en önemli hususun, Türkiye'nin, gerçekten de, GOKAG'ın 'vazgeçilmez' olduğu ve bu nedenle, hem ABD hem de AB açısından öneminin arttığı ve daha da artacağıdır.

Soğuk Savaş'ta 'kanat ülkesi' olarak çok önemli rolü olan Türkiye'nin, bu yeni dönemde 'cephe ülkesi' haline geleceği ve eskisine kıyasla, çok daha

önemli hale gelerek, kilit role sahip olacağı kaydedilmektedir. Bu kapsamda, Türkiye, kendisine biçilen rolü değerlendirirken; kendi iç dinamiklerini ve derin tarihi geçmişini göz önünde bulundurmak ve tayin edici bir aktör olarak sahnede yer almak zorundadır.

ABD'nin bölgedeki uzantısı, taşeronu ya da sözcüsü olmadan; bölgede istikrar ve barışı temin edebilecek dönüşümlerin desteklendiği ve bu durumun Türkiye'nin de çıkarına olduğu dikkate alınarak; bölge üzerindeki politikalara katkıda bulunulabilir. Bu istikamette adımlar da, bu çerçevede ve Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda atılmalıdır.

Tezimizde, temel olarak, "Amerikan merkezli küreselleşmede, Büyük Ortadoğu Projesi, dünyanın Amerikanlaştırılmasında ekonomik, kültürel ve siyasi bir mücadele alanıdır" şeklinde öne sürmüş olduğumuz varsayımımızın doğrulandığı görülmüştür. Çünkü, son olaylar da göstermektedir ki; Afganistan bombardımanı ile başlayan ve Irak'ın işgaliyle devam eden Amerikan sömürgeciliğinin sonuçları medyada gösterildiği kadarıyla ortadadır. Petrol üretiminin 30 yıllığına Amerikan ve İngiliz şirketlerine verilmesi, belki de, en büyük kanıt olarak gösterilebilir. Öte yandan, etnik çatışmaların yaşandığı Irak'ta kalıcı bir yönetimin olmaması, başka bir handikap olarak önümüzde durmaktadır. Türkiye ise, bu alanın ortasında bulunmaktadır. Bu durum, diğer ülkeler için olduğu gibi, Türkiye için de bir tehdit oluşturmaktadır. Tehdidi bertaraf etmede, "geldikleri gibi giderler" gibi bir söz; bu sözü sarfedebilecek bir lider ve liderlik tecrübesine sahip bir ulusun başarılı olacağı muhakkaktır.

KAYNAKÇA

- ABOU- EL- HAJ, Barbara; “*Kültürel Mücadalenenin Dilleri ve Modelleri*”, **Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, (Der.: A. D. KİNG), (Çev.: G. SEÇKİN ve Ü. H. YOLSAL), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998.
- ADDA, Jacques; **Ekonominin Küreselleşmesi**, (Çev.: S. İNECİ), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- AGÉNOR, P. Richard; “*Does Globalization Hurt the Poor?*”, **World Bank Policy Research Working Paper**, No:2922, Washington, 2002.
- AHMED, Ekber S.; “*Medya Moğolları Bağdat Kapısında*”, (Çev.: L. CİNEMRE), **NPQ Türkiye**, Cilt:2, Sayı:4, s.7-10.
- AKAR, Atilla; “*Yeni Dünya Düzeninin Ortadoğu Ayağı Olarak BOP*”, **Büyük Ortadoğu Kuşatması**, (Der.: A. AKAR), 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004.
- AKDENİZ, Hüsmen; “*Jeopolitik ve Jeostratejik Teoriler Kapsamında Küreselleşmenin Geleceği ve Türkiye*”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:2, Eylül, 2003, s. 82-85
- Akşam Gazetesi, 22 Şubat 2004.
- ALPAR, Cem ve ONGUN, Tüba M.; **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**, 3. Baskı, Evrim Yayınları, İstanbul, 1988.
- AMIN, Samir; “*Ekonomik Bunalım ve Kuzey Güney İlişkisi*”, **Dünyada Neler Oluyor? Ekonomik Ve Jeolojik Dünya Yılığ**; (Ed.: F. GEZE, A. Q. VALKODO ve Y. LACOSTE), (Çev.: A. BAYRAMOĞLU ve Diğerleri.), Alternatif Yayıncılık, İstanbul, 1982.
- AMIN, Samir; “*Küreselleşmecilik mi? Yoksa Küresel-Ölçekli Apartheid mi?*”, **Modern Küresel Sistem**, (Çev.: K. ATALAR), (Ed.: I. WALLERSTEIN), Pınar Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- AMIN, Samir; **Küreselleşme Çağında Kapitalizm**, (Çev.: V. ERANUS), Sarmal Yayınları, İstanbul, 1999.
- ANDREW, Hurrell ve WOODS, Ngaire; “*Globalization and Inequality*”, **Millenium: Journal of International Studies**, Volume:24, No:3, December, 1995, s, 447-470.
- A National Security Strategy for A New Century; Washington, 1999.
- A National Security Strategy for A New Century; Washington, 1997.
- United Nation Development Program; Arab Human Development Report, 2002: Creating Opportunities for Future Generations.
- ARI, Tayyar; **İran, Irak ve ABD, Önleyici Savaş Petrol ve Hegemonya**, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2004.
- ARI, Tayyar; **Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2004.
- ARIBOĞAN, Ülke D.; “*Uluslararası Terörizmin Yeni Yüzü*”, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Buluşlar**, (Ed.: F. SÖNMEZOĞLU), Sarmal Yayınları, İstanbul, 1998.

- ARKOUN, Muhammed; “*Batı ve İslam Kavgasının İç Yüzü*”, **Medeniyetler Çatışması**, (Der.: M. YILMAZ), 8. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 2003.
- ARMAOĞLU, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1988.
- ARMAOĞLU, Fahir; **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- ARVANITOPOULOS, Constantine; “*Geopolitics Of Oil in Central Asia*”, **Thesis: A Journal Of Foreign Policy**, Volume: 1, No: 4, Winter, 1998, s: 18-27.
- ATEŞOĞLU, Nurşin; “*Soğuk Savaş Sonrası Dönemdeki Konvansiyonel Olmayan Silahların ve Balistik Füzelerin Yayılması Sorunu İle İlgili Yaklaşımlar*”, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Buluşlar**, (Ed.: F. SÖNMEZOĞLU), Der Yayınları, İstanbul, 1998.
- ATKINSON, Tony; “*Income Inequality and the Welfare State in a Global Era*”, **School of Policy Studies, Queen’s University Working Paper**, 2002.
- ATHREYE, Suma S.; “*Multinational Firms and The Evolution Of The Indian Software*”, East-West Center Working Papers: Economics Series, No:51, January, 2003.
- AY, İ. Cem; “*Küreselleşme Sürecinde Bölgeselleşme Eğilimlerinin Dinamikleri*”, **Küreselleşme, İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlar**, (Der.: A. SOYAK), Om Yayınevi, İstanbul, 2002.
- AYDOĞAN, Metin; **Yeni Dünya Düzeni, Kemalizm ve Türkiye**, Cilt:2, Otopsi Yayınları, İstanbul, 1999.
- BAL, İdris; “*Ortadoğuda İstikrarsızlığa Yol Açan Faktörler ve PKK'nın Katkısı*”, **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, (Ed.: İ. BAL), İstanbul, 2001.
- BARNETT, P. M. Thomas; **Pentagonun Yeni Haritası, 21. Yüzyılda Savaş ve Barış**, (Çev.: C. KÜÇÜK), 1001 Kitap Yayınları, İstanbul, 2005.
- BAŞKAYA, Fikret; **Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme**, 4. Baskı, Özgür Üniversite Yayınları, Ankara, 2004.
- BAUMAN, Zygmunt; “*Küreselleşmenin Etik Mücadelesi*”, **NPQ Türkiye**, Sayı:3, Cilt:3, 2001, s: 36-39.
- BALDWIN, A. David; “*Security Studies and The End of The Cold War*”, **World Politics**, Volume: 48, No: 1, October, 1995, s:117-141.
- BECK, Ulrich; **What is Globalization**, (Çev.: P. CAMILLER), Blackwell Publishers, Madlen, 2000.
- BELBUTOWSKI, M Paul; “*The Strategic Implications of Cultures in Conflict*”, **Parameters**, Volume: 26, No:1, Spring, 1996, s: 32-42.
- BINNENDIJK, Hans; “*Focus on The Middle East*”, **JFQ**, Autumn, 1995, s: 5-7.
- BOZKURT, Veysel; **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2000.
- British Petroleum; **Statistical Review Of World Energy**, London, 2003.
- British Petroleum; **Statistical Review Of World Energy**, London, 2005.
- BRECHER, Jeremy, COSTELLO, Tim ve SMITH, Brenden; **Aşağıdan Küreselleşme**, (Çev.: B.

- KURT, A. YILDIRIM ve Ş. ÖZGÜN), Aram Yayınevi, İstanbul, 2002.
- BRZEZINSKI, Zbigniew; **Kontrolden Çıkmış Dünya (21 yy Arifesinde Dünya Çapında Karmaşa)**, (Çev.: H. MENEMENCİOĞLU), 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1996.
- BRZEZINSKI, Zbigniew; “*Esnek Batı'nın Zayıf Surları*”, (Çev.: L. CİNEMRE), **NPQ Türkiye**, Sayı:7, Cilt:2, , 2000, s: 6-12.
- BRZEZINSKI, Zbigniew; “*Hegemonic Quicksand*”, **The National Interest**, No: 74, Winter, 2003, s. 5-12.
- BRZEZINSKI, Zbigniew; **Büyük Santraç Tahtası**, (Çev.: Y. TÜREDİ), İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2005.
- BUDAK, Mustafa; “Modern Ortadoğu'nun Kurulması Sürecinde Musul Vilayeti”, **Milletlerarası Ortadoğu: Kaos mu, Düzen mi? Konferansı**, İstanbul, 9-10 Ocak 2004,
- BUHEIRY, R. Marwan; **The Formation and Perception of the Modern Arab World**, Darwin Pres, New Jersey, 1989.
- BURNS, R. Nicholas; “*The New NATO and the Greater Middle East, Permanent Representative to the Council of the North Atlantic Treaty Organization*”, **Remarks at Conference on NATO and the Greater Middle East**, Prague, Czech Republic, 19 October 2003.
- BUSH, W. George; “*Remarks By President At The Twentieth Anniversary Of The National Endowment For Democracy*”, Washington, 6 November 2003.
- BUSH, George; “*President Bush's Speech to Congress*”, 06 March 1991.
- BUSH, George; “*The President's News Conference on The Persian Gulf Crisis*”, 30 August, 1990.
- BUSH, George; “*Remarks and A Question-Answer Session With Reporters Following Discussion with President Mohammad Hosni Mubarak in Cairo*”, Egypt, 23 November 1990.
- BUSH, George; “*Address Before A joint session of The congress on The Cessation of The Persian Gulf Conflict*”, 6 March 1991.
- BÜYÜKUSLU, Ali Rıza; “*Küreselleşmenin Sosyal ve Kültürel Hayata Etkisi*”, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, (Der.: V. BOZKURT), Alfa Yayınevi, İstanbul, 2000.
- CHENEY, Dick; “*The Greater Middle East-The Bush Administration's Perspective*”, **Remarks by The Vice President to The World Economic Forum Congress Center**, Davos, Switzerland, 2004.
- CONDOLLEEZZA, Rice; “*Remarks by National Security Advisor to the Reagan Lecture*”, **The Ronald Reagan Presidential Library and Museum Simi Valley**, California, February 26, 2004.
- COLL, Steve; “*The Turkish Question: How Important Is It?*”, The Washington Post, 24 May 1993.
- CORDESMAN, Anthony H.; “*The Military Balance in the Middle East*”, **CSIS Report**, 15 March 2004.
- ÇEÇEN, Anıl; “*ABD Süper Güç Olarak Kalabilir mi?*”, **Avrasya Dosyası**, Yaz, 2000, s. 233-251.
- DAVISON, H, Roderic; “*Where Is The Middle East?*”, **Foreign Affairs**, V: 38, 1959-1960,

s. 667-671

- DAVUTOĞLU, Ahmet; “Fukuyama’dan Huntinton’a Bir Bunalımı Örtme Çabası ve Siyasi Teorinin Pragmatik Kullanımı”, **Medeniyetler Çatışması**, (Der.: M. YILMAZ), (Çev.: Z. ŞAHİN), 8. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 2003.
- DAVUTOĞLU, Ahmet; “Küreselleşme Sürecinde AB ve Türkiye ilişkileri”, Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşunun 43. Yıl Dönümü Sempozyumu, 25 Nisan 2003.
- DAVUTOĞLU, Ahmet; **Küresel Bunalım**, Küre Yayınları, İstanbul, 2004.
- DAVUTOĞLU, Ahmet; **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.
- DEMİRCİ, Rasih; **Globalleşme ve Bütünleşme Hareketleri**, Karınca Basımevi, İstanbul, 1997.
- DOLAR, David ve KRAAY Aart; “Trade, Growth and Poverty”, **The Economic Journal**, No:114 February, 2004, s. 17-35.
- DOLAR, David ve KRAAY Aart; “Trade, Growth and Poverty”, **World Bank Policy Research working Paper**, No:2615, Washington, 2001.
- DOLLAR, David; “Globalization, Poverty, and Inequality Since 1980,” **World Bank Policy Research working Paper**, No: 3333, Washington, 2004.
- Devlet Planlama Teşkilatı; Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Programı, Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000.
- DRUCKER, F. Peter; **Kapitalist Ötesi Toplum**, (Çev.: B. ÇORAKÇI), İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1993.
- DUMAN, Sabit; **Modern Ortadoğu’nun Oluşumu**, Özserhat Yayıncılık, Malatya, 2006.
- DUNN, Chase Cristopher; “Küresel sosyalizmin Önündeki Engel(ler) ve Küresel Sosyalizme Doğru”, **Modern Küresel Sistem**, (Çev.: K. ATALAR), (Ed.: I. WALLERSTEIN), Pınar Yayınları, İstanbul, 2005.
- DURSUN, Davut; **Ortadoğu Neresi**, İnsan Yayınevi, İstanbul, 1995.
- EFRAT, B. Roni; “Sowing The Whirlwind: Israel, America and The Coming War”, **Challenge**, No:76, November- December, 2002, s: 21-28.
- Energy International Agency; Energy Outlook, Washington, 2004.
- Energy International Agency; World Oil Transit Chokepoints, Washington, 2005.
- ELLWOOD, Robert; **Küreselleşmeyi Anlama Klavuzu**, (Çev.: B. D. GENÇ), Metis Yayınları, İstanbul, 2002.
- ERBAY, Yusuf; “Kavram Olarak Globalleşme”, **Yeni Türkiye Medya Hizmetleri**, Ocak-Şubat, 1998, s. 167-174.
- ERHAN, Çağrı; “Ortadaki Büyük Oyun BOP-F”, **Cumhuriyet**, 22 Haziran 2004.
- ERKAL, Mustafa; **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, Der Yayınları, İstanbul, 1995.
- ERKIZAN, Hatice N.; “Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine”, **Doğu-Batı**, Sayı:18, Şubat-Nisan, 2002, s. 57-71.

- EROĞLU, Nadir; “*Finansal Küreselleşme: Devletin Düzenleyici Rolü Üzerine Etkileri*”, **Küreselleşme, İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar**, (Der.: A. SOYAK), Om Yayınevi, İstanbul, 2002.
- EVCİOĞLU, Kemal; **Büyük Ortadoğu Stratejisi**, Umay Yayınları, İzmir, 2005.
- EYÜPOĞLU, Nuri; “*Rusya’da Jeopolitik Düşünceler ve Görüşler*,” **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 32, Eylül, 1999, s. 120-124.
- FALK, Richard; **Yırtıcı Küreselleşme**, (Çev.: A. AKSU), 3. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2004.
- FEFFER, John; “*Globalization and Militarization*”, **Foreign Policy Infocus**, Volume:7, No: 1, February, 2002, s. 2-6.
- FEUER, Guy; **Çağdaş Ortadoğu Klavuzu**, (Çev.: D. DURSUN), İşaret Yayınları, İstanbul, 1990.
- FLANAGAN, L. Stephan; “*Meeting The Challenge Of The Global Century*”, **The Global Century Globalization and National Security**, (Ed.: R. L KUGLER ve E. L. FROST), Volume: I, Sega Publishing, Washington, 2001.
- FOTOPOULOS, Takis; “*Globalisation, the Reformist Left and the Anti-Globalisation ‘Movement’*”, **Democracy and Nature: The International of Inclusive Democracy**, Volume: 7, No: 2, 2001, s. 233-281.
- FOUSKAS, K. Vassilis; **Balkanlar Orta Doğu Kafkasya**, (Çev.: A. ÇAKIROĞLU), Aykırı Yayınları, İstanbul, 2004.
- FRIEDMAN, Thomas; **Küreselleşmenin Geleceği**, (Çev.: E. ÖZSOYAR), 3. Baskı, Boyner Yayınları, İstanbul, 2003.
- FROST, Ellen L.; “*Globalization and National Security: A Strategic Agenda*”, **The Global Century, Globalization and National Security**, (Ed.: R. L. KUGLER ve E. L. FROST), Volume:1, Sega Publishing, Washington, 2001.
- FUKUYAMA, Francis; “*The End of History*”, **National Interest**, Sayı:16, 1989, s. 3-18
- FUKUYAMA, Francis; **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, (Çev.: Z. , DİCLELİ), 2. Baskı, Gün Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- FULLER, E. Graham ve Diğerleri; **Turkey’s New Geopolitics: From The Balkans to Western China**, Westview Press, Colorado, 1993.
- G-8 Greater Middle East Partnership Working Paper; Al-Hayat, 13 February 2004.
- G-8 Summit Documents; Sea Island, Georgia, 2004.
- GAMBILL, C. Gary; “*The Bush Administration’s Greater Middle East Initiative*”, **Middle East Intelligence Bulletin**, Volume:6, June-July, 2004, s. 10-14.
- GERŞİL, Gülşen S.; “*Küreselleşme ve Çok Uluşlu İşletmelerin Çalışma İlişkilerine Etkileri*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2004, s. 153-1171
- GIDDENS, Anthony; **Elimizden Kaçıp Giden Dünya, Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor**, (Çev.: O. AKINBAY), Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.

- GIDDENS, Anthony; **Sağ ve Solun Ötesinde Radikal Politikaların Geleceği**, (Çev.: M. SÖZEN, S. YÜCESOY), Metis Yayınları, İstanbul, 2002.
- GIDDENS, Anthony; **Sosyoloji**, (Çev.: H. ÖZEL ve C. GÜZEL), Ayraç Yayınları, Ankara, 2000.
- GIDDENS, Antohny; **The Consequence of Modernity**, Stanford University Press, Cambridge, 1990.
- GILLS, K Barry, FRANK ve A. Gunter; “Dünya Sisteminde Çevrimler, Krizler ve Hegemonik Değişiklikler”, **Dünya Sistemi, Beşyüz Yıllık mı, Beşbin Yıllık mı**, (Çev.: E. SOĞANCILAR), İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- GİNN, Daniel, MCCORMICK, John; “*The Boom Generation*”, Newsweek, 07 February 2000, s. 20-23.
- Global Trends 2015; A Dialogue About the Future With Nongovernment Experts, National Intelligence Council, Washington, 2000.
- GOLDSTONE, Jack A.; “*Demography, Domestic Conflict, and the International Order*”, **International Order and the Future of World Politics**, (Ed.: T. V. PAUL ve J. A. HALL), Cambridge Üniversitesi Press, London, 1999.
- GÖRGÜN, Halil; “Ortadoğu’da Sömürgeleşme Süreci: Bir Zihniyet Analizi”, **Milletlerarası Ortadoğu: Kaos mu, Düzen mi? Konferansı**, İstanbul, 9-10 Ocak 2004.
- GRAIDER, William; **Tek Dünya Küresel Kapitalizmin Monik Mantığı**, (Çev.: Y. ALOGAN), İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- GÜNDÜZ Mustafa. “*Küreselleşen “Sanki” Dünyanın Sosyal Devlete Saldırısı*” **Eğitim Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 6, Ocak, 2002, s. 35-41.
- GÜNGÖR, Erol; **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1992.
- GÜRLER, A. İhsan; **Büyük Ortadoğu Projesi ve Bush Doktrini**, IQ Yayınları, İstanbul, 2005.
- GÜVENÇ, Bozkurt; **İnsan ve Kültür**, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974.
- GÜVENÇ, Nazım; **Küreselleşme ve Türkiye**, BDS Yayınları, İstanbul, 1980.
- GÜZELCİK, Ebru; **Küreselleşme Ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı**, Sistem yayıncılık, İstanbul, 1999.
- HABERMAS, Jürgen; **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akibeti**, (Çev.: M. BEYAZTAŞ), Bakış Yayınları, İstanbul, 2002.
- HABLEMİTOĞLU, Şengül; **Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004.
- HACISALİHOĞULLAR, Yaşar İ.; **Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye**, Çantay Yayınları, İstanbul, 2001.
- HALL, Stuart; “*Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler*”, **Kültür Küreselleşme Dünya ve Sistemi**, (Der.: A. D. King), (Çev.: G. SEÇKİN ve Ü. H. YOLSAL), Bilim ve Sanat Yayıncılık, Ankara, 1998.
- HALL, Stuart; “*Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik*”, (Çev.: S. H. TUNCEL), **Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, (Der.: A. D. KİNG), (Çev.: G. SEÇKİN ve Ü. H. YOLSAL), Bilim ve Sanat Yayıncılık, Ankara, 1998.

- HASANOĞLU, Mürteza; “*Küreselleşmenin Devlet Yönetimine Etkileri*”, **Sayıştay Dergisi**, S:43, Ekim-Aralık, 2001, s. 67-82.
- HEGEL, G. W. Friedrich; **Tarihte Akıl**, (Çev.: Ö. SÖZER), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1995.
- HELD, David ve MCGREW, Anthony; “Globalization and The Liberal Democratic State”, **Government and Opposition**, Volume:28, No:2, 1993, s. 268-274.
- HIRST, Paul ve THOMPSON, Grahame; **Küreselleşme Sorgulanıyor**, (Çev.: Ç. ERDEM ve E. YÜCEL), 3. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara, 2003.
- HUNTINGTON, Samuel P.; **The Clash of Civilizations and the Remarking of World Order**, Simon and Schuster, New York, 1996.
- HUNTINGTON, Samuel; “*Uygarlıklar Savaşı mı?*”, (Çev.: M. ÖZEL), **İzlenim**, Sayı:10, 1993, s. 4-14
- HUNTINGTON, Samuel P.; “*Why International Primacy Matters*”, (Ed.: S. M LYNN, J. LYNN ve S. STEVEN), **The Cold War and After**, The MIT Press, Massachusetts, 1994.
- Hürriyet Gazetesi, 23 Nisan 1998.
- International Council Group, Middle East and North Africa Briefing Report; “The Broader Middle East and North Africa Initiative: Imperilled at Birth”, Brussels/Amman, 7 June 2004.
- International Manetary Found; World Economic Outlook, 1995.
- International Manetary Found; World Economic Outlook, 2003.
- International Manetary Found; World Economic Outlook, 2005.
- İLHAN, Attilâ; **Hangi Küreselleşme**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2003.
- İLHAN, Suat; **Dünya Yeniden Kuruluyor: Jeopolitik ve Jeokültür Tartışmaları**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.
- İLHAN, Suat; **Jeopolitik Duyarlılık**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
- İNALCIK, Halil, “*Kültür Etkileşimi, Küreselleşme*”, **Doğu-Batı**, Sayı:18, Şubat-Nisan, 2002, s. 71-109.
- KALEAĞASI, Bahadır; “*Küreselleşme, Avrupa ve Türkiye*”, **12. Ulusal Kalite Kongresi**, İstanbul, 2003.
- KAPLAN, Robert D.; “*The Coming Anarchy*” **The Atlantic Monthly**, Volume:273, No:2, February, 1994, s. 43-84.
- KARADELİ, Cem; “*Küreselleşme ve Dünya Düzenleri*”, **Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme**, (Der. C.: KARADELİ), Phonix Yayınları, Ankara, 2005.
- KAYNAK, Mahir; **Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye Üzerine Stratejik Analizler**, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2005.
- KAYNAK, Mahir ve GÜRSES, Emin; **Büyük Ortadoğu Projesi**, 10. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2005.

- KAZGAN, Gülten; **Küreselleşme ve Ulus Devlet, Yeni Ekonomik Düzen**, 4. Baskı, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.
- KAZGAN, Gülten; **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, 2. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988.
- KAZGAN, Gülten; **İktisadi Düşünce Veya Politik İksisadın Devrimi**, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1974.
- KEMP, Geoffery ve SAUNDERS, Paul; “*America, Russia, and The Greater Middle East*”, The Nixon center, Washington, November, 2003.
- KENNEDY, Paul; **Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken**, (Çev.: F. ÜÇCAN), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1995.
- KEYMAN, E. Fuat; “*Kapitalizm- Oryantalizm Ekseninde Küreselleşmeyi Anlamak*”, **Doğu-Batı** , Sayı:18, Şubat- Nisan, 2002, s. 27-57.
- KEYMAN, Fuat E.; **Radikal Demokrasi ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, Ankara, 1999.
- KHEOHAE, Robert O. ve NYE Joseph S.; “*Realism and Complex Interdependence*”, **The Globalization Reader** (Ed: F. J. LECHNER ve J. BOLI), Blackwell Publishing, Malden, 2003.
- KIMBALL, Roger; “*Francis Fukuyama & The End of History*”, **The New Criterion** Volume:, 10, No: 6, February 6, 1992, s. 1-6
- KISSINGER, Henry; **Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?**, (Çev.: T. EVYAPAN), ODTÜ Yayınları, Ankara, 2002.
- KISSINGER, Henry; **Diplomasi**, (Çev.: İ. H. KURT), 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1994.
- KIZILÇELİK, Sezgin; **Küreselleşme ve Sosyal Bilimler**, 2. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara, 2003.
- KIZILÇELİK, Sezgin; **Zalimler ve Mazlumlar**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004.
- KING, Antony D.; “*Kültür Mekanları, Bilgi Mekanları*”, **Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, (Der.: A. D. KING), (Çev.: G. SEÇKİN ve Ü. H. YOLSAL), Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 1998.
- KOÇDEMİR, Kadir; **Küreselleşme**, Ötügen Yayınları, İstanbul, 2002.
- KOHEN Sami; “*Yeni Dünya Düzeninde NATO'nun değişen stratejisi ve Türkiye*”, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, (Der.: F. SÖNMEZOĞLU), 3. Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994.
- KONGAR, Emre; **Küresel Terör ve Türkiye**, 4. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.
- KONGAR, Emre; **21.Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.
- KORKMAZ, Abdullah; “*İş İdeolojisinin Çalışma İlişkilerine Etkisi*”, **Toplumsal Yapı**, (Ed.: Y. KAYA), Turan Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- KOZİNOĞLU, Hayri ; “*Küreselleşme ve Uluslararası Sermaye Sınıfı*” **Doğu-Batı**, Sayı:18, Şubat-Nisan, 2002, s. 169-179.

- KULOĞLU, Armağan, “*Değişen Küresel Jeopolitikte Türkiye*”, **Uluslararası Güvenlik Sorunları**, (Der.: K. KASIM ve Z. A. BAKAN), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004.
- KURTOĞLU, Çelik; “*Türkiye ve Ekonomi Politik*”, **Foreign Policy Türkiye**, Güz, 1999.
- KUTAL, Gülten ve BÜYÜKUSLU, A. Rıza; **Çokuluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi**, Der Yayınları, İstanbul, 1996.
- LAIDI, Zaki; **A World Without Meaning**, (Çev.: J. BURNHAM ve J. COULON), Routledge, London, 1998.
- LAMBETH, Benjamin; “*Air Power, space Power and Geography*”, **Geopolitics: Geography and Strategy**, (Ed.: C. S. GRAY ve G. SLOAN), London, 1999.
- LEE, Marc; “*The Global Divide; Inequality in the World Economy*”, **Canadian Centre for Policy Alternatives**, Volume: 14, No: 2, 2002, s. 1-45.
- LEWIS, Bernard; **Ortadoğu**, (Çev.: M. HARMANCI), Sabah Yayınları, İstanbul, 1996.
- LİNDERT, Peter H. ve WILLIAMSON, Jeffrey G.; “*Does Globalization Make The World More Unequal?*”, **Globalization in Historical Perspective Conference**, NBER, California, 2001.
- MARX, Karl; **1844 Elyazmaları**, (Çev.: K. SOMER), Birikim Yayınları, Ankara, 1993.
- MITTLEMAN, James H.; “The Dynamics of Globalization”, **Globalization:Critical Reflections**, (Ed.: J. E. MITTLEMAN), Lynne Rienne Publishers, London, 1997.
- MIZRAK, N. Yıldırım; “*Uluslararası Hizmet Ticaretinin Serbestleştirilmesi ve GATS*”, **Dünyada Ekonomisinde Bütünleşme Hareketleri ve Türkiye**, (Ed.: N. Y. MIZRAK), Siyasal Yayınevi, Ankara, 2004.
- MÜTERCİMLER, Erol; **21'inci yüzyıl ve Türkiye “Yüksek Strateji”**, Erciyas Yayınları, İstanbul, 1997.
- NAISBITT, John; **Global Paradoks**, (Çev.: S. GÜR), Sabah Yayınları, İstanbul, 1994.
- NYE S. Joseph; **Amerikan Gücünün Paradoksu**, (Çev.: G. KOCA), Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- ODYAKMAZ, Necmi; “*Bilgi Teknolojileri, Küreselleşme ve Kalkınma*”, Dış Ticaret Degisi, Temmuz, 2000, s. 1-11.
- O'LOUGHLIN, John ve HESKE Hennig; “*From 'Geopolitik' to 'Geopolique': Converting a Discipline for War to Discipline for Peace*”, **The Political Geography of Conflict and Peace**, (Ed.: N. KLIOT ve S. WATERMAN), John Wiley and Sons Ltd., London, 1991.
- Organization of Petrol Export Country; Annual Statistical Bulletin, 2004.
- ORAL, Mustafa; “*Tarihsel Perspektifte ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye*”, **İleri**, Sayı:28, Ocak-Mart, 2006, s. 208-221.
- ORAN, Baskın; **Türk Dış Politikası**, Cilt:2, 6. Baskı, İletişim yayınları, İstanbul, 2002.
- O'ROURKE, Kevin; “*Globalization and Inequality:Historical Trends*”, **Working Paper**, No:8339, NBER, 2001.
- ÖNDER, İzzettin; **Küreselleşme Yeni Ekonomik Düzen ve Uluslararası İlişkiler**, **Değişen Dünya ve**

- Türkiye'nin Dış Politikası**, (Der.: M. METİNSOY ve M. EROĞLU), Nazım Kitaplığı, İstanbul, 1989.
- ÖZDEMİR, Durmuş; “*Küreselleşme, Ekonomik Büyüme ve Çok Uluslu Şirketler*”, **Doğu-Batı**, Sayı:18, Şubat-Nisan, 2002, s. 209-221.
- ÖZEY, Ramazan; **Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası**, 3. Baskı, Aktif Yayınevi, İstanbul, 2004.
- ÖZMEN, Süleyman; **Ortadoğu’da Etnik, Dinî Çatışmalar ve İsrail**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- PARLAR, Suat; **Ortadoğu Vaad Edilmiş Topraklar**, 2. Baskı, Yar Yayınları, İstanbul, 2002.
- PEAY, Binford; “*The Greater Middle East*”, **JFQ**, Autumn, 1995, s. 31-39.
- PEHLİVANOĞLU, Öner A.; **Ortadoğu ve Türkiye**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2004.
- PETRAS, James; “*Globalization: A Socialist Perspective*” **Canadian Dimension**, Volume:33, No:1,1999, s. 1-11.
- PETRAS, James; **Küreselleşme ve Direniş**, (Çev.: A. EKBER), 2. Baskı, Mephisto Basım, İstanbul, 2004.
- PIERSON, Christopfer; **Modern Devlet**, (Çev.: D. HATTATOĞLU), Çivi Yazıları, İstanbul, 2000.
- PIETERSE, N. Jhonson; “*Globalization as Hybridization*”, **The Globalization Reader**, (Ed.: F. J. LECHNER ve J. BOLI), Oxford Press, Madlen, 2000.
- QUAH, Danny; “*One third of the World's Growth and Inequality*”, **Growth and Inequality: Issues and Policy Implications**, (Ed.: J. EICHER ve S. TURNOVSKY), MIT Press, California, 2003.
- RAO, J. Mohan; “*Development in A Time Of Globalization*”, **Working Paper Series**, No: 1, University of Massachuttes, 1998.
- RICE, Condoleezza; “*Transforming the Middle East*”, **The Washington Post**, 7 August 2003; An interview in the Financial Times, September 23, 2002 ve Remarks To The Chicago Council On Foreign Relations, 8 October 2003.
- ROBERTSON, Roland; **Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**, (Çev.: Ü. H. YOLSAL), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.
- ROBERTSON, Roland; “*Toplum Kuramı, Kültürel Görecelik ve Küresellik Sorunu*”, **Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, (Çev.: O. ŞEÇKİN ve Ü. H. YOLSAL), (Der.: A. D. KING), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998.
- ROBINSON, William I.; “*Küresel Kapitalizm ve Ulus aşırı Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller*”, **Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme**, (Der.: C. KARADELİ), (Çev.: M. TÜRKÖZÜ), Phonix Yayınevi, Ankara, 2005.
- RODRICK, Don; “*Comments on Trade Growth and Poverty by D. Dollar and A. Kraay*”, **World Bank**, 2001.
- RODRICK, Don; **Küreselleşme Sınırı Aştı mı**, (Çev.: İ. AKYOL ve F. ÜNSAL), Kızılelma Yayınları, Ankara, 2005.

- SADIKLAR, C. Tayyar; **2000’li Yıllar Dünya ve Türkiye**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.
- SAMUELSON, Robert J.; “*Küreselleşmenin İki Tarafı*” **NPQ Türkiye**, Sayı: 4, Cilt: 2, 2000, s. 61-66.
- SANDER, Oral; **Siyasi Tarih, 1914-1918**, Bağlam Yayınları, Ankara, 2004.
- SARIOĞLU, Hüseyin; “*Medeniyetin Temel Dinamikleri ve Ortadoğu*”, **Milletlerarası Ortadoğu: Kaos mu, Düzen mi? Konferansı**, İstanbul, 9-10 Ocak 2004.
- SATANOVSKY, Evgeny; “*The ‘New Middle East’*”, **International Affairs A Russian Journal of world Politics**, Diplomacy International Relations, Volume:51, Issue:3, 2005, s. 59-75.
- SCHEIN, Edgar; “*What Is Culture*”, **Reframing Organizational Culture**, (Ed.: P. J. FROST), Sage Publication, California, 1991.
- SCHLESINGER, Philip; **Medya Devlet ve Ulus**, (Çev.: M. KÜÇÜK), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994.
- SCHOLTE, James; “*Beyond the Byzzword: Toward a Critical Theory of Globalization*”, **Globalization: Theory and Practice**, (Ed.: E. KOFMAN ve G. YOUNGS), Continum International Publishing Grup, New York, 1996.
- SEN, Amartya; “*Küreselleşme Üzerine On Tez*”, **NPQ Türkiye**, Sayı:3, Cilt:3, 2001, s. 39-41.
- SERDAROĞLU, Serdar; “*Küreselleşme, Ticaret ve Uluslararası Düzenlemeler*” **Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme**, (Der.: C. KARADELİ), (Çev.: M. TÜRKÖZÜ), Phonix Yayınları, Ankara, 2005.
- SEVİNDİRİCİ, İbrahim; **Türkiye Kalkınmanın Neresinde**, Ayyıldız Basım ve Yayın, Ankara, 1997.
- SEYİDOĞLU, Halil; **Ekonomik Terimler Sözlüğü**, Güzem Yayınları, Ankara, 1992.
- SEYİDOĞLU, Halil; **Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama**, 9. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul, 1993.
- SEYİDOĞLU, Halil; **Uluslararası Finans**, Güzem Yayınları, İstanbul, 1994.
- SHAFEAEDDIN, Mehdi; “*Trade Liberalisation and Economic Reform in Developing Countries: Structural Change or De-industrialisation?*”, **Discussion Paper** No: 179, UNCTAD, 2005.
- SMITH Baylis S.; **The Globalization of World Politics, An Introduction To International Relations**, New York, 1999.
- SMITH, D. Anthony; “*Towards a Global Culture?*”, **Global Culture**, (Ed.: M. FEATHERSTONE), Routledge, London, 1993.
- SMITH, D. Anthony; **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**. (Çev.: D. KÖMÜRCÜ), Everest Yayınları, İstanbul, 2002.
- SOROS, George; **Küreselleşme Üzerine**, (Çev.: M. KEÇİK), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk; **Değişen Dünya ve Türkiye**, Der Yayınevi, İstanbul, 1995.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk; **Uluslararası ilişkiler Sözlüğü**, Der Yayınevi, İstanbul, 2000.

- STIGLITZ, E Joseph; **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, (Çev.: A. TAŞCIOĞLU ve D. VURAL), 3. Baskı, Plan B Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- ŞAHİN, Abdullah; **Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye**, Truva Yayınları, İstanbul, 2004.
- ŞENSES, Fikret; **Kalkınma İktisadı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- TATAR, Hüsniye C.; **Nuh'un Gemisindekiler**, Turan Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- TEZKAN, Yılmaz, TAŞAR ve M. Murat; **Dünden Bugüne Jeopolitik**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2002.
- The General Agreement On Tariffs And Trade, (GATT 1947), Geneva, 1986.
- The National Security Strategy of the United States of America, Washington, 1991.
- The National Security Strategy of the United States of America, Washington, 2000.
- The National Security Strategy of the United States of America, Washington, 2002.
- The National Security Strategy of the United States of America, Washington, 2005.
- The Pew Global Attitudes Project; Views Of A Changing World, 2003.
- The Project for the New American Century, Washington, September, 2000.
- The Project for the New American Century; Rebuilding America's Defenses, Washington, 2000.
- THUROW, Lester C.; **Kapitalizmin Geleceği**, (Çev.: M. KÜPÜŞOĞLU), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1997.
- TINÇ, Ferai; "Büyük Orta Dogu ve Kadınlar", **Hürriyet**, 28 Subat 2004.
- TOMLINSON, John; **Kültürel Emperyalizm**, (Çev.: E. ZEYBEKOĞLU), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- TOPRAK, Binnaz; "Huntington Batı'nın öz Yargılarını Yansıtıyor", **Sabah Gazetesi**, 20.Ekim. 1993.
- TÖZÜM, Haluk; "Küreselleşme: Gerçek mi? Seçenek mi?" **Doğu-Batı**, Sayı:18, Şubat-Nisan, 2002, s. 147-169.
- Trade and Development Report; United Nations Conference On Trade and Development, (UNCTAD), Geneva, 1994.
- TROMPENAAR, Fons; **Riding the Waves of Culture**, Irwing Publication, Chicago, 1994.
- TUCKER, Robert W ve HENDRICKSON, David C.; **İmparatorluk Özlemi**, (Çev.: Ahmet ASAR), Pınar Yayınları, İstanbul, 1995.
- TUNA, Doğu O.; "Küreselleşme Karşıtlığının Üzerine", **Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme**, (Der.: C. KARADELİ), Phonix Yayınları, Ankara, 2005.
- TURNER, Bryne; **Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm**, (Çev.: İ. KAPAKLIKAYA), Ankara Yayınları, İstanbul, 2002.

- TUTAR, Hasan; **Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi**, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- United Nations Conference On Trade and Development; World Investmen Report, 2000.
- United Nations Conference On Trade and Development; World Investmen Report, 2001.
- United Nations Conference On Trade and Development; World Investment Report, 2002.
- United Nations Development Program; Human Development Report, 1997.
- United Nations Development Program; Human Development Report, 1999.
- ÜRER Levent; “*Mustafa Kemal’in Dış Politika Anlayışı ve Cumhuriyetin İlk yıllarında Türk Dış Politikasının Genel Görünümü*”, **Değişen Dünya ve Türkiye’nin Dış Politikası**, (Der. M. METİNSOY ve M. EROĞLU), İstanbul, 2001.
- Wall Street Journal; 05 Temmuz 1991.
- WALLERSTEIN, Immanuel; “*Ulusal ve Evrensel: Dünya Kültürü Diye Bir Şey Olabilir mi?*”, (Çev.: O. ŞEÇKİN ve Ü. H. YOLSAL), **Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, (Der.: A. D. KING), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998.
- WALLERSTEIN, Immanuel; 21. YY’DA SİYASET, (Çev.: T. DOĞAN ve E. ABADOĞLU), 2. Baskı, Aram Yayınları, İstanbul, 2005.
- WALLERSTEIN, Immanuel; **Jeopolitik ve Jeokültür**, (Çev.: M. ÖZEL), İz Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- WALLERSTEIN, Immanuel; **Liberalizmden Sonra**, (Çev.: E. ÖZ), 2. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.
- WALKER, W. Joshua; “*Turkey’s Role In The Middle East*”, **International Affairs Review**, Volume:14, No:1, Spring, 2005, s. 133-136
- World Bank; The World Bank Annual Report, Washington, 2002.
- World Bank; Globalization, Growth, And Poverty: Building An Inclusive World Economy, **World Bank Policy Research Group**, Washington, 2002.
- World Bank; Global Economic Prospects, Washington, 2004.
- World Bank; World Bank Group Historical Chronology, World Bank Group Archives, Washington, 2005.
- WENT, Robert; **Küreselleşme, Neoliberal İddialar, Radikal Yanıtlar**, (Çev.: E. DİNÇ), Yazan Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- WHELLER, Deborah; “*Global Culture or Cultural Clash*”, **Communication Research**, Volume:25, August, 1999, s. 358-361
- World Trade Organization; Annual Report, Washington, 1998.
- YAPICI, Metin; **Anti-Damping Anlaşması ve Türk İşletmeler Açısından Değerlendirilmesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Amme İdaresi, Ankara, 2000.
- YILDIZ, G. Yavuz; **Oyun İçinde Oyun “BÜYÜK ORTADOĞU”**, 3. Baskı, Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.

YILDIZOĞLU, Ergin: **Globalleşme ve Kriz**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996.

YILMAZ, Aytekin; **Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar**, Vadi Yayınları, Ankara, 1996.

ZEYNULLİN, Cemil: “*Rusya ve Irak (Ortadoğu'nun Yeniden Yapılandırılması)*”, (Çev.: H. DEMİROĞLU), **Milletlerarası Ortadoğu: Kaos mu, Düzen mi? Konferansı**, İstanbul, 9-10 Ocak 2004.

ZIEGLER, Jean; **Dünyanın Yeni Sahipleri**, (Çev.: M. N. DEMİRTAŞ), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2004.

ZVYAGELSKAYA, Irina; “What Strategy for the Greater Middle East? A Russian Perspective”, **CEPS European Security Forum**, 1 December 2003.